

R. G. Malonen

Recant. 7

Pyhän Bapahtajamme

syntymämaa rajamainensa.

Bässel, F.

Maesaa 50 kop. hoiassa.

Pyhän Bapstajamme syntymämaa rajamainensa.

Kuvaillen kertonut

J. Bäsler.

Ja suomentanut J. E. Blom.

Helsingissä, 1857.

Painettu J. E. Frenckellin ja pojan luona
ja heidän kustannuksella.

Imprimatur:

G. F. Aminoff.

Johdatus.

Niinkuin Kristus on ilmestynyt aikain keskivälillä, joista edellinen päättyy hänen synty miseen ja jälkimäinen siitä ottaa alkunsa; niin on syntymämaansa vanhan maailman keskellä, itä- ja länsimaiden välillä. Palestina, idässä ja pohjassa liitetty liittyvä Asian äärettömään maanosaan, juoksee lounaisrajansa lähelle Suetin kannasta, joka ikään kuin siltä yhdistää Asian ja Afrikan. Länsirajansa ulottuu Välimereen, tähän aavaan vesitiehen, jolla Asian, Afrikan ja Europan kansat ikkumistoin yhtyvät toisihiinsa liik- kaasti liikkuen joko rahan eli vihan asioissa. Jo ensimmäi- nen kerkkeinfi silmäys tämän pienen Syyrialaisen maan tiluk- selle, joka, ollen 27:n Suomen peninkulman pituinen ja 13 lewyinen, tuskin on Sawomme suuruudesta, antaa meidän aavistaa sen yleistä, korkeata tarkoitusta. Mantereen puo- lelta antavat luonnolliset, jalot rajansa vanhalle Juudan maalle tämän omituisen, luoksepääsemättömän erinäisyyden laadun, joka iän kaiken on ollut Israelin kansan luonto- merkkiinä, ja jonka erinäisyyden kautta oliki mahdollista mau- kalaisen monijumalunden likitienoilla säilyttää ainoan, totisen Jumalan tuntoa. Pohjaissessa päin seisoi Libanonin vuori ovenvartiana, niinkuin tufewa liinan seinä; itään ja ete- lään käsin suojeltiin Nanaan kukoistawa maa Syyrian ja Arabian harvoin tallatuilta erämailta. Länsipuoleen sitä vastoin kallistui maa ihanana ja aukiana eri-maita yhdis- tävää merta kohden.

Wälimeri.

Wälimeri on ainoa, jonka Hebrealaiset tarkemmin tunsiivat. Se nimittiivät sitä suureksi mereksi (4 Mos. 34: 6) eli ainoastaan mereksi (1 Kun. 5: 9). Mereen päin merkitsi heidän puheensa: länteen päin. Kaikki nämä yleivät kuvaukset meren voimasta ja avaruudesta, joita tapamme Vanhan Testamentin kirjoissa, ovat yleensä saadut tätä merta katsellessa, jonka aallot rutosti ja voimallisesti särkeytyvät Syyrian jyrkkäsyviä ranteita vastaan, Tyron ja Ptolemais'en välillä, asettaen silmäin eteen kuohuvissa tyrskyissä sekä mieltä ilahuttavan, että kauhistavan näytelmän: "Meri pauhaa ja kosket pauhaavat ilosta" (Ps. 98: 7, 8); "jumalaton on niinkuin lainehtiva meri, joka ei voi tyventyä" (Jes. 57: 20). "Herra halkaisee meren voimallansa ja hänen hümärryksestään tyventyy meren syveys" (Job. 26: 12). Sitä vastoin on etelämpi ranta Karmelin alapuolella aina Gatsaan asti avonainen hietamaa, jota vastaan meri käypi jo hiljemmin.

Luode ja nuoksi, jotka sijämerissä ovat yleiseen Wienommat, hawaitaan waan paikoittain Wälimereissä warjin säännöttöminä, ja ovat, semminki Levantin merenlahdessa, joka huuhtoo Syyrian rantoja, vähäpätöiset. Se nuoksi, joka lännestä käsin wirtaa Atlantin valtamerestä, wäistään sitä kohtaawilta Greikan meren pyörteiltä, ja sen woi- ma murretaan, niin että tämä Wälimeren itäpohjukka siitä säilyy. Maita neilewistä weden tulwista, kummoisia niitä esim. Pohjaismereissä toisinaan tawataan, Palestinan ranta- mailla ei tiedetä mitäkään. Pitemmin on maa täällä jo wuosisatoja sitten lisäntymässä, koska meri Niilikymen tulwan aikana ajaa läjittäin mutaa ja hiekkaa, rakentaen sillä itsellensä luonnolliset rajat. Niin sopii tämän meren omi- tuiheen laatuun Vanhan Liiton wiisaan ja wiisaajan suloinen sana: "Jumala on estännyt meren paisumisen ja asettanut

siihen teljen ja owen eteen ja sanonut: tähän asti pitää sinun tuleman ja ei etemmä; tässä pitää sinun forkiat aaltos ajettuman" (Job. 38: 9, 10. San. Lask. 8: 29. Syr. 43: 25).

Kauppavoiton sekä hengen walistuksen puolesta ei meren likeyš waihuttanut Juutalaisissa juuri mitätään heidän olonsa aikana. Tämä kansa, ruwettunsa ensisti karjaa hoitamaan, sittemmin maata wiljelemään, heitti ulkomaan kaupalle niin soweliaat rantansa eninuiten naapurillensa Genisialaisille ja Filistealaisille, joista wiimemainituista koko Juudan maahan on saanut vielä lähtetyn nimensä Palestina. Waikka Sebulonin sukukunta, joka asui "meren sataman wiereissä" (1 Mos. 49: 13), rantaliikkeellensä päätyi asioimaan Genisialais- ja waikka Roomalais-wallan aikana Juutalaisiaki merirosvoja tawattiin, niin eiwät kuitenkaan Hebrealaiset ole yleensä meren kansa heimoistuneet. Salomoni käytti laiwakauppaansa Genisialais-merimiesten avulla, ja Syrachin lausui kuin merelle outo maanasuja: "Jotka merellä waeltawat, ne juttelawat sen waaroista, ja me, jotka sitä kuulemme, ihmettelemme" (43: 26).

Mutta sitä suuremmasta arwosta näkyy Juudan maa Wälimeren rannalla olleen siitä ajasta, kuin wastasyntynyt, maailmawaltaa tarkoittawa Kristikunta lewisi yli syntympaikkansa ahtaita ääriä. Tälle haaralle erinomattain suuntau Apostolein ilmoitus uudesta elämästä; täälläpäin owat enjinäiset Jumalan waltakunnan anastopaikat pakanain seas. Erinomaisimmat kaupungit Wälimeren rannoilla Joppe, Kaisarea, Antiokia, Efeso, Thessalonika, Ateena, Korinto, Roomi, Kartago, ja Aleksandria owat wanhimmat Kristin uskon alkupaikat. Koska meri-asioista Wanhasssa Testamentissa siwukäyden waan mainitaan, niin Uuden Testamentin historiakirjat loppuwat aiwan merkkillisesti silminnähtävällä ja sydäntä herkistävällä apostolin Paawalin merimatkan kertomalla. Niiden wiimeiset luvut (Ap. Tek. 27,

28) ovat kumpikin eräs evankeliumillen Odysseia *) näistä aaveellistista ajoista, koska jalo apostoli matkusti Naifarean satamasta Juudan maalla Noomin pääkaupunkiin pitämään puoliansa pakanavallan keisarin edessä ja kantamaan Kristin kunnan sotalippua myrskyisen meren ylitse ”aina länsimaiden ääriille.”

Libanon.

Purjehtiesiamme Kypron saaren ohitse hawaitsemme jo itään päin, 14:nen Suomen peninkulman päässä, pyhän maan erinorkian, pohjinmaisien rajapaaden, Libanonin fileän kulkulan. Joka nyt tulee Beyrutin, muinais-Beryton, rautaan, häntä kohtaa itämaa milt’ei ihanimmalla feudullansa. Itse kaupunki leviää suloisella kunnahalla kauniisti kallistuwaa merta kohden. Niemekettä ja salaluotoja vasten, jotka pistävät ulommalle, järjestyvät tyrskyn aallot ylen rajusti, puuskuvat tuohuen ilmaan ja waipuwat takasi mereen tuhansissa monenkarvaisissa pisaroissa, inkuin tulikipnat auringossa. Kaikki sen litisehdun mä’et ja ketveleet wakkaman luona ovat werhotut hehkuvaan wiheriään. Ihna tuoksuua myrttenistä. Silkkiaispuiden istutukset ja yrttitarhat, aiddattuina eriskummaisesti muodostunvilla kaktushiloilla, piiritäväät kaupungin lawialta. Leipäpuun tuuheat latwat, kypressien himeä vihanta, haarakkaat platanit, wiikuna-, orantija granaatti-puut kauniine hedelmienensä lewittävät ihmeltäwän lehwäpeitteen yli koko meren rannan. Stempänä, nuoren alimmaisilla penkereillä, kohtaawat filmämme öljywiitojen tuhkanarwaijet lehdet. Noin puoli peninkulmaa kaupungista aukaisewat Libanonin esimmät nuoret lii pohjattomat juoppansa, joiden pimeyteen filmä kadotaisse. Kohisewat kosket heittäytyvät sieltä alas erihaarville, jyrkästi kiitäen lyhyen matkansa mereen. Wilkas toimi liikkuu wal-

*) Sankari Odysseen meriretken kuvaillus.

lamassa. Maronitat ja Drusilaiset, nämä liivinäisten wuorien pulskat ja werewät pojat, hääriwät ahlerassa wilinässä, aseinsa ja korein pukuinsa loisteessa, ansaiten maalarilta tuhatta. Wenheet täynnä Bagdadin ja Damaskon tawaroita laskevat ulos rannasta, kulettain niitä lainvoille, jotka ulompana heiluwat ankkurissa. Rahwaan sekawa hälinä tungeitsee ilman läpitse, hämmennettynä kamelien ölinältä, jahka heitä pakoitetaan polwillensa uudestaan kuormattawiksi. Ja tämä liikunnan elävä kuwaus on kuitenkin kowin tumman ohella, kun se oli keskiaikoina, koska Beyrut oli vielä kukoistawan Damaskon wakkamana, eli koska Jenisjalainen kauppa vielä oli woimassansa.⁷

Syrkän rantamaan ylitse wiewät taiten raketat tiet wuorien siwuitse, joissa vielä näkyy muinaisjätteitä Greikkalaisista, Roomalaisista ja Syhyrialaisista piirto-kirjoituksista. Hankalat ja waaralliset polut johdattawat wuorien sisälle, milloin alas kauhistawiin putouksiin, milloin synteihin rotkeihin, waahtowain purojen poskitse, joiden partaillen on istutettu sokuriruokoja eli kaswanut tietokaswuja, jotka usein weden yli ikäänkuin kättelewät toisiansa, pujotellen sen päällä litse wiheriäisiä lehtimajoja. Yleensä seisoo luonnon jylhä jalous ihmistoimen suloisuuden ohella. Wuoren juuresta lähes aallonmoiseen harjaansa asti kohoaa usein sadottain toisiansa päälle rakettuja pengerryksiä parhaan wiina- ja silkkiäis-puun istutuksilla; onkaloin ja kallioin välissä juoksee ylöllinen wesi tuhansin mutkin määrättyillä teillensä alas sywyhteen. Ylen ympäri riippuu wuorien rinteillä luostaria ja kyliä, kuin pääskysen pesiä, sywien alhoen ylitse, ja kar-tanoriwit owat monesti niin tihistiänsä läjättyt päälletyksiin kallioille, että alemmat lappeat katot pidetään ylempien polkuina. Näin tarkalla huolenpidolla on tämän täperän tilan jolahinen jalamleweys hywäksi käytetty. Ei rakennuksen waikens, ei waarat, jotka uhkaawat näitä huoneita, kallioita kalwawain, altapäin kuluttawain purojen kowerrus-woimasta, woi vähentää Libanonin asukkailta heidän kotoperänsä arwoa ja

rattoa. Sillä ainoastaan näillä töin tuskin käytävillä vuorilla on moinen vapaus vielä hengissä, jota turhaan etsimme muualla Turkin-waltakunnassa ja muissa itä-maissa.

Libanonin alkua-aine, jonka nimi merkitsee waltia vuori, on waaleata kalkkiviiveä, jossa wälistä tavataan näkin kenttiä ja muinaisaikuisia tiwestyneitä kaloja. Sen kuffula on 10,000:n jalan korkuinen ja kääritty ikuisen talwen lumiwaippaan, koska taas alempien sywentein ahtahat loukot ikäänkuin imewät kesäauringon hohdetta. Näin sioittuu askel askeleelta nuoren eripaikoille erilaatuisia ilma-aloja, kantaen kufin omituiset kaswunsa. Alimmalla on eloa wiljalta; keskimmällä yhä wihertävään puiden ihana näky, yrttitarhat Syhrian suloisimmilla hedelmillä, lauhkea taiwas ja runsaat wedenjuoksut; ylimmällä jäiden ja pilvien piirikunta, kussa ei käy asuminen. Sitä ihastellen louloiwatkin Arabian runoilijat tästä wuoresta: "Kantaa talwen päänsä päällä, Hartioillansa fewähän, Syllisjansä syksypuolen, Kesän jalkainsa edessä, Mehunwan liki mereä."

Samate owat Wanhan Kiinon weisaajat ja ennustajat moninaisesti ylistäneet Libanonin, niin ett'ei ole sitä maailman wuorta, ellei ainoa Sinai, joka woisi tähän werattaa kuuluisan maineensa suhteen. Moses halusi nähdä sen ennen kuoltuansa: "Anna minun mennä katsomaan sitä hywää maata sillä puolen Jordanin, niitä hyviä wuoria ja Libanonin" (5 Mos. 3: 25). Norkia weisu mainitsee "eläwän weden lähteistä, jotka Libanonista wuotawat," ja Hosea julistaa katnwaifellessä Israelille Jumalan lupauksia: "Minä tahdon Israelille olla niinkuin kaste, että hän kukoistaa niinkuin kukkanen, ja hänen juurensa lewiäwät niinkuin Libanon. Hänen oksansa pitää hajooman, että hän itse olis ihana nainen niinkuin öljyppuu, ja hänen pitää hajuuman niinkuin Libanon; ja heidän pitää taas istuman hänen warjonsa ala, ja jywistä heitänsä rawittseman ja kukoistaman niinkuin wii-napuu. Ja hänen muistonsa pitää niinkuin Libanonin wiina olemalla" (Hos. 14: 6—8).

Mitse kaikfia löydämme nämä ”Herran istuttamat” (Ps. 104: 16) setripuut ihmeteltyinä ja ylistettyinä, niinkuin kunnian ja itsensä tuntevan wälewyyden kumana. Kenen ei johdu mielehen profeta Hesekielin woimallinen, tämän puiden ruhtinaan, kumailus, kussa hän wertaa Assyhyrian forkiasukuista waltakuntaa äärettömään maailmapuuhun? ”Katsa, Assur oli niinkuin setripuu Libanonissa, ihanaisilla oksilla, paksuilla lehdistä, sangen forkia, että hänen latwansa oli kaikkein korkein muiden paksuin oksain seassa. Wedet tekewät hänen suureksi ja sywyys forkiaksi; hänen wirtansa käwiwät ympäri hänen kantoansa. Ja hän lewitti itsensä, ja taiwaan linnut tekiwät pesjensä hänen oksiansa ja kaikki pedot kedolla poikiwat hänen warpuensa alla; ja hänen warjonsa alla asuiwat kaikki suuret kansat. Hänellä oli kauniit ja pitkät oksat, sillä hänen juurillansa oli paljo wettä. Ja ei yksikään setripuu ollut Jumalan puutarhasa hänen wertansa, eikä hongatkaan olleet hänen oksiansa verrattawat, ei myös plataneapuut olleet mitään hänen oksainsa suhteen; ja ei Jumalan puutarhasa ollut yhtään puuta hänen kaltaistansa kauneudessa. Minä olen sen kauniiksi tehnyt, saamaan niin monta oksaa, että kaikki ihanaiset puut Jumalan puutarhasa kadehtiwat sitä” (31: 3—9).

Wielä kuuluisan nimen sai tämä kallis puu sen arwonsa tähden, jossa kaikki muinaisajan kansat sitä pitivät, käyttäen ihmeteltäwimpihin teoksiinsa. Tyron laiwamastot oliwat setripuusta; arkuisa tästä kowasta, hywänhajuisesta puusta kulettiwat Tyron kauppiaat purppurapukujansa, silkkisiä ja neulotuita hameitansa marffinoille (Hes. 27: 5, 24). Setripuusta rakensi Dawid jalan huoneensa Sionille (2 Sam. 5: 11). Libanonin setripuita pyysi Salomoni kuningas Hiramilta Tyrossa, rakentaaksensa mainion temppelinä Jerusalemissa (1 Kun. 5). Wielä nykyänsä pitävät itämaalaiset setripuun kunniasa, wanhuudesta perityllä hartaudella. Rakennusaincena he sanowat sen ei kofana mätänewän eikä lahoowan; ja itse puulle omistawat he ei ainoastaan ituisen

kaswannon, waan yksin elävän sielunsi, joka osoittaisi eräissä tiedon ja aatistuksen tunteissa. Samate kuin Kristityillä keski-aikoinansa olivat pyhät puunsa; samate kuin Dom Rem'in seurakunta vuotisesti lauluilla ja pelillä joukottain tervehti "Sulon toukokuum" nimistä fakkan-tammea, jonka alla Orleanin neidon sanottiin sittemmin saaneen ilmoituksensa: niin astun vielä tänäki päivänä lähimmäisten laaksojen kristillinen ja muhametilainen kansasto kerran vuodessa keskunsa ylös Libanonille, setripuiden juurella pitämään juhlaillisen jumalanpalveluksen. "Kuinka monta rukousta," lausuu eräs nykyajan matkustaja, "eikö ole näiden oksien alta noussut ylös korkeuteen! Ja mikä ihanampi temppeli voi löytyä näkyväisissä, mikä taivasta lähempi alttari, mikä suloisempi taivas sen ylitse, kuin Libanonin kuffula, setripuiden hartautta herättävät tywet, ja tämä korkia, ikäänkuin warjoovina käsiwarfina hajoitettuen, haarainsa loppu, jonka suojassa niin monta ihmispolvea on notkistunut ja vielä notkistuu Jumalan kunniaksi: sen Jumalan, jota he erinimillä arwuksensa huutawat, mutta yksimielisesti tunnustawat hänen töisjansä ja ylistävät hänen luontonsa ihmeissä."

Tämä merkkillinen metsä, sen alkumetsän harvoja jäännöksiä, joka muinoin peitti kufaties koko Libanonin, on wuoren länsi-äyräällä, lii korkeinta harjannetta, eräällä kunnahalla, paljoa ylemmällä sitä ilmaterrosta, kussa muutoin kaikki isommat kasvit laastuivat. Laajassa, padanmoisessa laaksoissa, joka kolmialta suljettuna, neljänneltä puolen aukkaa ainoastaan metsäpuron juostawaksi, kohoowat nämä pöyhkeät puut, lewittäen warjonsa loitolle ja nostoen latwansa taivaalle. Noin 400 niistä on vielä säilynyt täällä paikalla. Koska setripuu kaswaa niin hitaasti, että pakkunsa sadan vuoden kuluttua on warsin vähänen, niin on laskein määrätty, näiden jäänein seassa vielä olewan löhtwisä näkywäisiä todistajia Salomonin ajasta, 1000 vuotta ennen Kristusta. Paloimmat owat 40 jalkaa ympäri mitaten, isomprien haarukat lewiävät aina 111 jalkaan saakka,

ja korkeutensa, määrättynä siimeksen laiveudesta, ennättää 90 jalkaa.

"Noustua tästä ylälaksosta nuoren korkeimmalle kullalle ja katsoessa itään päin, nähdään ensin avara, hedelmätön alanko, jonka läpitse joki Leontes juoksee: tämä on Kolesyyria — s. o. onsi, kowera, nuorien välinen Syyria — ynnä sen summittomat, komeat jäännökset Baalbekin kaupungista ja Huringon temppelistä, jossa tarwataan Libanonin kalkkivuoresta lohautuja nelikulma-kuvia, 63 jalan korkeuksia ja 12 jalan lewyisiä ja paksuisia. Toisella puolen tätä laksoa kohotaisse Libanonin kalkkioisweli Antilibanon samankorkeiseksi ja äärtääpi nä'yn. Sen ylimmäinen, selänteen eteläpäässä kohoowa kullula on Hermon, jonka ikuisella jäällä katetusta la'esta pitkäntapeat jäätikköjuonteet liukuwat alas pitkin rinteitä. Mosesin laki päättää sen Luwatun maan pohjaistajaksi (5 Mos. 3: 8). "Tabor ja Hermon kiittäwät sinun nimeäs," lausui weisaaja (Ps. 89: 13), nimittäen yhtenä Palestinan ihanimmia ja korkeimmat wuoret; ja taiwaallisen siunauksen kuwa on "Hermonin kaste" (Ps. 133: 3).

Kuinka merkillisinä eiwätkö seisoo silmäimme edessä nämä kalkkioiswuoret! Kahden urhoollisen kansan ynsiänä asuntona — Kristittyen Maroniittain ja Muhametilaisien Drusilaisten, jotka kumpiki vuosijatoja sitte näiden järkähtämättömien warusteitensa turwisssa voitollisesti warjelewat wapautensa ja peittäwät kallioinsa kuuwat kupehet ihmistoimen iloisilla hedelmissä — nuodattaa Libanon wejiensä siunauksen joka haaralle: Drontes muka wie sen pohjaiseen ja länteen, Leontes etelään ja länteen, Farfar ja Amona itään, Jordan etelään päin. Maailman kuuluisimmat kaupungit sioittuwat sen ympärille: länttä kohden Genisialaisten wanhat kauppa- ja pääkaupungit Tyro ja Sidon, jotka warhainnin kaikista kansakunnista lähettiwät laiwastonsa sitä ennen käymättömille merille, ja joiden kauppiaita werattiin kunkinlahin: pohjoiseen päin Antiochia, tämä ensi-

mäinen paikka, jonka Ewangeliummi voitti puolelensa pakanain keskellä, ja ensimmäinen kaupunki, jossa Jesuksen hlön= latsoitut tunnustajat saivat niin mainioiksi tulleen nimensä "Kristityt;" itään käsin Damasko, alkuaan ihana tarhasto= kaupunki, joka oli jo ammon ennen Abrahamia, ja jonka port= tien ääressä Herra uudestaan synnytti wainoojansa Saul'on (Paawalin) walituksi aseeksensa pakanain kääntämiseen; ete= lään päin viimeksi Suudan maa täällä ja tuolla puolen Jor= dania.

Maakunnat täällä puolen Ghoria.

Galilea.

Astuttuamme alas näiden wuorien etelärimettä tulemmme Palestinan pohjaisimpaan maakuntaan täällä puolen. Tämä on Galilea, jonka rajana on Jordan ja Gennesaretin järwi idässä, Samaria etelässä, Fenisian rantamaa lännessä. Se on metsäinen, wesirunfas hlämaa, joka pen= kerettäin laskeilse wähitellen alas Wälimereä kohden, ikään= kuin kumpareissa lainehtien; etelään käsin jyrkempi Jesreelin lafian puoleen putoo se jylhimpänä ja pöystyimpänä Gennesaretin järweä kohden. Maanlaatunsa suhteen jakautuu Galilea kahteen erimaakuntaan: toinen Libanonin siwulle päin, wuorinen, mäkinen hlämaa; toinen, alamaa, jonka etnin osa täytetään äsken mainitulta Jesreelin lafialta. Galilean maaperän kelmollisuutta todistawat vielä nykyisetkin ajat, ehkä halua ja ihmistäjiä vielä puuntuu sitä wiljelemään. Ja kumminkaan ei ole sen nykyinen kaswawuus sinnepäintään werrattawa muinaiseen, koska wäkiriikas kansa tuli vielä toime= lansa luonnon wapatahtoisien anteliaisuuden awuksi. Pähkinöitä, palmuja, wiikunoita ja öljymarjoja kaswoi Galileassa mitä parahimpia. Wiinarhyppäleitä ja wiikunoita saatiin kymmenen kunkautta wuodessa, muita hedelmiä mitä hywänsä ympäri wuoden. Yksin wuorisen hlämaan luonnollinen satoisuus wiehätti vieläpä haluttomia ki wiljelwön: sen raitis

ilma, suosiwa taiwas, oiwallinen maa kysytti mitä kylwettiin ja istutettiin, ja vuoden ajat ikäänkuin kilpailivat kylhydessä ja ihamundessa. Galileaan sopii parhaittain ja liki täydesti, mitä Palestinan wiljauudesta wanhat sanoivat: se oli "maa, jossa rieskaa ja hunajata wuotaa" (2 Mos. 3: 8), "hywä maa, jossa wesiojat, lähteet ja järwet ovat, jotka laaksoille ja wuorten siivuille wuotawat; maa, jossa nisu, ohra, wiinapuut, wiikunapuut ja granatin omenat ovat; maa, jossa öljypuut ja hunaja kaswawat; maa, jossa ei sinun pidä wajawaisuudessa syömän leipää, jossa ei mitään puntu; maa, jonka kivet ovat rautaa, jossa sinä myös waskin wuorista lohkaiset" (5 Mos. 8: 7—9).

"Tässä on meidän hywä olla, tehkäämme tähän majoja!" (Matth. 17: 4) oli monien tuhansien tunnustanana näin siunatussa maassa. Kaupunkia ja kauppayhiä, joita oli 204, ja joissa asujanten luku noui 1,500:sta, 150,000:teen asti, oli Kristuksen aikana lewennyt siune tänne Galilean fatoielle maalle. Sen maan erinomainen wäen paljous piti wireätä waihtokauppaa, joka hankkeellisten Jenisjalaisten naapuriston wuoksi noui aina arwaamattomiin. Kuuluisa kauppatie, jolla monilukuiset matkureet kuleksiwat Sisä-Aasian tarwaroilla Jenisian wesiuuskamiin, ja jota kutsuttiinki "meritietä" (Matth. 4: 15), läwi Galilean halki.

Kaifista näistä Galilean nykyinen muoto tuskin näyttää eräitä jälkiäkään. Kaupunkiensa launeus ja rikkaus on laastunut: turhaan etsitään usein sitä paikkaa, jossa ne olivat. Harwassa löytyvien kyläin ja kaupunkien välillä kuljeskelee Arabialainen karjalaumoinensa estämättä ja kodi-tonna, telmäen Palestinasä kuin kotonansa kousanansa. Pysy toisessa ladesä kytönmies toisella kylwää jywänsä, ja kätkee saaliinsa warowasti luoliin ja rotkoihin. Mitä roswomainen beduini *) heittää häneltä ottamatta, se ei ole wielä säily-

---

*) Beduinit ovat Arabiasä ympäri kuljeskelewaiset parwet paimenia ja muita roswoja.

fissä Turkinmaan valtiaalta. Sentähden on maan=wiljelys tulonensa mitätön sen hedelmällisyyden suhteen. Joka ainoastaan hedelmäpuu on weronalainen. Kellä olisi niinmuodoin halutaan istuttaa puita eli mointa vielä muuta, kuin mikä wälttämätön on? Nykyisissä harwalukuisissa kaupunkiloisjaki raukenewat käsityöt, kauppa ja elatuskeinot haluttomuudesta ja arkimudesta. Warjinaisia maanteitä ei ole Palestinasja; ikimuistoin tavallisia kauppamatkurein polkuja myöten kulkevat ainoastansa heidän omat, kiviin ja soran yli tottuneesti ja waroten astuivat hewoisensa ja kamelinsa, waan ei waunut eikä rattaat, joita koko Syyriassa ei tavatakaan. Raikkia kansallisia hankkeita raskauttaa ahnas, rahwaan edusta huolimaton, la'iton ja säännötön pakkowalta. Wieraat ovat wallinneet tätä maata yhdessä jatkossa lähes kaksi vuosikymmentä. Maanjäritykset ja ruttotaudit, kuivuus ja heinäsiirkat ovat sen ylitse aika ajasta kulkeneet hävityksellä, niin että sen nykyinen autuus ja surkea muoto tuskin on ihmeteltäväkään. Summinki näyttää Palestina vielä nytkin alkuperäisen kauneutensa ja maansa lakkaamattoman si'ityswaiman. Ja samoin kuin, tarinan jälkeen, öljypuu, tämä pyhän maan lemmikki ja kaswatti, ehkä tulelta jo kulutettuna alas juurensa asti, puolipalaneesta kannostansa ajaa uusia wesoja lehtine kukkinsa, niin höyrytyy ja wiheriöpi tämä Lupauksen maan itse fortajainsa jalkoen alla, itään=kuin odottaisi tulewassa ajassa iloisempaa wastaisuutta.

Ulas Libanonista wetäikse eteläsuuntaisesti koko Mlä=Galilean läpitse Naftalin wuori eli Dsebel Safed (lue: Sepel Sahwet. Jos. 20: 7), eräs lewiä nuoren harjanne, joka Safed kaupungin tienoilla on korkehin, ja viimein Jesreelin laian pohjaisskeinänä, äkisti päättyy Natsaretin wuorissa. Natsaret itse kätkeikse suloiseen ja wiljawaan wuorilaaksoon. Se on pienonen kaupunki, noin 3,000:nella enimmäiten Kristityillä asujamella, jonka tasakattoiset, niinkuin pienet nelikulmatornit, somasti raketut kiviartanot huiwittawat näkiän silmää. Kolmiolla ovat wuoret ihan sen wierellä,

joiden päällitse polut osittain hyvin jyrkästi ja erin ihanasti polweilewat. Meljämnen siwun muodostaa ihastuttawa, wiikuna- ja öljypuilla täytetty laakso, jonka koko leveyden peittää kaunis latinalainen (s. o. paawilainen) luostari ja sen tilawat majat matkustawille.

Eikellä kaupunkia, lehwakkain öljypuiden alla, kuohuu "Meidon lähde," huolellisesti kiviillä katettu ja fangen selkeäwesinen. Tästä lähteestä lieneepä luultawasti sumattu waimoen seassa noutanut wettä, niinkuin Matfarettaret vielä tänäki päivänä. Ja eiköhän lapsi Jesus, "joka tuli Natfaretiin ja oli wanhemmillensa alamainen" (Luuk. 2: 51), liene rientänyt tänne wähefellä sawi-astiallansa? Kaupungin takana kohotaisse eräs, 400—500 jalan korkuinen wuori, jolta on ihan kaunis näynty osittain alas laaksoon ja kaupunkiin läjättyine taloinensa ja jäännöfkinsensä, jotka kohoowat ylös wuorelle, näyhtellen itsiänsä itäänkuin kivilautaisilla; osittain lähimmäisten mäkien ylitse Taboriin, Jesreelin lafiaan, Narmeliin ja Wälimereen päin.

Tämä on siis meidän Herramme kotoperä, hänen kätetyn lapsuutensa myhkkä todistaja. Ja waikka pyhät kertojat owat warsin waillinaisesti maininneet sitä kotikaswatusta ja ympäristöä, jossa Jesus "menestyi wiisaudessa ja iässä ja armossa Jumalan ja ihmisten edessä" (Luuk. 2: 52), niin saattaa täällä kumminki jokahinen harras waeltaja tämän ylewän ja wiehättävän luonnon katoamattomassa muodossa kaksittää vielä kallihin lijan Jesuksen lapsuuden kertomaan. Silmäten ylös tälle raittiille taiwaalle, filmäten alas näille sumatuille kedoille on hän ensimmä kuullut ilman lintuen ilon, nähnyt kedon kukkaisten koreuden, wiikunapuiden puhkeamisen ja wähitellen kypsymän kylwön ja opastunut niiden kuwauksia selittämään. Ollen keskellä moista piiriä on hänen puhtausen sydameesnä juurtunut tämä harras ja selkiä wiattomuuden huomio luonnon ihmeistä, joka sittemmin ihmisfeuroin hämmingistä, joiden parissa hänen piti waiwuttaman niin kauan kuin päivä oli, palautti hänen niin usein, ja ainian

35änjä edessä, iankaikkisesti muuttumattoman luonnon rauhallisuuteen ja vuorien, hartautta herättävään hiljaisuuteen.

Varin tuumin matkan päässä Natfaretista, Galilean ylälafian rajalla, yksin ja erillänjä kaikkisissa liivi vuorista, kohoaa Tabor, eräs ihana, ylen ympyriäinen ja la'eltansa poikkeellinen kalkkifartio, jonka kuffulalle asti polveilee kapea, lonhinen, aasienki ja hevoisten kulettawa polku. Sen päällys on metsäinen, ja kasvattaa missä tammaa, missä pistasiata, joka kantaa valkoisia kuffaterttuja, ja niistä järin ma'uffaita ja hyvin mieleisiä mantelia. Safeimmissa paikoin rymisee parvittain metsäsiloja, jotka täällä saavat runsahan terhomuonan; wälistä ilmantuu pensaista eräs arka ja hentoluontoinen hiriwi, ja wäijhen hiiwii täplikkö pantteri, mutta rauhaisesti ja hädätönmä asuu piikkiäinen luolasansa. Taborin kuffula nousee 1000 jalkaa ylemmä pohjaansa, ollen sen ympärys liki puolen tuumin kulettawa. Se on useimmiten pilvihiin käärittynä; aamusumu sitoutuu sen kuffulan ympärille, niinkuin willarummu. Mutta kuin tuuli ja aurinko hajottawat sumu, aukenee wuorelta erinomaisen armas näkymä: wasemmalle muka Jordanin ja Galilean järwen ylitse Dsolanin (l. Suolanin) ja Hauranin yläwälle tasamaalle ja Galilean wuorelle; oitiale taas Karmelin kunnahain ylitse Wälimerelle, ja kohdastaan alas katkastajan jalkoen edessä lewiää Jesreelin lafia, niinkuin aukinainen kartta. Taborin omituinen ihannus wiehätti puoleensa jo pyhienki weisaajain filmät, ja on neljannen vuosijadan jälkeen matkaan saattanut sen luulon, joka täällä on löytäwänään sen "pyhän wuoren" (2 Piet. 1: 18), jolla Kristus kirkastettiin. Sen takia pitäwät täällä sekä Greikkalaiset että Roomalais-Kristityt wuotisesti tuhansien matkustajain yhteydessä juhlallisen jumalanpalveluksen. Mutta Ewankeliumikertoman (Matth. 16: 13 ja 17: 1, 2) järjestys osoittaa pikemmin muutamalle wuorelle Gennefaretin pohjoisrannalla Kaisarea Filipin seuduissa. Ilman sitä seisoi luultawasti vielä Kristuksen aikana Taborilla samananiminen kaupunki,

josta usein mainitaan Vanh. Testamentissa, ja joka viimeisessä Juudan sodassa uudestaan varustettiin Josefolta. Olen ympäri kuffulaa, juuri putouksen partaalla, kelsitään vielä paksum, kiviäjärkäleistä raketun muurin jätteitä. Päitji näitä tavataan tornien ja linnoitusten, asuntoen ja kirkkojen jäännöksiä, ja samate muuan kaiskera, suipoumoinen Sarasenalaisportin kupukaari. Nyht on kaikki täällä autio yksinäisyys, saati ei joku, Turkkilaisten weronajajia pakeneva perhekunta täällä satu piilemään, tahi joku matkustaja wietä muutamaa päivää pyhällä wuorella rukous- ja katumusharjoituksissa.

Taborilta tullaan tunnin kulettua etelää kohden luusuisalle Jesreelin eli Esdrelonin laakialle. Se ulottuu pituudeltaan idästä länteen kahdeksan tunnin käytävän matkan; sen leveys pohjasta etelään on puolta vähempi. Nykyhänsä on tämä maanosa, joka muinoin oli täynnä kaupunkia ja kyliä, wiljeltyä waan länsipuoleltaan, jossa kylwösaaituukset, waihetellen pumpuli- ja hirsisikedoilla, loistawat hywiin karmiilta. Wutta eipä wiljelemätön itäpuolikaan woi salata maansa luonnollista hedelmällisyyttä. Täälläki muka höyystyy rantaruus, jonka siementä ihmiskäsi ei kylwänyt, eikä leikkaaja korjaa. Salosta siityswaimastansa puhkeaa täällä wäkewällä pohjalla, jota, aatran asemesta, waan Taborin ja Narmelin wuorilta alasrientäwä metsäsiika kyntää, järin ihanasti loistawia kuffasia, etenki lemmentukfia. Kyliä ei tawata kuskakaan, mutta lihawana karjalaitumena on Esdrelon hamasta patriarcka Saakopin ajoista aina tähänasti ollut paimenten ja heidän karjensa liikuttopaikkana. Taborilta tarjoowat tuhansittain wilkkuwat paimenmajat sangen ilahduttawan näyn. Pitkänomaiset matkuiweet tawarantawia kamelia, lapsilla ja wasuilla kuormattuja aasia, partasuisia Arabialaisia ruskeine naamoinensa, puettuina kaitkiansa waan yhteen, mustahan, walfiajuowaiseen waippaan, jouksi ja keihäs kädessä ratsastaen foreilla, erintiehkeillä juoksiwoillansa, naisia, käärittyinä ohuwiin, siukarwaiisiin pukuihinsa, waeltawat täällä matkustajan ohitse, siirtäen hänet ajatuksissa ta-

kasin ensi aikoihin, koska isävanhuus "Abraham otti emäntänsä Saaran ja Lotin, weljensä pojan, tavaroinensa, jonka he olivat panneet kokoon, ja sielut, jotka he olivat saaneet, ja läksivät matkustamaan Kanaan maalle, jonka Herra Jumala hänelle ja hänen siemenellensä luvannut oli" (1 Mos. 12: 5).

Kuitenkaan ei tämä sentu aina näyttänyt näin rauhallisesti patriarkallijelta. Jesreelin lafia on Palestinan ikivanha sotakenttä: sotalauma, kerran muka voitettuaan tämän keski-osan, woipi yltä yleensä nähdä ja wallita koko maan. Siksi owatti joka vuosituhanneissa warsin ratkaisevat tappelut kamppailtuna tällä kukoistawalla kedolla. Taborille kofosi Barak, nais=tuomarin ja Israelin emon Deborahin läskystä, sotajoukkonsa Kananealaisia vastaan ja saawutti tällä ulapalla tantereella sen kunniallisen voiton, jota Deborah mainio kiitoswirsi ylistää (Tuom. 4 ja 5). Täällä Megiddon tienoilla Iwi Egyptolainen Necho Josian, Juudan kuningaan, ja wihollisen ampujat "haarvoittivat hänen sangen pahoin" (2 Alf. kirj. 35: 20—23). Täällä Taborin juurella taistelivat Bepasian'on sotalaumat kapinallisten Juutalaisten kanssa wallasta. Täällä Hattinin eli Nutnuten nuoren kulmain alla, kussa aatra vielä tänäki päivänä ilmi tuo kuollein luita, kadottivat kuningaskunta Jerusalemia ritarit sultani Saladinille Luwatin maan wallan. Täällä Julin seudussa tapellen Turkkilaisen kanssa Napoleon ankasi itsellensä palajaannon Egyptoon, koska aikeensa wallata Etu-Aasian raukesi mitättömiin Afren muurien edessä. Suutalaiset, Kananealaiset, Egyptolaiset, Roomalaiset, Sarasenalaiset, Persialaiset, Drusialaiset, Turkkilaiset, Arabialaiset, Ranskalaiset ja koko Europan wapasukuinen nuorimus, sota=urokset pian kaifista kansakunnista auringon alla owat majautuneet tälle kedolle, ja kaiffi uskonliput läpjääneet Taborin kaswain ja Galilean Hermonin edessä. "Kuinka usein eikö tämän wiatoman kukkaikunnan tähtynyt kalwettua murhaajan miekasta! Se toiwoi kasteen pisaroita aamuruskon helmasta, ja se

nähtiin päivän puhteessa uikjentelewan langennein werresjä!”

Itäpuolella tätä ketaa, Taborin wastapäätä, kohoovat Pienen Hermonin ja Gilboan vuoret. Ensin mainittu ei ole ihannutensa eli wiljavuutensa, eikä sen tawantaa puolesta, jolla sitä B. Raamatussa mainitaan, mistäkään merkittävä. Sitä wastoin oli Gilboan pitkänomainen selänne niiden monivaiheellisten tappeluin kenttänä, joissa Sauli poikinsensa löysi turmion. Siitä Dawid lauloi sulossessa walituswirresfänsä: ”Te Gilboan vuoret! elköön tulko kaste eikä sade teidän päällemme, elköön myös olko pellot, joista ylönnyshuri tulee! sillä siellä on wäkewäin kilpi lyöty maahan! Sankarit owat langenneet sodassa! Jonatan on tappettu sinun kulkuloillas” (2 Sam. 1: 21, 25)! Quoteijella Gilboan rinteellä oli korkia ja kaunis, lawialle loistawa ja kankalle katsowa kuningas=kaupunki Jesreel, wallitsewa kauniin lafian, josta se nimensä sai: eräs näkyala, täynnänsä hymyilewää ihannutta ja rauhallista suloa, ja kumminki hirmuisten wehkein ja sattumien alusta! Täällä asui Ahab, Samarian kuningas, ja Isabel, hänen juonikas puolisonsa, loistawissa kartanoissa; ja siinä lähellä Nabot, tämä wilpiston kunniamies, jonka wiattoman weren Isabel wuodatti hänen wiinamäkensä tähden, jota kuningas halusi kaalimaakfensa (1 Kun. 21). Ja samalla maastikulla makasi sittemmin Ahabin poika, lyötynä wihollisen kädeltä, ja koirat söiwät nais=kuninkaon ruumiin Jesreelin kedolla, ”ettei sanoa taittu: tämä on Isabel” (2 Kun. 9). Kussa nämä weriset kuningaslinnat seisowat, siinä nyt näkyvät Tserin kylän puolihajonneet majat harwalla afujamella. Wälkkyvien harjain afemesta haamoittaa nyt ikkunoin läpitse surewana tähän ihanaan sentuhnn, eräs tornin jäännös, sen näköinen, josta Jesreelin wartiat ketsiwät kostajajoukon tulewan (2 Kun. 9: 17).

Kolme isoa haaraa Jesreelin lafiasta — puolen peninsulman lewyisiä kulin — kulkewat itäisien rajawuorien wä-

P. Wapastajamme syntymämaa.

litse aina alas Jordanin laaksoon: ensimmäinen muka Pienen Hermonin pohjoispuolitse, toinen Gilboan eteläpuolitse, kolmas, eli niin kutsuttu Gesreelin laakso kummanti vuoriharjanteen välitse. Merkkillinen on, että viimeksi mainittu laakso kallistuu itään käsin, lähettäen siis wetensä Jordaniin, mutta molemmat toiset, ehkä sen rinnalliset, wiewät wetensä pitkin isoa lafiata Välimeren. Ne yhtywät Kisonissa, "muinaismaailman ojaassa," joka todisti Barakin mainiota voittoa Kananealaisten ylitse, ja "wieritti" kaatunein wihollisten ruumiita mereen (Tuom. 5: 21). Yhtyäkensä, koska enimmäiten häwitetyt vuorimetset sille lähettävät niukemmin wettä, täytyy se waan sadeaikoina; kesäisäikana on se lafialla parahiten kuivillansa, mutta karkuu taas alemma päästyhänsä Karmelin alati hermosta lähteistä. Nhtaan notkon läpitse se tunkeutse Gesreelin lafialta Akren keddolle. Tämä oli muinoin asuttuna Genisialaisilta; nyt on sen hedelmällinen ala waan osaksi wiljelty ja asuttu. Ihanat yrttitarhat warjoo-
wat täällä Kisonin rantoja, kumma se wuodattaiksen Akren lahdekeeseen. Wähän etempänä pohjaiseen päin juoksee tämän lafian läpitse Belo, jonka luona Genisialaiset jattumalta kelsiwät lasin *). Vielä keski-ajana wiettiin tämän puropohjan hienon hietä Genuaan ja Benedigiin lasia tehtäwäksi.

Lähellä lässä on se kaupunki eli linna, josta tämä sentu ja sitä rajoittawa merenlahde kantawat nimensä: Akre, Akka eli Akko, joka tultuaan Egypton kuningaan Ptolomeo Lathhyron wallanalaiseksi, vuonna 103 ennen Kris-
tusta, nimitettiin Ptolemais, mutta sittemmin keski-ajan Johanniitta-ritarilta hoettiin heidän turwapyhänsä nimellä S:t Jean d'Akre (l. Sänfantaker). Syyrian aivaimena oli tämä kaupunki jo wanhuudesta wahvasti warustettu, ja sen ympäriset jäännökset osoittawat wieläki sen muinaista suuruutta ja laweutta. Länsimaan Kristikunnan viimeisenä

---

*) Muotioon heitetty salpietari sulii hiekan kanssa lasiksi.

omaisuutena Afrian mantereella oli se onnensa ja maineensa puolesta ylimmällänsä, kunneka Egypton sultani Kalil sen walloitti w. 1291, ja Kristittyin toivo takasi woittaa pyhän maan meni mitättömiin. Waikka nykyaikoina monesti saarrettu ja häwitetty, se on taas uudestaan ulkopuolin warustettu wahweilla muurilla, tukewilla tornilla ja wallinsarwilla. Mutta kaupungin sisäpuoli, joka tässä keski-ajan läänneessä sulki kuningasten, hengellisten ja maallisten waltiaain ja monen ritarikunnan lopeita kartanoita ja ylöllistä rikkautta, on nykyañsä waan mokoma muodoton höffeli-ryhmä, jäänmöttömillä ja pahansinwoisilla kaduilla. Länsitulille tuettomaan ja parahite tukettuun satamaanpä päästään nyt ainoasti kepeillä aluksilla. Ptolemais'en lahdeke antaa ankkuurille waan epäwakaifen hiekkaperän. Missä milloinkin ilmantuu sen rau-noilla puolekfi hiekkään haudatuista hukumein alusten jää-nöksiä. Muutama niistä kohottaa ilmahan korkean kula-puunsa, toinen mastot raakatanfoinensa ja merisuolasta puit-tyneen löysistön. Nyt owat wesilinnut rakentaneet turwal-liset asuntonsa näihin surkeihin ihmisonnen tähteisiin, ja au-tiolla ramukolla pitävät nykijään, muinaisen meriwäen ja kauppiain asemesta, simpukat, raivut ja kilpikonnat harmi-tonta menwanja.

Bohjoijessa Afren latia rajataan Thyron portaiiksi nimitetyltä wuoren harjaanneelta, etelässä Karmelilta. Pistäen ulos jyrkässä ketweleessä tämä wuori katkahtaa awa-ralta ulos merelle ja maille, niinkuin rohkeasti pilwiä ta-woittawa wartiatorni, silmäillen läntehen päin meren ääre-töntä ulappaa, itään päin Galilean maakuntia, 7 peninkul-man laueudelta, ja ylen ympäri iankaitfijesti waihettelewan pilwitaiwaan näytelmää. Sentähden profeta Elia astui wuo-ren kuffulalle, ennustettunansa kolmen wuoden ja kumden kuu-kauden poundan perästä tulewan ihanan sateen. — ”Mene y-lös”, fanoi Elia kuningas Abahille, ”syö ja juo ja ole iloi-nen, sillä suuren sateen hyminä kuuluu. Itse meni hän Karmelin kuffulalle ja laukesi maahan ja kumarfi itsensä

kaswoillensa, ja pani päänsä polveinsa wälille ja sanoi palveliassensa: mene nyt ylös ja katso meren puoleen. Hän meni ylös, katsoi ja sanoi: ei siellä ole mitään. Elia sanoi: mene vielä sinne seitsemän kertaa. Ja seitsemännellä kerralla sanoi hän: katso, sieltä nousee vähä pilvi merestä, niinkuin miehen kämmen. Elia sanoi: mene ja sano Ababille: waljasta ja mene, ettei sade sinua käsittäisi. Ja sillä wälillä tuli taiwas pilwistä mustaksi, ja tuulesta, ja tuli sangen suuri sade. Mutta Abab matkusti ja tuli Besree=liin” (1 Kun. 18: 42—45).

Karmel on wiljawa ja ihana wuori. Sen juurella kaswaa laakeri- ja öljypuita; ylemmällä kohotaisse petäjiä ja tammia; koko metsä on täynnä kauniimpia kukkia, hyäkinttiä ja wnohensilmiä. Siitäpä sen nimi, sillä Karmel merkitsee puutarhamaata, yrttitarhaa. Karmelin alkuaime on liitua ja kalkkikiveä eli sitä wuoren laatua, joka Jordanin länsipuolella yleiseen tavataan; se sisältääki määrättömän paljon osittain luonnon kaawailemia, osittain ihmiskäden hakeamia eli isontamia wuoren luolaita, joiden muodostamiseen kalkki- ja liituperä on erittäin sovelias. Tännöiset luolat, joita ainoasti Karmelilla luetaan lähes 2000:teen, ovat Palestinan kuvasa aiwan omituiset ja asujantenki sekä olon että onnen puolesta etenki merkilliset. Kuten ne raa’oille alkuaasukaille osoittivat luonnollisen suojan, siten ne olivat myös sittemmin, osittainpa vielä nytki sekä asuntona Palestinalaiselle, josta eräilewäisyys iän kaiken on ollut luopumaton hänen retkillänsä, että katteena hänen karjallensa, piilona pakenewalle ja liimana sotiwalalle. Sitä tarkoittaa Kristus, ennustaessaan viimeistä Juutalais-sotaa: ”Silloin ne, kuin Judeassa owat, paelkaat wuorille” (Matth. 24: 16); ja Amosin ennustuskirjassa Herra uhkaa pahantekijöitä, jotka toiwot tuomiota wälttää: ”Jos he vielä lyhytsiwät itsensä Karmelin kukkulalle, niin minä tahdon heidän sieltäkin etsiä ja temmata pois” (Am. 9: 3).

Sitten ifinuiiston on Karmeli ollut sekä pakanaille, että Juutalaisille ja Kristityille kunniasja ja pyhänä pidetty vuori. Ensinmainitut tahti pakanat pyhittivät sen jumalalensa Jseuville; siellä emustettiin keisarikunnu Roomalaiselle Vespasianolle. Sen rotkoissa asuivat keski-aikoina täällä jäänyt Karmeliittakunnan munkit, niinkuin mehiläiset kenoisensa. Tällä munkkikunnalla on täällä nykyänsä profeta Elialle pyhitetty luostari. Se seisoo ihanalla paikalla Karmelin jyrkimmällä kalteella mereen käsin, jota se on 600 jalkaa korkeampi. Luostarin sisälaitos on sekä seveliaisuuden, järjestyksen ja puhtauden, että siivonki puolesta luultavaa etewämpi, tarjoten matkustajalle edettämättömän, kauan kaimatun wirwoituksen yhtä mukawasti kuin Europassa: pöydät, tuolit, wiruntalawat, peitesängyt terästelineillä ja oivallisen rahwasruokinnon. Luostarin apoteikki runsaasti talleltaa nuorella kaswaneita, kalliita ruoholääkityksiä sekä sairastunein matkustajain että naapuri-potilasten lähtettäviksi. Tämä mainio ja siunattu laitos on erään harmajapään Karmeliittamunkin Johannes Baptistin toimittama, joka, alkuen nuodesta 1819, on palawalla ihmisrakkaudella ja wäsymättömällä innolla tehnyt tämän luostarin uudistamisen elämänsä tarkoituksiksi. Monituksilla matkoillansa Aasiassa ja Afrikassa ja lähes koko Europan läpitse on hän kaikenlaatuisen uskon tunnustajilta kerännyt suosiollisia lahjoja ja huolellisella nerolla käyttänyt ne hurskaan aikeensa eduksi, joka nyt matkustajille kaikista kausoista ja tunnustuksista awaa wirvistävän lepopaikan ja koko maailman tarwitsewille Kristillisen laupiuuden suojan.

Karmelin vuori uloutuu kaakkoisummaisesti keskimaahan päin ja nousee wähitellen 1000—1200 jalan korkeudeksi. Etempänä se muuttuu kumparewiksi, erottaen Jesreelin lahan Wälimeren luona etelämpänä olewista alangoista. Ne owat metsämaita, ja etenki pätkinäpuu täällä kasvaa erinomaisen kaimiiksi ja isoksi.

Samaria.

Mainittu vuorenselkämä yhdistää Narmelin ja Efraimin vuoren, joka peittää keskimaan Jordanin länsipuolella, nimittäin Samarian. Se on yleensä fatoisa ja lähderunsaas, vielä nykyäänki taiten wiljelty, puihin ja pensaihin puettu maa, täynnä hedelmiä ja laitumia, jouka takia etenki Samariasja kasvatettiin ihmollista ja herukasta karjaa. Ruuminiki tavataan kolkkojaki ja wnorisia laaksonseiniä ja niiden wälillä monia juopeja ja rottoja.

Jhanassa wnoriseudussa on Samarian pääkaupunki: Samaria eli Sebaste. Ymmäriäinen, mykewä kunnas, joka niminoi kantoi "Efraimin yläpiän krummii," kohoaa sen korkeinmassa, wnorilta saaretussa laakson sywenteessä. Tämä sentu on hlen ympäri fatoisa, ja sen wiljawnutta edistäwät useat kylät ja nutterat wiljelötoimet. Itse wnoriki aina harjaansa asti on hedelmällinen, kyllin kaswawa wiikuna- ja öljhyputa. Keskipäikalta se kierretään tasakorkeiselta penkereeltä, itäänkuin wyöllä, ja jyrkkä, koulera polku johdattaa kulkijan wanhaiin perustuslinvien, kupujen ja muurien wälitse. Muutamien keskiaikuijen kirkon kammihit jäännösket jo wuoren juurelta asti wiehättäwät matkustajan silmät luoksensa. Sen seinät, kapeine kammatuspylväinensä ja korkeine, Bytsanton malliin pyöristettyine ikkunakaarinensa, kohoowat melkein korfialle, sisäittäen melleän avaruuden, joka itään käsin päättöh jalolla ja sangen korkealla alttarikomereella. Seinién sisäpuolella rippuwaijet marmoritaulut Johanniitta-ristinensä näyttäwät keltä tämän, wielä häwinneenäki suuressa kunniasja pidetyn pyhyhden muinaiset jalot omistajat owat olleet. Sillä tämän paikan sanotaan muka olewan sen, kussa Johannes kastaja istui wankeudessa, mestattiin ja handattiin. Niin ikään näytetään kirkon jäännöskistä hänen Turkin tapaan katettu hantakammionsaki. Mutta mitä molempaan ensimainittuun asiauhaaraan tulee, niin on tarina ainaki

perätön, koska se, Josefson todistuksesta, oli Makairon vuorilinnna, itäpuolella kuolintta merta, johon Herodes Antipas sulki tämän rohkean ennustajan ja uhrafi hänet puolisonsa kostonhimolle; eikä se ole luultavakaan, että opetuslapset, "jotka tulivat ja ottivat pois hänen ruumiinsa ja hautasivat sen" (Matth. 14: 12), elisivat wieneet sen aina tänne, niin kauan siitä paikasta, jossa hän murhattiin *). Muinaisesta Herodelais-Samariasta ei enää tavata vuosijatoja sitten juuriperin muokatussa maassa ei piiriänsä, ei peräänsä. Mutta hävinneen komeutensa ja jaloutensa muistomerkkiä on ololta vielä käsillä.

Muhametilainen kylä, nuoren itäpuolella, on parhaastaan rakettu muinaisjäänneistä. Sen nimi, Sebastik, muistuttaa vanhan kaupungin keisarinimä, jonka Herodes jalo, undestaan rakettua, kutsui keisari Auguston kunniaksi, Sebaste, s. o. Augusta (ylevä). Siellä täällä haamoittaa kalkkipatsaita wiikunapuiden välistä eli loikoo hajonneina tantereella; ja länsipuolella nuorta seisoo jalo noin 100:n pylväshän patsaisto, osin vielä voimassaan. Pääkaupungin tilaa ei olisi voitu walittaa sen mukavampaa, kussa niin oivallinen maaperä, ihannus ja wiljavuus yhdistyivät. Samaritan perustaja oli Duri, Israelin kymmenen heimonkunnan kuningas, vuonna 925 ennen Kristusta. "Hän osti Semerilta Samaritan nuoren kahdella hopiasentnerillä, ja rakensi nuorelle, ja kutsui sen kaupungin, jonka hän rakensi, Semerin nuoren Herran nimellä Samariaksi. Mutta Duri teki pahaa Herran edessä ja oli pahempi kaikilla, kuin hänen edellänsä olleet olivat" (1 Kun. 16: 24, 25). Ja niin tuli kaupunki, jonka hän perustanut oli, kahdena vuosijatana Israelin kuningasten istuineksi, ja, ollen häijyytensä ja epäjumaluutensa kauhioituksesta "Sodomien suuri siisär," waiikutusalaaksi ennustajille, jotka kantoivat Jumalan ukkoisen jylhän huulillansa, kumeka Jeremian sanat tähtettiin: "Katso, Her-

---

*) Miks' ei?

ran tuli on julmuuden kanssa tulewa, ja hirmuinen ilma on lankeewa jumalattomain pään päälle” (Jer. 23: 19). Vuoden 720:n paikoilla kul’etti Assyhyrian kuningas Salmanassar nämä hynneneen sukukuntaa pois, kuningas Hosean wallitessa, ja lopetti Israelin valtakunnan (2 Kun. 17: 1—6). Sittenmin Makkabealaiselta Johannes Hyrtanolta perinjuurin hävitetty, Moomalaisilta taas rakettu ja Heroteelta isommettu, linnoitettu ja ylen kaunistettu, on Samaria, neljän ensimmään vuosisadan kulnessa, uudestaan kaatunut soraan, historian mainitsenatta, koska ja keneltä se tapahtui.

Sebastikista kul’etaan wuorta, laaksoa myöten eteläsuuntaan wihertävän kukkia-, puita- ja ruehoa-laswarwan seudun läpitse, joka tarwitseji waan Europalaisen mitteraa kättä, näyttääksensä maiseman, ”jossa maitoa ja hunajata wuotaiji” (4 Mos. 14: 8), ja kahden tunnin käytyä ilmantuu Nablo, wanhojen Flavia Neapolis, Raamatun Sikem eli Sikar, kuten se Johanneksen ewangeliummissa nimitetään. Tämä kaupunki on eräässä laaksoissa, johon kenties ei yksikään toinen koko Palestinasssa ole ihmunnan puolesta verrattawa. Koko tämä laakso on mustaa, höyhtewää kaswinnuolta, täynnä yrttitarhoja syötävillä kaswuilla ja kaikenmoisilla hedelmillä, kyllin kostutettu lirijewiltä lähteiltä, jotka juoksuwawat wirwoittawia purojansa missä läntehen, missä itähän kään. Pensaista kuulun satakielisen ja muiden lintuin suloinen sointu, josta tarhastot ylen ympäri kajahtelewat. Wivaroita kotoja waihetteleikse öljywiitojen kanssa, isompia ja vähempiä kyliä liittäikse wuorihin, elähyttäen seudut ihmistoimella. Mutta warsinakin antaa tämä ylewa, nestehinen wihamuus, jonka alansa siunattu wesirunsaus ei salli nääntyä ja walistua, Sikemin seudulle onituisen, eriskummaisien sulonsa, maassan muka, jossa kesän aikana ei sadetta putoa, ja jossa kuumeen ja kuuwuuden aikana luonnon muoto on yhä kalwea ja yhtäläinen*).

*) ”Ensikerran käypä ihmettelee tavallisesti Palestinan yhdenmoisuutta. Wähitellen wasta tottuu hänen silmänsä ja kelsii eriskummaisimmat wäriwaihetukset.” G. Schultze. Jerusalem.

Kohdastansa laaksoista kohoovat jyrkkäseinäisesti kuusi Efraimin nuoren molemmat kukkulat, Ebal pohjoisessa, Garitsim etelässä. Ne ovat kumpikin alastomat ja hedelmättömät, harmaantuneet todistajat jalosta muinaisajan ihmisjoukosta, koska Josua, vallattuaan Luwatum maan, koki tänne Israelin kaksitoista sukukuntaa. Kuusi seisoi Ebalin vuorella, kuusi Garitsimin, molemmat niin lähellä toisiaan, että kirkkaimmat äänet hyvästi kuuluiwat heidän välillensä, sillä laakso ei ole 1600 jalkaa leveämpi. Josua luki heille Moosoksen lain: sitten julistiwat papit Ebalista lain lironksen, Garitsimilta sanottiin sinnaus, ja kaikki kansa wastasi: amen! (5 Moos. 27: 11—13. Jos. 8: 33, 34). Vielä myöhemmissäki tapahtumisissa tavataan Garitsim olleen Raamatussa järkeä ja merkittävä paikka. Koska Abimelek, 70:nen weliensä murhaaja, Sikemin asujamilta walittiin kuninkaaksi ”sen kirkkaan tammen tykönä, joka Sikemissä oli,” silloin, ainoa kuoleman wälttänyt, Jotam astui ylös Garitsim nuoren kukkulle, huutaen riivatulle kansalle tarunsa puista, jotka walitsiwat orjantappuran kuninkaaksensa (Tuom. 9: 5—20), tämän wanhimman sadun, joka meikäläisissä vielä on. Garitsim on Samarialaisten pyhä vuori sitten 21 vuosikataa takaperin. Salmanašsar muka, häwitettyänsä Israelin waltakunnan ja wietyänsä Samarian asukkaat Assyrian wankuteen, lähetti waltakuntansa itämaista pakanallisia asujamia ja ”asetti heidät Samarian kaupunkeihin Israelin lasten sijaan; ja he omistiwat Samarian ja asuiwat niissä kaupungeissa.” Mutta he kuin jalopeuroilta etsiskeltiin, pitivät tämän rajituksen maakunnan Jumalan rangaistuksena ja anoiwat kuninkaalta Israelilaisien papin, ”että hän opettaisi heille maan Jumalan tawat.” Pappi tuli ja opetti heille Jehowan lain, ”ja näin nämät pakanat pelkäsiwät Herraa ja palweliwat myös epäjumalaitansa” (2 Kun. 17: 24—41). Kuin nyt Juutalaiset palasivat maanpöytänsä Babylonissta ja uudestaan rakensiwat Jerusalemin ja temppelin, pyysiwät Samarialaisetkin osalli-

suutta näihin pyhistöihin. Mutta Suutalaiset kuin tähän eivät suostuneet, siksi siitä molempien uskolaiusten välillä se waino, joka sittemmin seurasi, löhtäen ainoan sowingtonsa ennustuksessa Messiaasta, kuta kumpikin odotti. Aleksander jalo salli Samarialaisten, w. 330 ennen Kristusta, Garitsimin nuorelle rakentaa oman temppelin, ja senkin hävitettyä Johannes Hyrkanoilta w. 129 ennen Kristusta, oli tämä paikka heille vielä rukoushuoneena pyhä. Muudan Samarialainen seurakunta, noin 150 henkeä, asuu vieläki Nablossa, taiten raketuissa kauneissa kartanoissa. He kunnioittawat vielä aina Garitsimia pyhänä nuorensa ja kääntävät kaskonsa aina sinne rukouksellaan. Neljänä suurimpana vuosijuhlanansa, pääsiäisenä, helluntaina, lehtimaja- ja sowingtonjuhlanana, he kulkewat haartaassa innoissa, lukein laia alin omaa, ylös nuoren kulkulalle, korottawat siellä majansa ja kulkewat lain aina loppuun asti. Pääsiäisenä he uhraawat kirkolla nuoren ylimmäistä nyppylätä seitsemän karitsaa koko seurakunnan edestä. Ei kaukana tästä uhripaikasta osoittaa, heidän luullaksensa, kaksi lappeata kiiveä sen paikan, kumme ne kaksitoista kiiveä owat kätettyinä, jotka Israelin kansa, waeltaessaan, nosti Jordanin pohjasta, ja "täällä," sanowat he, "pitää niiden oleman, kumme El Muidy, s. o. päämies tulee." He tunnustawat ainoastaan wiiji Mosesken kirjaa Pyhänä Raamattuna ja pitävät sabatin sangen huolellisesti. Suutalaisten kansa heitä ei ole edes rasitus ja onnettomuuskään, jonka he kumminkin owat jo 2000 vuotta kärsineet weljiensä kanssa, woinut sowington; he syöwät ja juowat Turkkilaisten parissa, waan ei lapsien kanssa Israelin huoneesta.

Kaupunki Nablo eli Sikem, muinoin Samarian kanssa koko maakunnan pääkaupunki, on Garitsimin koiillisella juurella. Ihanaisena kuultaa se useilla walkeilla tornillaan ja lappeilla kupukatoillaan edellensä ahtaasta alhosta, wihertäwäin wiikuna, öljy-, sitruna- ja granaatti-puiden välitse. Molemmat kirkkokuoret, jotka alastomilla kallioseinillänsä pii-

rittävät kaupungin ja laakson, yhdistävät tässä luuvauksessa wakaisuuden ja suloisuuden. Kaupunki on joksiki suuri, waan kaita ja pitkänomainen. Kadut owat ahtaat, kartanot kiwestä ja taiten raketut; muudan puro juoksee, puhdistuen ja jäähydyttäen, sen läpitse. Nablon asujamet, joita luetaan 7 eli 8000:teen, pidetään vielä, kuten Abimelekin aikana (Enom. 9), rajuna, sotaisana ja wallatonna wäkenä. He suurentelesivat siitä, että patriarkka Jaakoppi, ostettuaan "peltomurun," asentui heidän selaansa (1 Mos. 33: 19). Tässä laaksoissa Jaakopin pojat paimensivat karjojansa, täällä tapasi heidät Josefpi, tullessaan isänsä läskystä alas Hebronilta, ja täällä he möivät tämän wihatum unennäkijän Ismaeliittalaisille, jotka weivät hänen muassansa Egyptoon. Neljä sataa vuotta sen jälkeen toivat sukukunnat kotia palatesansa hänen luunsa isäinsä maahan ja "hautasivat hänen Sikemiin, siihen pellon kappaleesen, jonka Jaakoppi osti Sikemin isän, Hemorin lapsilta sadalla pemingillä; ja se tuli Josefin lasten perinnöksi" (Jos. 24: 32. Joh. 4: 5). — Puolen tunnin matkalla kaupungista itään päin nähtetään eräs Turkin malliin rakennettu hautawarjo Josefin leposiana, jota Muhametilaiset pitävät suuressa arvossa.

Vähellä sitä havaitaan muutama nähtävästi ikinwanha ja kallisarwoisampi paikka. Se on Jaakopin lähde, josta Jaakopin sanotaan karjojansa juottaneen, ja onki luultawasti sama, jonka luona Kristus piti forkiamielisen, suloisen, jalon ja ennustawaisen puheensa Samarialaisen waimon kanssa (Joh. 4). Sen suu on peitetty isolla kivellä. "Lähde on syvä" (v. 11), sillä se ulottuu 105 jalkaa kallion pohjaan, sisältäen "elävää wettä," joka lewääällä kohoaa 15 jalkaan, mutta kesällä useasti kuivettuu. Seutunsa ylen ympäri sopii aiwan tarkasti ewankelistan kertomaan. Jeesus waelsi Jerusalemiesta Samarian kautta Galileaan (v. 3, 4); aikomuksensa johdatti häntä pitkin sitä wiljawaa ketaa, jonka länsipuolelta Sikemin ahdas notko auencee. Tämän suussa ikään on nyt Jaakopin lähde. Tässä Herra lewähti; sillä päinwä-

matkansa oli jo puoleksi kulunut: "se oli liki kundredetta hefteä," s. o. päivä oli puoleessa, "ja hän oli matkasta väsynyt ja istui sentähden lähteen päälle" (v. 6), "koska hänen opetuslapsensa olivat menneet," kaukana tiestänsä notkossa olemaan "kaupunkiin ruokaa ostamaan" (v. 8). Lähellä lähdettä kotoaikse Garitsim; fiksi saattoiki Samarialainen waimo, osoittaen sinne, sanoa tälle Juutalaiselle matkustajalle: "Meidän isämme ovat täällä nuorella kumartaneet ja rukouilleet, mutta te sanotte pitävän rukoultaman Jerusalemissa;" kuhuun Wapahtaja wastasi: "Waimo, usko minua, se aika tulee, ettette täällä nuorella, eikä Jerusalemissa Isää rukoile. Se hetki tulee, ja jo nyt on, että totiset rukoulijat rukoilewat Isää hengessä ja totuudessa" (v. 20, 21, 23). Idässä lewiää kedon ylitse, jolla Sikemin notko aukence, aaltowia kylwöpeltoja, joille Herra, nähdessänsä opinhaluisen kansan tulwalleman, saattoi osoittaa ennustuksen wiehättäwillä sanoilla: "Etted te sano: wielä on neljä kuukautta ja elon aika tulee? katso, minä sanon teille: nostakaat filmänne ylös ja katsokaat wainioita; sillä ne ovat jo walsiat elonajaksi. Ja joka niittää, hän saa palkan ja kokoو hedelmän ijanakaiseen elämäään, että kylwäjä ja niittäjä ynnä iloitsiwin" (v. 35, 36). Mitä Kristus silloin kylwi Samarialaisten sydämiin, sen on Filippo niittänyt, koska "hän tuli Samarian kaupunkiin ja saarnasi Kristuksesta, ja suuri ilo tuli siihen kaupunkiin" (Ap. Tek. 8: 5, 8).

Judea.

Sikemin tienoilla wuorien toisella puolen tullaan Palestinan etelimpään maakuntaan, täällä puolen Jordanin. Tämä on Judea: lauiasti haarowa, sangen satoisa, mutta enimmäiten wiljelemätön wuorimaa, joka Jerusalemin luona kotoaikse 2500 ja Hebronin luona lähes 3000 jalkaa meren ylitse, ja on sillen olewa korkehin kolo Juudan maassa. Idässä on sen rajana Jordanin laakso ja Kuolleen meren

syvenne; länteen käsin alenee se heitelmissä, jotka loppuvat Välimeren rannoilla, Karmel-wuoren kulmasta aina Gatsan kaupunkiin asti, yli 40 tunnin käytävä. Näiden alankoin pohjoispuoli on Saronin laatia, eteläpuoli Sefelaan. Molemmat lähestyvät toisiaan merikaupunki Jaffan eli Jopen tykönä. Tästä viimeksimainitusta kohdasta, länsimaiden pyhisissä matkustajain tavallisesta tulowalkamasta, alamme nyt wacelluksemme Judeassa.

Itse Joppe, muinoin Judean ainoana walkamana, uhkea ja kansakas, on nykyänsä aiwan surkean näkönen kylä, joka puoliympyrässä seisoo 150 jalan korkeisen rannan kallalla. Mutta ihana tilansa on sitä ainati wakuuttawa antautum nimensä oikendesta; sillä Jaso Hebrean kielessä merkitsee "kaunetta." Jaffalla on jotakin ylentävää, juhlaalista, semmoinen taivaansa ja seutunsa wärisekoitus, kunnosta harvoin tavataan. Silmä ajelee sekä merellä, joka on määrätön ja finertävä, kuin ylitseensä ääretön taivahan kaari, että Egypton aavikon avaroilla hietanummilla, joiden nähtelmä waan toisinaan missä milloinkin hämmennettään eräältä kamelilta, joka lähestyy horjunnassa laineliikunnassa: kuin myös niillä wihannoilla ja keltaisilla epäluksisten oranki-wiitojen kummuilla, jotka ylen ympäri kaupunkia ahdistawat, ja wihdoin loitolla Judean sinisellä wuoren rinteellä. Kaikkien asujanten ja matkustajain puurut, jotka wilstawat näitä polkuja, owat silmään pistävät ja eriskummaiset. Täällä nähdään Jerikon ja Tiberian beduinia, käärittyinä wäljään, walkoiseen willawaippansa; Armenialaisia pitkissä, puma- ja walliajuowaisissa nutuissaan; Buutalaisia kaiken maailman ääriltä ja ihmisluvun kaikenkaltaisissa puuwissa, tunnettuina pitkästä parrastansa, ja itse halpuudessanaki peritystä, miehewästä muodostansa: tämä kuninkaallinen, orjuuttansa vastaan kamppailewa sukukuunta, jonka silmissä voi lukea kirkian tarkoituksensa muiston ja uskon, peitettyinä ulkonaisen nöyryyden ja tyytywäisyyden kaappuun.

Täällä nähdään Turkkilaisia aagoja *) nopeasti ratsastawan ohitse mustien orjain ja Arabialaisten saatossa; wiheliäisiä Greikan retkijöin perhekuntia yhdessä istuen lyhlistyneinä kadun nurkassa ja puumaljoista nauttien riisiä eli keitettyä ohraa, jota säästään waan maistellaan, että ewäs riittäisi pyhään kaupunkiin asti. Vielä ondonmin, kuin ihmismuodon moninaisuudesta, kummastuu länsimaalainen Afian kaswujen kauneudesta, joka, heti tämä sytyksen kylän ulkopuolella, aukence hänen silmänsä eteen. Kahden puolen tietä seuraa häntä alituinen metsä, sekoitettu kaikenlaatuisilla itämaan hedelmäpuilla ja kukkapensailla. Jasmiini-, myrteni- ja granaatti-aidat jakawat tämän metsän eripalstoihinsa, jotka kastellaan tien wieritse rakettuen suihkukaiwojen pisarteilla. Ruskafin tarhastossa hawaitaan aukinainen suoja eli maja, jossa perhekunnat wiettävät kesän ja syksyn suloisimmat wiihot. Kolme seiwästä ja waatepalanen on jo kyllä yhdelle näistä miekkoisista perhekunnista, joilla ei ole sen suurempia tarpeita. Naiset makaawat matoilla ja patjoilla näisissä awoimissa teltissä, miehet ulkona sitruna- eli granaattipuiden lehwäkatteessa. Melumat, pistasiat, wiikumat, laksineljättä erilaatua, warustawat heidän arkipöytänsä halwalla kaswirawinnolla: ”tuskinpa lisätään siihen wälistä kotokaswainen karitsa, jonka he, kuten Raamatun aikana, teurastawat juhlapäiwäksi.”

Eräs hietanen waltatie, joka neljäsä tunnissa wie Ramlaan kylään liki Juudan wuorta, polweilee 4—5 kynnärän korkeisten kaktushiloen wälitse, läpi Saronin lafian. Tämä awara laidun ruokkii monta karjalaumaa, liiatenki lampaita, osittain tavallisia, osittain paksusaparaisia ja luppakorwaisia. Kewät-aikana on tämä lafia milt’ei lumowiin ihana. Muutamien kuukauden se on ikäänkuin mahdottoman suuri peite mehuifata wihantaa, loistaen kukkasien eriskummaisissa wäriwaiheissa. Tulpania, walkoisia ja punai-

---

*) Aगत ovat turkkilaiset päällysmiehet ja sota-päälliköt.

sia runsuja, walkeisia ja keltaisia lemmentukkia, jopa kaiken-
 karwaisiaki höyhtyy itsestänsä ja istuttamattaki tällä kuului-
 salla niitulla, joka on yrttitarha, istuttama ei ihmistäden,
 waan Jumalan! Niin wiehättävä on tämä kukkatoristus,
 että Salomonin morsian Korfiasja Weifusja lehuu itses-
 tänsä: "Minä olen Saronin kukkanen ja kukoistus laaksossa"
 (2: 1)! Ja Jesaia kuwaillee juloista aikaa, joka tulewa on:
 "Korpi ja erämaa pitää iloitseman; sillä Libanonin kunnia
 annetaan hänelle, Karmelin ja Saronin kaunistus" (35: 1, 2).
 Sykshypuolella wuotta muuttuu tämä lafia äärettömään, Tur-
 kin ohraa runsahemmin kantavaan alaan. Mutta kaswut
 kuin owat leikatut, ja paahtavat auringon jäteet wihdoin
 polttaneet koko tämän ruohomaailman, niin surewalla filmällä
 näet ainoasti alastoman, punertawan maanperän, josta ko-
 hotaiske siellä täällä muudan kalwealehtinen öljypuu tahi
 joku terepintti, jonka warjo ei hiewahda.

Jerusalem.

Ramlaan taatse kulkee tie waan wäyhäsen matkaa ar-
 mahan seudun läpitse, wieden sitten, tukalana ja waaralli-
 fena, ylös alas Juudan kalkkiwuoreen pitkin ahdasta ja mut-
 kiwaa notkoa. Musja nähdään näiden waaroin vielä kas-
 wawan ketokypressiä, tuoksuvia kapriwuolioita ja pistäwiä
 pensaita, joissa sakaalit, kultasudet ja muut pedot löytävät
 turvallisen lymhympaikan. Mutta kuta etenmä joudutaan, sitä
 saidemmaksii tulee ruohokunta, sitä laidemmaksii ja kiwisem-
 maksii tie. Täällä näet waan tuhkaharmaita mäkiä, teräwiä,
 päällettyhin röykötyitä kiwiköntäleitä, orjantappuroita ja oh-
 daksiaitaa wuoriloukkoin välissä, ja koko sentu on surkeinman
 häwityksen kuwa. Wihdoin ja wainwain päästyä viimeiselle
 waaralle, aukenee matkustawallen awarampi näky-ala. Edästä
 ilmautuu wähitellen korfioita wuoria, yksinäisiä, erillisiä, pit-
 tänomaisia: ne owat Moabitin wuoret toisella puolen
 Ruollutta merta. Lähemmällä tulee näkywiin eräs öljypuilla

seppelöity kunnas: se on Sijyvuori. Kohta sitten näkyi korkeita tornia, kaiskeroita tapulia, mahdottoman isoja kupurakemuksia, lawioita muuria, jotka wähitellen järjestywät matalamman vuoren ylitse lewenewäksi kaupungiksi. Sillä ei ole mitäkään jaloutta, koreutta ja yläwyyhtä ollaksensa muita itämaaan kaupunkia merkillisempi, ja kunninkin on siinä jotakin werratonta: eräs juhlallinen wakaa-mielisyys, eräs alakuloinen, haikia suloisuus on lewinnyt sen ylitse, ja ne liikutawat sydämen aina tyhneleihin: se on Jerusalemi, maailman kuuluisin kaupunki, jonka Kristikunnan joka lapsu-kainen tuntee ja kunnioittaa ennemmin kuin isänmaansa nimeäkään, jonne kediton Israelilta itäwöitssee, kuollaksensa siellä, ja jolle itse Muhametilainenko ei tiedä muuta nimeä kuin: el-kuds, s. o. pyhä.

Mitä kolmen vuosikymmenen muistot eiwätkö supistu tähän kuuvaan! ja mitä sydäntä järkewää kieltä eiwätkö puhu nämä kunnahat, nämä kiivet, muurit ja tornit! Jerusalemi on wanhempi Noomia, maailman wallitsijata; ja profetat wakuuttawat sitä wastaisuudesta, joka ulottui aikojen ääriin. Tämän Jumalan kaupungin alkuperä kätkeytyy ikimuinaisiin, kunne itse tarukaan ei ennäätä. — Abrahamin palatessa ja-losta sotarekkestänsä, jossa hän pelasti weljensä pojan Lotin, ja Sodomian ja Gomorran wangit Nedor Laomerin kädestä, toi hänelle ”Melkisedek, Salemin kuningas, leiwän ja wii-nan. Ja hän oli ylimmäisen pappi” (1 Mos. 14: 18). Tämä tapahtui tuhat vuotta ennen kuin Assaf, Dawidin aikuinen, lausoi: ”Jumala on tuttu Suudassa; Salemissa on hänen majansa, ja Siionissa hänen asumisensa” (Ps. 76: 2, 3). Koska Israel, Josuan johdattaisssa, walloitti Kuwa-tun maan, eiwät he kunninkaan woineet peräti ajaa Zebusealaisia pois linnakaupungista ”Zebusista, s. o. Jerusale-mista” (Tuom. 19: 10); niin että kunnanki kansakunnan tähtyi vuosijatoja elää wäkinäisessä rauhasssa keskenänsä (Jos. 15: 63). Mutta Dawid, päästyänsä Suudan kunninkaksi ja hallittuansa Hebronissa puolikahdeksatta vuotta (1047 ennen

Kristusta), piiritti Sionin linnan, jota jo silloin pidettiin niin vahvasti varustettuna, että Jebusealaiset ilkamoiten huusivat alas tälle jalolle sotasankarille: "Ei sinun pidä tänne tuleman, vaan sofiat ja ontuvat pitää sinun täältä pois ajaman" (2 Sam. 5: 6). Mutta Dawid voitti linnan, rakensi sinne itsellensä kuningaskartanon Libanonin setripuista, kutsuen kaupungin nimeltänsä (2 Sam. 5: 9). Täällä liitonkin arkki, Hebrealaisten pyhyys, viimein saavutti pyshväisen säilyn, kulettuansa 600 vuotta kansan kerralla sekä erämaissa että sodassa (2 Sam. 6). Mitä uros Dawid ei jaksanut "sodan tähden, kun oli ympärillään" (1 Kun. 5: 3), sen lopetti Salomon, rauhanruhtinas, rakentaen Herralle Morian vuorelle temppelin (1 Kun. 5—8), Israelin sukukuntien yhteisen rukous- ja uhrihuoneen, jota kunnioitettiin, kuten ei yksikään muu ole vielä maailmassa kunnioitettu, näkyväisenä muka takauksena kaifista Jumalan lupauksista ajassa ja iankaikkisuudessa, sinä pyhänä huoneena, jossa Jumalan kunnia itsenäisesti asui, sinä tulevaisena yhdistyspaikkana, jossa kaikki kansat ja valtakunnat pitivät kokoontuman Jumalaa palvelemaan (Ps. 87 ja 102). "Sionista antaa Jumala täydellisen firrkauden paistaa," lauloi Asaf (Ps. 50: 2), ja Korahin lapset, nämä papilliset tempeliweisaajat, riemuitsivat: "kuinka ihanat ovat sinun asuinias, Herra Sebaot! Minun sieluni ikävoittoe ja halajaa Herran eskartanoihin; minun ruumiini ja sieluni iloittaa eläwässä Jumalassa. Sillä lintu on huoneen löytänyt ja pääsyinen pesänsä: sinun alttaris, Herra Sebaot, minun Kuningasani ja minun Jumalani!" Ps. 84: 1—4).

Mutta jo Salomonin poika Rehabeam joudutti valtakunnan ja pääkaupunkinsa voiman ja kunnian häviämään. Hänen pako=waltansa aikana hajosi Hebrean valtakunta kahteen osaan, Juudan muka ja Israelin valtakuntaan, w. 975 e. Kr. Jumalattomat kuninkaas rakensivat alttaria epäjumalille siellä, jossa heidän isänsä oliwat etsineet Korkehimman kaswoja; synti ja tapainturmelus pääsivät valloilleen.

Jumalan seurakunnan hartaat wirret waikeniwat ja niiden siaan kohosivat profetain uhkaawat äänet: "Jerusalem kaatuu ja Juuda käy ylösalaisin, että heidän kielsä ja tekonsa on Herraa vastaan" (Jes. 3: 8). Vuonna 720 koh-tasi tuomio Israelin valtakuntaa. Sen pääkaupunki voitettiin Assyrian kuninkaalta Salmanassarilta, joka wei kuninkaan ja kansan wankuteen (2 Kun. 17: 6). Satakolmekymmentä kaksii vuotta jälempiä (588 e. Kr.) tapasi sama onnettomuus Juudan ki valtakuntaa Babelin kuninkaan Nebukadnesarin kautta (2 Kun. 25: 1), ja Jerusalemin ja temp-pelin jäännöksillä istui Jeremias, surkutellen kaupunkien ruh-tinata: "Meidän päästämme on kruunu pudonnut: Voi nyt meitä, että me niin olemme syntii tehneet!" (Wal. 5: 16). Mutta kuten tuhlaaja poika hädästyneenä wieraassa maassa haikialla surkastuksella ja katumuksella muisti isänsä huoneen, fiten herkesi myös pakolainen Israel Jumalaa unhottamasta, niinkuin onnen päiwinä, ja alkoi taas rakastaa Herraa ja hänen pyhää huonettaansa: "Babelin wirtain tykönä me istuimme ja itimme, koska me Sionin muistimme. Meidän kanteleemme me ripustimme pajuihin, jotka siellä olivat. Siellä he käskiwät meidän weifata, jotka meitä wankeina pitiwät, ja iloita meidän itkusjamme: "Weifatkaat meille Sionin wirsiä." Kuinka me weifaisimme Herran weifun wieraalla maalla? Jos minä unohdan sinua, Jerusalemi, niin olkoon minun oikia käteni unohdettu. Tarttukoön minun kieleni suuni lakeen, ellen minä sinua muista, ellen minä tee Jerusalemiä minun ylimmäiseksi ilokseni" (Ps. 137: 1—6).

Kaksi kuudentakymmentä vuotta oli Jerusalemi hyljätty jäännöksinensä. Silloin häwitti Kyros, Persian ensimmäinen kuningas, Babylonin valtakunnan ja salli Juutalaisten palata kotiinsa (w. 536 e. Kr.). Se riennus-hetki joutui, ku-waellen kaikkia Jumalan pyhiä päästöhetkiä, josta eräs maan-pakolainen ennen on laulanut: "Koska Herra päästää Sio-nin wangit, niin me olemme niinkuin unta näkewäiset. Sil-loin meidän suumme naurulla tähtetään ja meidän kielem-

me on täynnä riennua. Silloin sanotaan pakanaisa: Herra on suuria töitä heidän kohtaan sa tehnyt" (Ps. 126: 1, 2). Noin 50,000 henkeä palasi, Serubabelin ja Jesuan alla, Palestinaan, ja he "tulivat kokoon niinkuin yksi mies Jerusalemiin" (Esr. 3: 1), rakensivat alttarin uudelleen ja pitivät riemuiten Lehtimajanjuhlaa. Seuraavana vuotena laskevat rakentajat uuden temppelin perustuksen "ja kaikki kansa huusi kirkkaalla äänellä, ja kiitti Herraa. Mutta moni vanhoista papeista ja lewitaista ja isäin päämiehistä, jotka olivat nähneet ensimmäisen huoneen perustuksellansa, niin myös tämän huoneen heidän silmänsä edessä, itkivät suurella äänellä" (Esr. 3: 11, 12). Noin sata vuotta jätelmä (444 e. Kr.) palasi Nehemia, kuningas Artakserksen juomanlastia, Herransa waltakirjalla, rakensi jälleen häwitetyt muurit ja uudisti hajonneen kaupungin. Kuinka monen miehen eiwätkö silloin johtuneet nämä sulolupaiset ennustus sanat: "Nouse, nouse Sion! pue sinun wälewyytes päälles: kaunistas sinuas jalosti, sinä pyhä kaupunki Jerusalem!" (Jes. 52: 1). Kumminki jäi kaupunki ja maa vielä aina wierasten waltaan. Persialaisilta sen woitti Makedonian kuningas Aleksander, hänen jälestänsä Egypton kuninkaat, joilta se joutui Syyrian kuningasten käsihin. Vielä kerran saawutti Makedabeerin sankarisuku tulijissa tappeluissa wapauden pyhälle maalle. Juudas tuli woittoriemulla Jerusalemiin ja puhdisti, Syyrialaiusten pakanallisella lauhistuksella saastutetun, pyhyiden (1 Mat. 4: 37—61).

Mutta Pompeio, kolme kuukautta sitä saarrettuansa, nosti jo vuonna 64 ennen Kristusta häwitetyn kaupungin ylitse Roomalaisen sotkan*). Krasso menetteli w. 53 julkialla ahneudella temppelin aarretta, jonka Pompeio oli kunniallisesti heittänyt koskematta. Herodes, muukalainen Edo-mista, tuli kavaluuden (w. 40), murhan ja Roomalais-armon avulla Judean kuninkaaksi. Koreilewa ja turha-

---

*) Sotkan kuualla merkitty sotatippu.

mielinen launisti hän liitteeni Jerusalemlia. Hän ryhkyi uudestaan rakentamaan temppeliä, piiritti sen mahdottoman suurilla nelikulmaisivilla ja toimitti mainiot pyhästäkätävät pyhyyden ympärille. Sen kultalevyillä silattu katto välkkyi auringon nousussa, kuin tulen leimu, ja sen marmoriseinät kuulsivat loitolle, kuin lumi vuoret. Jerusaleml, tämä itämaan lemmitty kaupunki, kohosi kuin häihin koristettu morsian ylkäänsä vastaan — eli kuin teurastettavaksi launistettu uhri.

Kristus tuli, ja hänessä piti kaikkien lupauksen Israelin kansalle täyttämän: mutta tämä kansa hylkäsi Messiaansa ja sulki sydämensä siltä, joka tuli etsimään kadonnutta lammasta ja päästämään lapsia orjuudesta totuuden tunnolla. ”Jerusaleml, Jerusaleml, sinä joka tapat profetat ja kivillä surmaat ne, jotka sinun tyköä lähetetyt ovat, kuinka usein minä tahdoin koota sinun lapses, niinkuin kana koko poikansa siipeinsä alle? Ja ette tahtoneet. Jos sinäki tietäisit, niin sinä ajattelisit tosin tällä sinun ajallas, mitä sinun rauhaas fopis. Mutta nyt ne ovat kätkeyt sinun silmäis edestä. Sillä ne päivät pitää tuleman sinun ylitse, että sinun vihollises saartawat sinun, ja ympäri piirittävät sinun, ja ahdistawat sinun joka kulmalta; ja maahan tasoittawat sinun ja ei jätä sinussa kiiveä kiiven päälle; ettes sinun etsikkos aikaa tuntenut” (Matth. 23: 37. Luuk. 19: 42—44). Ja niinpä outi tapahtunut.

Kuusikymmentä ja kuusi vuotta meidän Wapahthamme synnyttähä alkoi Juutalaisten turmiorunsa kapina, ja syksyllä vuonna 70 käveli Rooman Keisarin poika poltetulla tantereella, kussa kaupunki oli seisonut. Ohden millionan ihmisiä oli miekka, nälkä ja rutto temmannut neljän kuukauden saarranto-aikana. ”Itäänkuin katke-
rasti pillataksensa niitä, jotka olivat ostaneet Jumalan pojan kolmekymmenellä hopiarahalla, pidettiin noin sata-
tuhatta wankia kolmekymmenittäin kaupaksi kolmesta kymme-
nestä tenariasta.” Israel hajotettiin ympäri koko maailmaa. Tämän kansan historia, hnnä kuuluisan muinaisuu-

tensa, armorikkain lupauksiensa kanssa, tuli niin muodoin päätettyksi; sen surfiasta jälkinäytelmästä saamme vielä mainita muutamain sanan.

Kolme Jerusalemin tornia ja länsipuolinen waltamuurin oli waan heitettynä jälle Roomalaisen warustuswäen turkki ja todistajaksi tulewaisille, kuinka lujasti linnoitettu se kaupunki oli, jonka Roomalainen urhoollisuus oli woittanut. Vielä kerran kohosi se sorastaan, ehkä toisella nimellä ja wieraalle wallalle. Keisari Neli Adriano rakensi uuden kaupungin, asettaen siihen Roomalaisia asukkaita, ja nimitti sen itsestensä ja Kapitoliumin Jupiterista: Neliä Kapitoliina. Paganalliset uhrit lewittiwät häwäistykseensä niillä kohdin, kussa Herran temppeli oli kohonnut. Silloin puhkesi ilmituleen salaisuudessa jo kaunwan sytenyt kapina. Eräs wäärä Messias, Bar Kohba, manasi sorrettua kansaa tarttumaan aseihinsa ja riensi woitollisesti Jerusalemiin (132 j. Kr.). Kaikki wimmattum sodan hirmut ja kauhistukset tulwivat onnettoman maakunnan ylitse, kunneka walheprofeta oli kaatunut, kapina hillitty ja Palestina muuttunut autioksi. Tästälähden oli hengen haastolla kaikille Juutalaisille kielletty jalallansa astua tähän ylpeään kaupunkiin. Sen häwityksen vuosipäiwänä waan sallittiin heidän liiwnuorilta sitä katsella ja itkeä. Sen omaisuus oli Abrahamin lapsilta kadonnut ja niin on se vielä tänäki päivänä.

Pakanuuden käsiistä otti nyt Kristikunta tämän pyhän perinnön. Galilealaisten muinon halpana pidetty usko peresthi Jerusalemin muurien sisällä ja neljännen kerran nuorentui Sionitar firkkoin ja rukoushuonein loisteessa, joilla ensimmäinen Kristitty keisari Konstantino, hänen äitinsä Helena (w. 330) ja kaikki vuosisataa jälempiä keisari Justiniano hurskauden innossa laumisti Kristikunnan lehtoa ja lunastajan hantaa. Ikäänkuin ihmiskunta olisi syntyinyt Jerusalemissa *) ja palajaisi sinne wieraasta maasta isänsä

*) Kuten se onkin uuden syntymisen kautta Kristuksessa.

huoneesen, niin nähtiin nyt matkustajia yhä kiertävissä joukoissa kaiken maailman ääriä kokoontuvan kunnioittamaan näitä pyhiä paikkoja, ja kirkkummissa mitassa ja merkityksessä, kuin muulloin koskaan, täytettiin Psalmin sanat: "Jerusalem on rakettu kaupungiksi, johonka on tuleminen kokoon; että sukukunnat astuisivat sinne ylös kiittämään Herran nimeä. Toivottakaat Jerusalemile rauhaa: he menestykööt, jotka sinua rakastavat" (Ps. 122: 3, 4, 6).

Mutta vuonna 614 se voitettiin väkiryynnäköllä ja poltettiin Persian kuninkaalta Kosroelta. Neljätoista vuotta jälempi Greikan keisari Heraklio sen pelasti Soroasterin *) opetuslapsen wallasta, mutta jo w. 637 se lankei kalihwi Omarin kautta Muhametilaisten käsiin. Kristittyin kyyneleet ja valitukset polttivat kuitenkin kuin rasvas welka Euroopan kansoin sydämissä: Jerusalemin vapauttaminen oli nyt kahden vuosisadan tärkein miete, kristillisen ritarikunnan jalohein wehke. Kesäkuun 15 päivänä w. 1099 istutti Gotfrid Buillonista ristin sotailun, rynnäten pyhän linnan harjalle. Mutta kahdeksantymmentä ja kahdeksan vuotta sittemmin eipä Egyptolainen Saladin länsimaiden uroksista taivannut sitä miestä, joka jälleen olisi temmannut voitetun kaupungin hänen väkewistä käsistänsä. Ja alkaen vuodesta 1244 valitsee ihan estämättä Muhametilainen puolikuu **) Kristikunnan emäkaupungin ylitse.

Ken taitaisi lukea kaikki ne kyyneleet, jotka ovat itkettyä tämän paikan ylitse; ken mahtaisi sanoa, kuinka paljon werta on wuotanut tämän tantereen kiville ja kuinka monta tulilainetta wierinyt näiden kunnasten päällitse! Lufemattomat kerrat väkisen otettu, hävitetty, uudesta rakettu ja taas sen hävitetty, seisoo tämä kaupunki sitteki vielä, ollen muka perustettu iankaikisille wuorille. Kaikki muinaisuuden ja jälkisyhyden kansat, jotka ovat taistelleet maailman wallasta,

*) Persian uskon säätäjä.

**) Muhametilaisten puolikuulla merkitty sotailuppu.

owat polkeneet tämänki jalkainsa alla; ja kumminkin on Jerusalemin voittanut kaiken maailman sydämen, pitäen kansat sidottuina näkymättömillä kahleilla: "He ovat usein minua ahdistaneet hamasta minun nuoruudestani; kyntäjät ovat minun selkäni päällä kyntäneet ja wakonsa pitkäksi wetäneet, mutta ei he minua voittaneet" (Ps. 129: 2, 3).

Ennen kuin astumme pyhän kaupungin sisään, luokaamme vielä muutamaa filmäys sen tilalle ja lifisenduille. "Jerusalemmin ympäri ovat wuoret" (Ps. 125: 2) ja itse kaupunki seisoo lapealla wuorenkulmalla, joka pohjoisessa liittyy Eframin wuoreen. Tällä wuoren kulmalla kohoaa neljä kunnasta, kaksittain, ja ihan wierethyksiin: liffin muka Akra luoteessa, sen ohella Sion lounassa; toisella puolen Betseta koissa ja siwullansa Moriah kaakossa. Wiimemainittu on Akra kunnahan wastapäätä ja päättyy etelässä Sionin rinnallisella heitelmällä, nimeltä Ofel. — Kolmielta piiritetään tämä neljän kunnahan kaupunki äkkisywiltä laaksoilta, länessä Gihonin, etelässä Hinnomin, idässä Josafatin laaksoilta; ainoastaan pohjoispuoli on tämmöistä luonnon linnoitusta wailla, koska täältä käsin wiettäwä mäkinen maa ja lakea pitkänomainen waara sattuwat ihan muuriin. Näistä Jerusalemin järkähtämättömistä luonnon rajoista on helpon nähtäwä, kaupungin paikan vielä tänäki päivänä olewan samman, kuin wuosituhanzia sitten. Lawentensa nyt on tosin puolta wähempi, sentähden, että Kristuksen aikana sekä pohjoispuoli kaupunkia ulottui paljoa etemminä äskennainittuihin wuorilakiain ylitse, että myöskin wastapuolisen Sionin koko selänne (joka nyt on enimmäkksi ulkopuolella) ja Ofelin kunnas ja molempien wälinen Millo, Buusto-laakso (Tyropoion) oliwat sisälläpuolen kaupunkia. Wanhan Jerusalemin ympäryys oli Sqssan peninkulma; nykyisen 1½ tunnin kähtäwä.

Muudan melkeä, noin 40 jalan karuinen ja 3—4 jalan paksuinen muuri käy ympäri kaupunkia, polweillen soran ja jäännösten ylitse. Se on 300 vuotta sitten, sultani Suleimanin käsystä, rakennettu, parahite wanhemman, wieläpä

wanhimmankin ympäröymuurin isoista lohkeareista. Uläpuolin on se warustettu rintawarjolla, jonne sisäpuolelta paikka-paikoin käy portailla nouseminen, ja välittäin vielä päällystetty nelikulmaisilla, muuria kolmasti korkeammilla, tornilla. Neljästä portista päästään ulos neljähän erisuuntaan: toiset ovat aika ajasta suljettuna käymättömiksi. Niin kutsutun kultaportinki, jonka läpitse, tarinan luulosta, meidän Wapah-tajamme Palmusunnuntaina olisi astunut kaupunkiin, ovat Turkkilaiset tukenneet kiinni, siksi, että eräs wanha ennustus on kullalla heissä, muutamain Kristityn kumikaan pitävän jonakuna perjantaina käymän läpi tämän portin lopettamaan heidän waltansa. "Jerusalem, joka nyt on, on lastensa kanssa orjana" (Gal. 4: 25). Tämmeöisenä p. Paawali täpasi pyhän kaupungin, tämmmeöisenä löhdämme sen vielä. So ulkopuolinkin se näyttää silmälle niinkuin wierahilta waltittuna. Shan likellä retkiöin porttia, johon Jaffasta päin on tultawa, Sioni wuoren länsikunnahalla, kohoowat itse pesälinnan korkeat muurit, niin kutsuttu Pisanilinna, joiden wallinmurkista Turkkilaisten tykit auksawat suunsa. Ylästä nousee keskeltä pakkowallan linnaa Dawidin torni, katjellen kaupunkia warowasti joka haaralle. Tämän tornin perustus, mahdottoman paksuista toisiinsa lujasti liitetyistä nelikulmaiwista, on epäilemättä kuuluwa siihen mainioon hippikoon, heweisporttiin (2 Mik. 23: 15), joka samoin kuin kalli muutaki porttia ja länsimuri, Jerusalemin häwityksessä Tiitolta jäästettiin.

Jerusalemin sisäpuoli.

Me astumme nyt kaupungin sisään. Kartanot ovat tiwestä eli sawesta, enimmäten matalat ja wäköpätöiset, ristikko-ikkunoilla ja tasaisilla katoilla, joiden keskeltä pieni ympäräku pu tawallisesti kohoaa. Kadut ovat ahtaat ja säännöttömät, paikka-paikoin waan tiwetetyt, tomuiset ja peitettyt wierewällä somerolla; enimmäten kuminki, wiettäwöhytensä sub-

teen puhtaammat, kuin mikä itämaiden kaupunkiloissa tavallinen on. Yhdestä kartanorivistä toiseen vedetyt esiriiput auringon hellettä vastaan, syviä hiljaisuus, wirleiden ja liikunnan punte tekevät tämän kaupungin kolkoksi asuinpaikaksi. Vanhan Jerusalemin jaloudesta, sen temppelien, kivihoonein ja linnojen komeudesta, sen kunninkaalisten puntarhastojen ihanuudesta ei ole niin aanaakaan jällellä. Yksin muinaiset mäet ja laaksoitkin, joiden entisiä paikkoja nyt ei enään tunnetaakaan, ovat ikäänkuin kadonneet; hävityswimma on ne kaikki tasoittanut; wuosituhansina koottu serra on ne peittänyt. Kaikki nykyisen Jerusalemin kartonot ovat alkuperäänsä waan Kristillisiä eli Muhametilaisia. 1

Jerusalemisä on noin 17,000 asukasta, jaettuna neljään kaupungin osaan. Luoteessa on Kristittyin kottieri, etelässä Armenialaisten ja Juutalaisten, ja kaikki muut paikat ovat Muhametilaiset ottaneet asunmoiksenä.

Ensimmäinisä kaupungin osassa on paawilainen Ranssikami-luostari, Greikkalaisten luostari ja Pyhän haudan kirkko. Tämä merkillisin ja enin ylistetty kaikista Kristikunnan kirkkoista seisoo Akran harjalla, ja on awara, monikeräinen rakennus. Byzanton kaawaan, jonka ulkopuoli, ehkä säännötön kyllä, on kummiuki sulon ja hartauden waiwuttawa. Sen pääsuunta on lännestä itään. Ainoa suljettawa, komea iso-portti aukence eteläpuolella. Sen lähellä seisoo puolirapistanut kellotapuli, jota ei käytetä. Ja mitäpä tuo siitä hyötyisi, jos vielä saisi wasti-tielen, koska pyhän kaupungin harjalta ei kenkään muusä äännähtää, kuin ainoasti Turkkilaiden rukousjulistaja. Raha-waihettajain pöytiä ei puutu nytkään temppelin esipihassa, joilla sekä omat, että wieraatki kauppiat tarjoowat matkustajille rukous-nauhvoja, ristikunwia, Pyhän haudan mukailuksia, tehtyjä öljypuusta eli perlamutista, samate lasitawaroita Hebronista, rammerenkaita ja muita muistohempuja. Raksi Turkkilaisista wartiaa, mielihywin istuen patjoillansa portinsuussa, juoden kahwia ja tupakoiden pitlistä piipuihansa, kantawat ylös pääsö-raham.

Uinoastaan Muhametilaiset lastetaan maksutta, ja kirkko pidetään waan määrättyillä ajoilla awoimna.

Sisälle päästyä ollaan nyt eräässä soikiassa etuhuoneessa, josta oikalle päin kahdeksallatoista astuimella nousetaan Kallivarian kammioon tahi rukoushuoneeseen. Volgatan kallio on yleensä filattu marmorilla; itse kalliossa, ristipaikan alla, on tasaisella tautereella eräs onelma, nimeltä ewangelista Johanneksen rukoushuone, jonka suulla löytyivät muinoin Jerusalemin eufinäisten Kristittyihin kuningasten haudat, Gotfridin muka Bullionista ja Balduini eufinäisen. Nämä haudat awattiin kaupunkiin otettaisja Karismialaisten williparwilta w. 1244, ja luut mätettiin ulos poltettawiksi. Meidän nuorisajan Kristityille Greikkalaisille oli suotuna tulevaisille säilyttää näiden länsimaan urosten hautakirjoitukset. Kumminki näyttävät vielä paawilaiset Kristityt sakastissaan ”Pyhän haudan wartian” miehen ja kammukset. Etelä portin wastapäätä on Greikkalaisten lomea kuorti, ollen koko kirkon keskin ja arwoisin osa. Oikalle kädelle itäpäässä liitetty tähän itiwauha, puoleksi maanalainen pyhän Helenan eliristilöydännön rukouskammio, joksi sitä myös sanotaan. Wajemmalla sitä wastoin s. o. länsipuolella wiepi kolme ristikkowea Greikkalaisten kuorrasta Pyhän haudan kirkkoon. Tämä on 50:nen jalan korkeinen ja 70:nen jalan lewyinen ympyrä. Kaksi pyhästäytämää toinen toisensa päällä juoksee pitkin pyöreitä seinä. Ylitsensä kaartelee jalo lyijykupu laajalla laakaukemalla, jonka läpitse päivä säteilee erin ihanaasti sisään. Pystysuoraan sen alla ympyrän keskellä seisoo Pyhä hauta, niinkuin pienenon kirkko suuremman sisässä. Se on rukoushuoneen näköinen, tehtynä Byssanton malliin. Muinaisten Juutalaishautain mukaan on sen sisässä kaksi liitukallioon hakattua ja marmorilla filattua etuhuonetta. Matalan owen kautta tullaan nyt eräaseen kallilla peitteellä verhottuun huoneeseen, nimeltä enkelin rukouskammio, josta wiimein joudutaan ahtaaseen ruumiskammioon. Täällä peittää suuri, halkinainen marmorilewy erään seinäkomeron pohjan:

sen wieresssä on alttari, jolla seisoo wiisikymmentä erinkallista tyhjä palawaa lamppua.

Tämä on nyt se paikka, jolla puolentoista vuosituhanen kuluuttua oli monen miljoonan niin hartaasti etsitty ja itäwöity maali, ja jota omistaaksensa itä- ja länsimaa on waihettelewisja sodan retkissä 200 vuotta keskenänsä lampailleet. Koko maan piirillä ei ole toista sitä paikkaa, jolla lukemattomille ihmis-sieluille, aikakausien ja kansakuntien onnelle, maailman nykyiselle tilastolle ja yleiselle siwistykselle olisi ollut eli voisi olla niin kalliista ja sywästä merkityksestä, kuin tämä tyhjä hauta.

Toinen kysymys on tosin, jos tämä hauta on se santa, johon meidän Herramme ruumis laskettiin, ja jos lähimmäinen Kalvarian nuori tosiaankin on muinoinen Golgata.

Kusja Pyhän haudan kirkko nykyänsä seisoo, siinä seisoi muinoin eräs Venerin (kauneuden nais-jumalan) temppli, rakettu siihen aikaan eli sittemmin, kuin Hadriano wanhalla Jerusalem siaan rakensi Uelia Kapitolinan. Ensimmäinen kristitty keisari, Konstantino puratti tämän pakanallisen rakennuksen, ja asetti sen sialle Kristityn kirkon. Poisperatesssa multa=täytettä, jota paikan luonnollinen epätasaisuus oli waatinut, mainittua temppeliä rakentaessa, löydettiin sen alla eräs rotkommainen hauta. Tässä tunnettiin se aina tähänasti "lempejen juonista ja lawaluudesta unhotuksiin ja tietämättömiin lätketty paikka," jolla oli nähnyt Lunastajan kuolemattomuuden voitto-riemun; ja siinä aiwan lähellä paljastetussa nuori=kumpareessa tawattiin Jesuksen Kristuksen karsimisen ja kuoleman todistaja. Molemmat nämä paikat owat, jos kohta ei nykyisen muotonsa, kuitenkin tilausa puolesta ihan ne samat, joita alati ollaan niiden nimellä kunnioitettu. Mutta tässä waikenevat kaikki historialliset todistukset, ehwätkä ulotu taammaksi tätä aikaa.

Erästä kolmen sadan vuotista kulfusanomaa, jolla, alkain Kristuksesta, aina Konstantinoon asti, olisi Kristuksen muistossa tarkasti säilyttänyt tämän paikan, niinkuin

Herran kärsimisen tilana ja leposiana, ei saada toteen, eikä se Jerusalemin ja Kristin kirkon sen aikuisien vaiheiden alla juuri voinutkaan olla mahdollista. Monialta vuosikymmenen Kristuksen tullaan astumisen jälkeen Jerusalemin tasoitettiin tammerta myöten ja sen asukkaat hajoitettiin ympäri maita, mantereita. Ilman sitä olivat siihen aikaan Jerusalemissa asuvaliset Kristityt, muistaen Meštariinsa varoituksista (Luuk. 21: 20, 21), jo viimeisen kapinasodan alussa vetäytyneet tästä uhatusta kaupungista vähäiseen Jordaniin itäpuoleiseen Pello nimiseen kaupunkiin, Zabodin joen luona. Golgatan tilasta eivät ole ewangelistat heittäneet niin mitäkään varmaa osotetta; apostolienki puheet ja lähetykskirjat eivät siitä vähintäkään mainitse. Vieläpä koko apostolein ilmoitus uudesta elämästä tarkoitti waan Jumalan palveluksen siirtämistä pyhään huonein ja pyhään aikojen ulkomuodosta ihmisen sydämeen rakettuun temppeliin, ylentääksensä niinmuodoin henkeä ja sydäntä valmistamaan sitä luovuttua aikaa, jolloin Isää ei pidä rukoiltaman ei Garitsimilla, eikä muilla vuorilla, eikä Jerusalemissa, waan hengesä ja totuudessa (Joh. 4: 20—23). Kaikki tämä tetiji kulkusanommat Golgatasta ja Pyhästä haudasta epävarmaksi, jos semmoisia ennen Konstantinoaa vielä olisi kuulunut, ja hänen aikuisensa niitä noudattaen olisivat löytäneetki tämän vielä silloin niin arwossa pidetyn paikan. Jos siis waaditaan tyhdyttäväistä todistusta tämän paikan alkuperäisyydestä, niin tunnustamme sillä ei olewan mitäkään historiallista perustusta.

Sitä vastoin, asian uytyisiin tutkittua, ei käy tästäälähdessä kieltäminen tämän alkuperäisen sanoman olewan mahdollisen. Ewangeliumit osoittawat Golgatan olleen sen paikan, johonka mentiin ulos kaupungista (Joh. 19: 17. Matth. 27: 32). Kristus on, kuten se jo itsestänsä on luultawa, "kärsinyt ulkona portista" (Hebr. 13: 12). Se oli sentu, joka ei woinut olla liion asuttu, mutta jossa paljon kansaa käwi ohitse (Matth. 27: 39. Mark. 15: 29). Sauta oli

litellä ristiinnaulinto=paikkaa (Joh. 19: 41), ja warmaan ulkona kaupungistaki; sillä Juutalainen tapa ei sallinut muita kuin kuminkaita kaupungissa haudattaa. Kristuksen hauta oli yrttitarhasa (Joh. 19: 41) ja kallioon hakattu (Matth. 27: 60). Tutkistellen nyt näitä osotteita ja hautakirkon nykyistä paikkaa, on keltijyistä muurien jälistä aiwan nykyjään toteen näytetty, tämän paikan Kristuksen aikana tosiaansa olleen Jerusalemin niinkutsutulta toiselta eli pohjoismuurilta erotetun warsinaisesta kaupungista, ja kuuluneen nuteen kaupunkiin, joka myös kymmenen vuotta Kristuksen kuoltua Herodes Agripalta tuli muurilla suljetuksi. Näin on waiksin mutka oikaistuna, joka jo sata vuotta sitten on kieltänyt Pyhän haudan olevan saman kuin Kristuksen oikea hauta. Paitsi sitä sopii lisiscudun muikin omituisuus täydesti ewangelistojen osotteihin. "Pyhän haudan kirkko," sanoo muudan matkustaja, "seisoo perustuksella, joka Kristuksen ristiinnaulitsemisen aikana, aiwan luultavasti oli eräs länteestä pistävä kallio, joka itään päin kohottihe lähimmästen kaupungin osien ylitse. Sen naapurissa olivat ne yrttitarhat, jotta pohjoismuurin portille antoiwat nimensä Gennat. Koko tämä sentu oli Jerusalemin saarranto=aikana vielä harwasti asuttu. Hautoja on näillä paikoin löytnyt; niistä myös ylimmäispapin Johanneksen hauta. Jäämötsiä muinoisista wuorihandoista tawataan vielä, yksin Pyhän haudan kirkossaki. Ympyrän länsiseinässä, joka piirittää ja kaartaa haudan, on owi, joka saattaa pienoseen rukouskammioon, ja siitä wietäsen pieni owi ahtaasen kammioon, jossa tuskin woi suorana seista ja johonka korkeintaan kolme henkeä mahtuu. Itäpuolinen seinä on ympyrän seinä; toiselta puolen kohtaa luonnollinen kallio, ja siinä on vielä nytkin hautakomeroja, jotka kaimaiwat waakasuurasti kallioseinään. Niiden pohjalta mence haudan fuita pystyjuoraan alas. Nämä haudat kutsutaan yhteisellä nimellä Mikodemuksen ja Josefän Urinatiasta haudoiksi. Vappeat wuoren seinään hakatut hautakomerot owat ihan niiden näköiset, joita tawataan paljon Jerusalemin ympäreisessä

Nekropolisja (kuolema= eli hauta=kaupungissa). Epäilemättä näyttää täällä olleen sekä muinais=aikainen vuori=hauta ammon ennen hauta=kirkon rakettua, että vanha Juutalais=hauta ennen sitä aikaa, kuin Jerusalemi hävitettiin Roomalaisilta.” — Warowa ja wilpitöin tuomari tässä asiassa sanonee sentähden näin: Historia ei päättää kysymystä Pyhän haudan todellisuudesta, mutta paikat näyttävät sen myöntävän *).

Kristikunta ei ole ikäänään filmistänsä heittänyt sitä aikansa kauniimpaa temppeliä, jonka Konstantino vuonna 335 rakensi tälle pyhitetylle paikalle ja sen ympärille, waan pitänyt siitä waarin kaikkia vaiheisansa, niinkuin muinaisuuden kalliimmasta perinnöstä. Persialaisten vuonna 614 valloittaessa Jerusalemiä, paloi Konstantinon kirkko tuhaksi. Sitä uudestaan järin huolimattomasti rakettaisja tehtiin luonnollinen hautakallio majan=mukaiseksi rukoushuoneeksi, ja sen ympärille iso, pyöreä kirkko. Tämä toinen kirkko hävitettiin noin vuonna 1010:n paikoilla Egyptolaisen Kalifin, Drusilais=profetan, Hakemin käskystä, jolloin arwattavasti tämäki kalliomaja murrettiin. Kahdeksan neljättäkymmentä vuotta jälempiä uudestettiin hautakirkko vielä kerran ja rakettiin luultavasti silloin se kappeliki, jota nyt pidetään alkuperäisenä hautana. Kristiretkiät löysivät saman vuosijadan lopulla tämän rakennuksen senmoisena kuin se vuonna 1048 oli lopetettu: hurpyriäisen muka kirkon awonaisella kinnulla itse haudan ylitse, ja pienen, yksinäisen, erillänjä seisovan rukoushuoneen Kalvarian kallioalla, jossa Konstantinon komea basilika (keisarin kartano) ennen oli seisunut. Kristittyjen kuningasten Jerusalemiä waltitessa, yhdistettiin molemmat nämä rakennukset ynnä muiden linnäisten pyhien huonein kansja yhdeksi ainoaksi ylewäksi temppeliksi. Vuonna 1808 häwitet=

---

*) Gräs Ruotsalainen Jerusalemin kaviä, tuomio=romasti Lidman, fanoi kotia tultuansa: ”Ätuttua Pyhän haudan sisälle katoaa kaikki epäilyk.”

tiin tämä temppeli, piemmittain kolonansa Armenianlaisten rukouksammiosta alkaneessa tulipalossa, ja korjattiin taas sen entiseensä, enimmäiten Greikan seurakunnan kustannolla. Muurinsa ja erinomattain asennuksen ovat vielä ne samat, joita jo kahdenkymmentä vuotta sitten oli ollut. Ihmetelty tässä kristillisen rakennus-taidon somassa ja omistuksessa teoksessa. Greikkalaiset, Roomalaiset, Armenianlaiset ja Koptilaiset Kristityt käywät suosiollisesti tässä suuressa, yhteisessä kirkossa, waikka he muutoin eläwät keskenänsä karsaassa katendessa, wihasa ja wainossa. Joka suurena juhla tapahtuu täällä paljon pahennusta ja törkeätä wäkiwaltaa, johon eri-uskolaisten keskinäinen waino tällä pyhimänä pidetyllä paikalla puhkeaa ulos ja saattaa hartaan sydämen epäilykseen, jos maailman Sowittajan veri lieneekään täällä wuotanut, eli jos he tosiaankin uskonewat hänen päälleen!

Stään käsiin hautakirkosta alkaa suruntie (latinaaksi *via dolorosa*), eräs jyrkästi wiettävä, ahdas katu, sellainen kuin se katu warmaan olisi, jota myöten meidän Wapahdamme kantoi ristinsä tuomiopaikalta Golgataan. Muunkin tarinat ovat tässä inhottawalla ma'uttomuudella joka crithijelle kärsintöhistorian jattumalle esittäneet jantilleen määrätyn paikkansa. Sillä tarwoin näytetään hautakirkossa Kristuksen wankihuone ja se reikä, kuhuun ristinsä istutettiin, ja sen alla Adamin hauta, jossa vielä muka löydettiin hänen pääkallonsa, ja vielä sefi paikka, missä heitettiin arpa Herran waatteista, ja se kiwi, jonka päällä häntä woibeltiin, niinkään sefi, jolla ylösnousemisen enkeli istui. Vieläpä esittäwat he jormellansa kaarelle, kussa Pilato asetti Kristuksen kausan eteen, ja jolla on nimi: katso ihminen! ja sinnefi kohen, kussa Maaria taintui nähdessä poikansa; samate, kussa Herra raukesi ristikuorman alla ja waipui muuria vasten, jossa vielä muka on merkki oltapäästänsä nähtävä. Tietäänpä warmasti, missä Kristus sanoi Jerusalemin waimoille: "Elkää itkeä!" ja missä pyhä Beronika huntuuunsa

painoi hänen hiestä ja werestä vuotawain kaswoinsa kuwan. Rikkaan miehen, ja kurjan, wertauksesta tutun Eatsaruksen huone on myös näytteellä, ja päättäksemme ulkonäöstä, asui toinen yhtiä hyvästi ja huonosti kuin toinenki. Mutta tätä on jo kyllä ja ylen kyllä! Me heitämme nämä surkeat epäjumalisen hurskauden ja munkkien kavaluuden osotteet, joita pyhä kaupunki ja sen ympäristö sitten wiidenmentoista wuosisadan owat täynnänsä.

Surun tie saattaaapi Kristittyjen kaupunki-osasta Muhametilaisten asunnoille. Siellä se kulkee Turkkilaisten päämiehen kartanon siivutse, joka nyhyäänsä käytetään waan kasfarmina. Tämä kartano sijältää osaksi loistawan Antonion linnan paikan, jossa Kristus seisoi Pilaton edessä, ja jossa Apostoli sittemmin istui wanhana.

Eteläpuolella päämiehen kartanoa on Temppeli-wuori, kuuluisa Moriah, Muhametilaistilta nimitetty el Haram es Sherif eli ”jalo pyhistö.” Tämä arwoisa tila ynnä sen foreat moskeat *) täyttää noin neljämeksen nyhyistä kaupunkia. Alnoasti Muhametilaisten sallitaan siellä käydä; mutta sen woi, kumminki päämiehen kartanon lappealta katolta, yleensä hywin nähdä. Eräs nelikulmanen, pylväskäytävillä saarrettu piha, itä- ja eteläpuolin suljettu kaupunkimuurilta, muodostaa ihanan lystäilö-alan, jossa wiihisee temppelissä käwiöitä, muita naisia ja joukottain leikitsewiä lapsia. Keskimppänä kohoaa korkea Omar moskea, eteläänppäin moskea el Alfä; molempien välillä, suljettuna oranki- ja kypressi-pensaihin, on moinen iso marmori-allas lähde-wettä, joka wiehättää juomaan ja pyhään pesentään. Ensimmainittu moskea, kalifi Omarin eriskummainen teos (637) seisoo marmori-jalustalla, johon nouseaan kahdeksalla astuinportaalla. Itse rakennus on 67 jalkaa korkea kahdeksankulmio liki yhtä korkeilla ikkunoilla, ja sen ylitse on kaarreettu kunnis lyijykupu, jonka kulkula kantaa ylenympäri nähtywän Turkkilaisen puoli-

*) Moskeat owat Muhametilaiset rukoushuoneet.

kuun lipun. Ulkomuovilla nähdään wiheriän kiiluvia, taiten sommiteltuja kiwikoristuksia ja näiden ympärillä sinisellä pohjalla monta Koraanin (Muhametilaisten Raamatin) lausetta kultapuuastawilla. Sisässä on aiwan kuwan alla ”Paratiisin kallio” (es Sukra), josta itse moskean nimiä Dubbet es Sukra, s. o. kallion kupa, on otettu. Ainoastaan Kabaan kiwi Mekassa voittaa, Muhametilaisten luulosta, tämän pyhistön, hartautta herättävässä arvossa, sillä tämän päällä, hokevat he, on Jaakopin pää nojannut, nähdesjäsänsä taiwasportaan, ja profeta Muhametin jalka seisunut, lähtiesjäsänsä taiwaasen. Paljainjaloin astuivat rukoiliat tähän temppeliin, jonne lieltä ja kaukaa sitä ututterammin käydään, kuta lujemmin se usko on juurtunut, alkunsa kenties Salomonin wiikimäruskouksesta (1 Kun. 8: 30—50), että, mitä täällä rukoillaan, se tulee kuulluksi. Sentähden onki Kristittyjen ja Suutalaisten tännepääsö hengen haastolla kielletty, sillä peljätään heidän rukoilewan Jerusalemin ja sen temppelin takasi-jaantia.

Ei yksikään toinen paikka Jerusalemissa ole rajnen häwitösten ja uudistuksien alla niin silminnähtävästi warjelut alkuperäistä muotoansa ja ensitarkeitustansa, kuin tämä ihmiskädellä raivittu Moriaan wuoriselänne. Kolmen wuosituhammen kuluessa ei ole yksikään pyhää maata wallitsewansa laiminlyönyt tälle wuorelle rakentaa Sumalallensa kunnin huoneen, woittopatsaan uskollensa. Tässä seisoi Salomonin, sitten Serubabelin rakentama Herran huone, sittemmin Heroteen tekemät pyhässäalit, joissa Jeesus lakstoistawuotisena unhohiti wanhempansa ja kotiinsa lähdön, joissa aikaa woittaen hänen Sumalamwoimainen sanansa kuului ja hänen lähettiläisensä ja todistajansa uudellensa julistiwat ”laikki tämän elämän sanat” (Mp. Tek. 5: 20). Tämä tempeli kaatui soraan, Sumalan neuvoista, Jerusalemin saarramossa, wasten jalomielisen walloittajan tahtoa, joka miehellään olisi sitä säästännyt. Roomalainen Hadriano rakensi samalle paikalle, kussa se oli seisunut, woitettuja pilkatakseja,

paganallisen epäjumalan huoneen, sekä asetutti oman kuvaansa ratfastavana kaikkein pyhimmän ylitse. 400 vuotta jälempänä koristi Justiniano temppelipaikan sillä kauniilla Maaria-kirkolla, joka on nykyinen eli Uksa. Mutta jo seuraavana vuosijätänä rakensi Kalifi Omar siihen, kussa Salomonin pyhäistö oli seisonut, Uksan profetan kalliolaaren, joka nyt viettää olonsa kahdennettatoista vuosijätää, siitä ajasta, jona Juutalaisten temppelin jälet katosivat. Moniaita sentapaisia jälkiä on vielä kumminki löydettyä. Temppeliä piirittävä muuri tuo alakerrassansa paikka paikoin nähtyihin mahdottoman isoja kiviä osoittane myöhempään aikojen rakennustavasta niin erinäisen harkun, että ne epäilemättä ovat pidettävät sen tulevan muurin jäännöksiä, jonka Juutalaiset kuminaat (pitääksemme muinaisen historioitsijan sanasta) elivät tähän iäti kestäväksi perustaneet. Merkittävää on, että tämän kaupungin omi on ikäänkuin jakautunut toisiansa kieltävään emustusjanojen välillä, myödyttäen vähän kumpaisinkin: "Ei pidä tässä jätettävän kiveä kiven päälle, jota ei maahan jaoleta" (Matth. 24: 2) ja "hän on mahvasti perustettu pyhäin nuorten päälle" (Ps. 78: 1)! Näiden vanhain temppelimuurien perustusten säilyminen on parhaite selitettävä siitä, että yläjäännösten alimmaisista kiviä poistaisa alajäännöksistä, ovat nämä läjättyneet päällethyn ja estäneet perustensa hävityksen. Näiden muurijäännösten ikivanhuus ei ole eninkään epäiltävä sentähden, että Noobinson yhdellä niistä on tavannut esiin pistävän kannan siitä mainiosta kaarivilasta, joka vei temppelin länteisistä pylvässäpiltoista Juustolaakson ylitse Sionin vuorelle.

Länteen päin Haramista, täyttäen Sionin itäpuolisten, on Juutalaisten asuntopaikka, ja on täällä, kuten muissaki Europan kauppa-kaukungissa, kaikkein köyhin kaupungin osa. Enin osa Juutalaisia, jotka ovat Jerusalemiin asentuneet, eivät täällä elä kaupalla ja ahkeruudella, kootaksensa tavaraa, vaan ainoasti kuollaksensa siinä kaupungissa, jossa hei-

dän isänsä wallitsiivat, ja haudattaaksensa Josafatin laaksoon ylösnousemiseen asti. Ei tosin paljoa ihminen tarwitse elääksensä, ellei enempää pyytäne maailmasta, kuin kuolo-paikan. Moni täme muuttanut perhefunta elää waan uskolaifiensa almuista ja wieläpä warakkainkin asunnot näyttävät ulkoa wiheliäisen muodon, vähemmin ylllyttääksensä Turkin hallitusmiesten himoa. Ahdasta, wäärää katua myöten tullaan aiwan lielle suuren temppelipaikan länsipuolta, jossa eräät näitä kauhioita kiwiföntäleitä muurisja muistuttawat muinosen pyhistön avaruudesta. Täällä on Abrahamin siemenmaan wallitsialta ostanut oikeuden jaloa muinaisuuttansa hiljaisuudessa itkeäksensä: se on Juutalaisten walitus-huone. Joka perjantai he kokountuivat täällä joukottain, kostuttaen hyneleillänsä tantereen, jolla heidän esi-isänsä kulkivat niinkuin kuniukat turwallisella husehdeellä, unhottaen Samuelin wanhan waroituksen: "Suuliaisuus on parempi, kuin uhri, ja totella parempi kuin einasten lihawuus" (1 Sam. 15: 22). Ne juloiset porraswirret ja laulut korkeammassa kuorrisja (Ps. 120—134), joiden soidesja muinon astuttiin Sionin porteille ja käytiin ylös Moriaan temppeliin, owat annoin aikaa jo waienneet. Israel rukoilee täällä wielä, waan haiteammalla surun äänellä: "Täällä istumme hsi-nämme itkien palattia, joka autiona on; temppeliä, ku häwi-tetty on; muuria, kut owat murretut; kunniatamme, ku on kadonnut; jaloja miehiamme, kut owat langenneet; kalliita kiwiämme, kut owat poltetut; pappiamme, kut owat horju-neet; kunnikaitamme, kut owat hlönkatsonneet Herran lain: niitä itkien istumme täällä hsiuämme." *)

*) Suomen maalta on mag. G. A. Wallin (kuoli rohweesforina Helsingisjä w. 1852) käynyt Wapahtajamme syntymämaalla. Jerusale-mista lähettämässä kirjassansa kertoi hän w. 1847, kuinka hän, matkus-taen Betlehemin ja monen muun pyhän paikan ohitse, wihdoin tuli Hin-nomin ja Gihonin laaksoista ylös Jerusalemiin, 15 päiw. helme-kuussa. "Iltapuoli päiwää, jona aasin selässä ratfastin tähän pyhään kaupun-kiin," sanoo hän, "oli minusta niinkuin juhlapäiwän aatto. Tulleksani

Wielä toinen ihmimillisen onnettomuuden ja synkeim-
män turvattomuuden olinja muistettakoon tässä: se on pi-
taliesten maja, lähellä etelintä kaupungin muuria Sionin
portin luona. Wiheliäisissä muutamajoissa asui täällä noin
kolmekymmentä näitä raukkoja, miehiä, waimoja, lapsia, Mu-
hametin uskoa. Syöstyinä ulos kolo ihmiskiunnasta, kuten
Kristuksen aikanaikin, he elivät täällä yksinään wiheliäisyy-
dessänsä, nautivat, pärjivät ja luolewivat muista eroitettuina.

Lähtekäämme nyt sifempään kaupunkia, ensin Armenia-
laisten asuntopalstalle, joka on Sionin länsipuoli ja sulkee
sen muita kaikkia kirkkorakennuksia runsaammin lahjoitetun p.
Saakopin luostarin ja sen laweat maan-alustat. Pohjoiseen
pään tässä kaupungin osassa, pesälinnan wastapäätä, on eräs

tähän, minun luullaakseni, rauhan majaan, näytti minusta kaikki niin
rauhalliselta, kaikki loisti mieltä ylentävällä ihanuudella; ilmakei oli
kauniimpia, päästesjani matkani päähyän. Mutta mieleni nurrastui,
iloni katossi, nähdesjani Turkkilaisten elämän ja heidän menonsa täälläki
olewan samantatuisen kuin muisesjaki heidän kaupungeisjansa. Sionin
wuorella sain yösjan eräässä torkesässä hökkelisjässä, joka oli skasokaisin
täynnänsä ihmisiä, eläviä ja likaa. Syfiko'ulle lewitetty waippa oli lepo-
siani; yö oli pimeämpi ja mustempi kuin hiilet ruumiini alla. Toisena
päiwänä löysjin kuitenkin siirwollisemman asunahuoneen; mutta silloin ilma
taas muuttui rajuisseksi. Rakkaamattomat wesi- ja rajesateet, kolakka
ilma ja paisuwa loka, jonka moista en ollut neljään wuoteen nähnyt,
estiwät minua seitsemän wuorokautta ulkona käwelemästä. Nyt olen kä-
wellyt Dilymäellä, katsellut niitä vyhiä paikkoja, joisjassa Herra astui tai-
waasen ja opetti Isä meidän rukoutsen, käynyt Josafatin laakiosjassa ja
astunut Kidronin nyhyään kuuwapohjaisen ojan ylitse, ja pittin surun
tietä ja katsellut pyhyän haudan kirkkoa, Herran hautaa ja misjassa hänen
ristinsjassa seisoi, kuin myös Salomonin suuria nyhyänsjassa maanalaissja saliloja
ja niiden päälle raketuita muhametilaissja moskeoita. Täällä on sellai-
nen, näissjassa moskeoisjassa käymästä estäwä, julma laki, että Kristitty,
joka näissjassa rukoushuoneisjassa tawataan, pišetään kiyhäällä kuoliaksi tahi
poltetaan eläwästä, jos ei hän hylkää Kristin uskoa ja käänny Muha-
metin oppiin. Turkkilainen pukuni ja Arabialaisten näkönen muotoni
ja käytökseni warjelssivat minun henkeni. Muutaman päiwän perästä
lähden Galileaan, Nasaretiin, Kapernaumiin, Jerikoon ja muihin mer-
killissiin paikkoihin."

paikka, joka, ehkä vielä nimetön ja mainitsematon Jerusalemin pyhistön seassa, kummini luokseni wiehättää protestantilaisen Kristikunnan toivolliset silmät ja sydämellisen helleyden. Tämä on se paikka, jolla historiata vielä ei ole, enemmän kuin sen koko ympäriställäkään, mutta sillä on, niin kuin me hartaasti toivomme, suunnattu, avarasti laajenewa vastaisuus; sillä siihen tulee Prässiin ja Englantiin kunnakailta äsken perustetun piispakunnan kirkko rakettawaksi.

Tämän wieritse menee melkeen suorasti Dawidin=katu Bassa=portilta poikki kaupungin aina Haramiin asti. Toisella puolen Dawidin=katua on Kaupasto, pari ahdasta katon=alaista katua, kahden puolen awonaisilla puodeilla, joissa kauppiaat hääriwät ja käsitöläiset istuwat askareitten. Tawarain paljous ja walitseminen on, muiden itämaan kaupunkien suhteen, vähäinen, ja kauppa ei mistäkään arvosta. Niinoastaan pääsiäis=aikana, koska tuhannet matkustajat tulwalewat, muuttuu kaupunki moiseksi markkinapaikaksi, jossa wieraille myödään erittäin hywänhajuista saippuata, jota täällä valmistetaan yhdeksässä suuressa waaprikassa; niinkään määrättömän paljo somia käsiteoksia, joita täällä asuwaiset Kristityt erinomaisen näppärästi laativat ja papit siunaawat. Tähän aikaan on siellä wieraita kauppioita Damaskosta ja muualta, ja koko kaupungissa kiihtyy järin uusi kauppa=toimi ja keinoliikunto. Mutta tuluttua erään wiiikon on jo kaikki wajonnut entiseen yhtäläisyyhteensä ja hiljaisuuteensa, ikään kuin hämmästyttävä unelma, joka on kadonnut: sen rikkaudet owat yhtäläiset kuin ajatusten ja menneen ajan piirit; nykysuhyden eläwä wirta rientää kerteästi ja jäletönä pois.

Jerusalemin ympäristö.

Wielä on meidän käytävä pyhän kaupungin lufiseudussa. Eräs harvoista pääkaduista wie meitä kaupastosta pohjois=muurissa olewalle, wanhalle Damasko=portille. Menessämme tästä ulos, aukialle, kohtaa meitä, niinkuin jo en-

nen on sanottu, ylävä tasamaa, etempänä rajattu kumpareilta, wiikuna- ja öljyvuon istutuksilta ja peltomailla. Täältä puolelta päästään Jerusalemiin huokeimmin; täältä puolelta tapahtuivat siis saartajain päärynnäköet enimmiten. Vuodepuolelle kaupunkia asetti Tiitto muutamalle wäkiluokallensa leirin; koilliselta kulmalta karkasi Goisfrid Buillonista murin päälle. Mitä ikänään filmä ketsii, muistuttaa hävityksestä. Täällä tavataan läjittäin hiwutetun marmorin lohkeareita, warfinki pieniä marmorikuitamia, monenkarwaisia, wähän suurempia kuin pelikuitamat, samaa laatua, kuin muinoin käytettiin konstimukaisesti sammattuihin lattioihin. Nafatun kiven kappaleita ovat öljyvuosteon muurit mil'tei täynnänsä, ja missä sadetuhwa eli lapio on paljastanut perustuksen, nähdään suurempia nelikulmaakiviäkin, ehkä harwoin altu-tilasjaan; sillä kaupungin hävittäjät ovat ne wiskoneet toisistaan ja ylösrakentajat miten milloinkii taasen asettaneet pailloillensa. "Kuten mustalais-parvien haudat, joidenka kätettyjä luita nälkäiset pedot usein kairawat ylös ohuesta mulhasta, siten nämä säännöittömät öljyvuotarkhoiksi waihettuneet soratunkiot nyt näyttäwät nuden kaupungin Vetsjeta."

Tunti-neljänneksen kulettua kaupungista liki sitä tietä, ku wie Damasko-portilta Sifemiin, ovat niin kutsutut kuningasten haudat, eriskummaisinnaat epälukeisista kuollein asunnoista Jerusalemiin seuduissa. Ne eiwät muka ole, kuten niin moni muu Juutalais-hauta, rotkonmoisesti laabitut jonkun laakson jyrkkähän kiuiseinään, waan sywästi hakatut itse kalliooperaan, joka on tantereen lappea pinta. Ensimmä on astuttawa alas ikäänkuin mahdottoman isoon nelikulmaiseen wesiäilyyn. Tämä maan-alaisen hautahuoneen esikartano on 92 jalan pituinen, 87 jalan lewyinen; seinien sywyys on, lufematta runfasta ruhatäytettä, wielä 18 jalkaa. Vänsiseinässä on komia pylwäskäytävä, koristettu puolikorkeilla runfuen ja wiinarypälein kuilla. Tästä pylwäskraitista tullaan, läsin jaloin kumpien matalan owen läpitse, pimiään saliin, 20 jalkaa neliöltä. Siitä taas wie kolme läpeä, jotta

muinoin olivat suljetut kivi-ovilla, warfinaiseen ruumistamioon, jossa on tilavia hautakomeroja kolmin puolin. Ohdestä näitä huoneita voidaan portaita myöten laskeutua vielä syvempihin kammiorivihin. Seinien somatekoiset puolikoriat koristukset, erinomaiset, osittain kumountyödyt ja murettut ontelopylväät, itse kallioista lohaihtut, puolen jalan paksuiset ovet, jotka irroillansa saranoista loikowat lattialla; marmori-arkkuen jäännökset, joihin on piirretty foreita kukka- ja seppeli-kuvauksia: kaikki moinen osoittaa kuminkaallisen perustajan rikkautta ja komeutta. Ken hän lienee ollutki, se on vielä aina tietämätön. Dawid ja useammat muinois-juutalaiset kuminkaat eivät ole haudattuna pohjoispuoleen kaupunkia, waan Sionille. Sentähden ovat muutamit onistaneet nämä haudat kumingas Heroteelle, toiset naiskuminkaalle Helenalle Adiabenesta, joka jälkimäinen, käämnyttyänsä Juutalaisuuteen, löysi Jerusalemissa muinoin ylen kuuluisan haudan.

Uuean kumingashautejen ta'atse menee Josafatin laakso, kääntyy sitte lännestä itään tähtävästä alkusummanastaan eteläänpäin ja päättyy Jerusalemin itäpuolella. Täällä pyhäin kaupungin ja Öljywuoren kumnasten välillä supistuu se ahtaaksi, kamalaksi ontaloksi — synliäksi hantausmaaksi, kuska ihmisyhän waipuu raskasmielisiin mietteihin, arwellen kaikkien vaiheitten lopullisuutta. Juutalaiset ja Turkkilaiset walitsewat mieluisammin täällä viimeisen lapefiansa, sillä tässä laaksoessa he odottawat ylösnonfemusta kuolleista ja iankailusta tuomioa, kuten emustaja sanoo: "Monskaat pakanat ja menkää ylös Josafatin laaksoon; sillä minä tahdon siellä istua ja tuomita kaikki pakanat ympäristöltä. Siwaltakaat wiikahteella, sillä elo on kypsi: Tulkaat ja astukaat alas, sillä kuurnat ovat tähdet ja kuurna-astiat kuohuwat" (Joel. 3: 12, 13). Länneestä kuowat tummat kaupungin muurit, joiden ylitse moskean loistawa kupu kohoitaikse, summatommat siimekseenjä temppeliwuoren äkkijyrkkyhten ohitse alas laaksoon. Toiselta puolen painuu Öljywuoren äyräs surulla alas sy-

wyhteeseen öljyynä, wiskattuina siune tämme ylitse, niin kuin hajonnut karjalauma. Sen juurella ilmautuu musta kiviheinä ja näyttää Egyptolaisten wuoritemppelien tapaan hakatut Josafatin, Saakopin ja Safarian hanta-onkalot ja siinä ihan lifellä erillään Abfalonin tornimainen muistopatsas keskellä kiviuraniota. Sillä ei kenties Muhametilainen kulje siitä ohitse wiskaamatta kiven sitä kohden, sanoen: "Kirottu olkoon Abfalon, iankaikkisesti kirotut ne, jotka kinkutsewat wanhempiensa vastaan!" Pitkin kolo laaksoa polweilee syvään leikkaama puronpohja, johon, ehkä waan ramakalla syksysateella, musta Kidron pudottaifse kallioin, kiviin ja ruhan välitse. Raksi kiviä sieltä wiewät matkustajan sen ylitse; toinen aivan lifellä äskennämainittuja hautoja, toinen loitella ylempänä, kussa kapealla polulla Stephanoportista kuljetaan wiisteon poikki laakson Öljywuorelle. Tämä on se surun polku, jolla "meidän Herramme Jesus Kristus kantoi kuolemaan asti murheellisen sydämensä, sinä yönä, jona hän petettiin, ja meni Getsemaneen, öljypuutarhan hiljaisuuteen" (Joh. 18: 1). — Lifellä tätä siltä ja aivan Öljywuoren juurella merkitään tällä nimellä eräs matalalla muurilla suljettu murmikko. Siinä seisoo kahdeksan suurta, korkeista öljypuuta. Niiden juurille on lätjätty kiviä ja hywällä mullalla pidetty säilystänsä huoli; wieläpä owat kiviillä täyttäneet muutamien ontelot tywet, paremmin niitä wakuuttaaksensa rajatunlia vastaan. Ehtä tästä ei käy tosin yksikään matkustaja ohitse ilman oljan ottamatta, wiemättä wejan mukaansa; niin tässä kuitenkin löytyy ihan lähellä samanlaatuisia puu-tarhoja yhtä wanhoilla öljypuilla, kuin mainitutkin.

Öljywuori itse kohoaa yli kaikkien wuorten, jotka sulkevat pyhän kaupungin. Sillä on kolme kukkula, joista keskimmäinen on korkein. Niistä monista ja oivallisista öljypuista, jotka antoiwat wuorelle nimensä ja muuin siunestämällä lehdillään werhottiwat sen rinteitä, muistuttaa waan nykyään noin wiisikymmentä wartta. Tiitto, Jerusalemia

jaartaessansa, hakkuutti maahan seudun kaikki puut, ja vieläpä kymmenes lektionansa silloin majasi Öljyvuorella. Siellä täällä näkyy muundan kylvöspellon palsta, harvat manteli- ja viikunapuut, sekä Kristittyin ja Muhametilaisten rukoushuonein surulliset jäännökset. Alinoastaan kaikki virkistävänä sadearkana, koska katoen kellastuva muoto antaa siaan kukoistavan nurmen vihannalle, vuori saa ihanan ja ilahuttavan näön. ”Yksin korpiki ja alaston kallio,” kertoo eräs Saksalainen matkustaja, ”saiivat sateelta ilonsa ja sulonsa, mutta erinomattain Öljyvuoren vihanta peite.” Tällä vuorella oleskeli meidän Wapahtajamme usein ja mielellänsä. Koko päiväkauden kansaa julkisesti neuvottuansa Jerusalemin temppelissä, hän pakeni iltapäivällä tänne, näiden kunnasten rauhalliseen puutarhaan (Joh. 8: 1. 18: 1, 2) eli Betanian hyvänhuopaisten mureiden sisälle toisellapuolen vuorta (Mark. 11: 11). Tästä vuoren harjalta ”katsoi hän kaupungin päälle ja itki häntä” (Luuk. 19: 41); ja moiahta päivä jälempiä vei hän tänne taas neljä uskollisinta opetuslastansa ja istuutui temppelin vastapäätä, ennustaen heille kaiken tämän kunnian katoavaisuuden (Mark. 13: 3).

Öljyvuoren keskikukkulalla seisoo pienonen taivaasennousento-kammio, ja vanhan kirkon jäännökset, hyminä puolihajonneen Moskean kanssa, jonka tornista on laavia nähtyä kaupungin ja sen ympäristön ylitse. Tämä näkymys on järein suloinen ja ihana: mitähän eikö se liene ollut Kristuksen aikana, koska Heroteen Jerusalemi vielä loisti katsojan silmiin nuoruuden pulskudessa, ei, kuten nyt, surevana leskenä ”sääksissä ja tuhlassa!” Väketi liittyvä Josafatin laakson toisehen puoleen ilmautuu täältä pyhä kaupunki koko laueudeltansa pohjasta etelään. Davidin linnan suunnaton kuvajainen näkyy lännessä. Vuostarien kuvut ja pyhän haudan kirkko, kaiskera Turkin tapuli kaupungin koillisella kunnahalla, keksitään toinen toisensa perästä, tässä matalakuperain eli taksaisien, lävelliisillä muureilla saarrettuen kartanokattoon hämmingissä. Haramin suuri, salaisena pidetty piha tarjoo nyt

ihan ilmeisen, rauhallisen näynnön molempien kaunein, yläwien Moskainja ylitse, jotta suojataan armahalta wihannalta ja warjoowilta puilta. Vuodaanko filmä etelään, niin havaitaan näkypiiri rajoitettawan Zundan wuorifelänteen pitkiltä polwilta, jotta alkawat Tefoan läheisillä wuorilla (Amos. 1: 1. 2 Mik. 11: 6) ja ulotaiwat läntehen päin. Frankin wuori ja Jerusalemien sendut tulewat näkymiin. Lähempänä lounasja on wiljawa Defaimin lafia (2 Sam. 23: 13. Jes. 17: 5) ja Ruusulaakso, joka, vuoden ajan mukaan, hajoittaa Jerusalemien tienoille kasteita sumuja ja jäähydyttäviä meritunlia. Koissa kohoaa jyrkkä-pystysti, kahden tunnin matkalta, Nebi Samril moskeanensa, wartiatorni eräällä wuorella, joka katselee aina alas Wälimerelle, ja on vastaawa muinoista Mippaa, kussa emustaja Samuel majasi ja Sauli walittiin kuninkaaksi (1 Sam. 7 ja 10). Perempänä näkewät Samarian wuoret, Ebal ja Garitsim. Idässä ilmantuu alaisessa sywenteessä Jordanin laakso. Wiheriäinen juowa pensaita ja niittuja waalealla kangaspohjalla osoittaa selwästi joen juoksun aina alas kuollesen mereen, jonka teräskarwaisessa kuwastimessa woipi tämänpuolisen kunnasten wälitse siellä täällä nähdä edellensä ja selkeästi hawaita, kuinka se tyhnessä kirkkauudessa ihanasti heijastaa wastapuolisen kalliorannan. Muurin tapaisesti, pitkin Jordanin laaksoa ja kuolutta merta, laskeutuu itäpuolen jyrkkä rinne, ollen fileä, tumma, alaston ja hiekan-karwainen, ja ei kumminkaan tiedä niin mitä werrattaa sen kuulakkaasti hempiän wäriwaihettuksen suloon, koska feltiän päivän laskewa aurinko viimeisillä säteillänsä pyhkäisee näitä wuoria ja walaa näiden kuollein kiviien ylitse salatus, ilma-eleensä loisteen.

Eräällä niistä poluista, jotta johdattawat Öljywuoren ylitse armahasen Betaniaan, palajamma me Zosafatin laaksoon. Wasemmalla puolella meistä on nyt Öljywuoren eteläkuffula, nimeltä Pahennuksen wuori, siksi, että Salomonin wanhuudessaan wieteltynä pakanallisilta waimoiltaan, siellä kantoi uhria Melokille (1 Kun. 11: 7, 8). Sen äy-

räällä pittin Kidronia seisowat Arabialaisen Siloah kylän katetut luolakammiot. Se kuuluisa, samananiminen lammitko, jossa sopia peseysi Kristuksen käskystä ja näkönsä saatua tuli uskoon (Joh. 9), ei ole kaukana tästä, Ofelin ja Sionin haarojen välillä. Muntamat astuimet wiewät alas samaltuneeseen rotkoon, jossa raikas ja kirkas wesi kallioista he-
dehtii, juosten sitte porrasten alapuolitse isompaan wesi-alaan. Tämä lähde pidetään Kristityiltä ja Muhametilailta suu-
ressa arvossa, ollen se tässä kiihässä, kamalassa laakiossa suloinen ja wiehättävä näynty. Tässä wanhan, jalon silkkiais-
puun juurella, johon tarina on asettanut Besaian haudan, lewähtää kernaasti wäsynyt matkamies kiwilawitsalla "Siloan weden luona, joka hiljaksensa juoksee" (Jes. 8: 6) ja pukee lähestönsä mehuvaan wihantaan. Arabialaiset waimot, ke-
weästi ja warmasti päänsä päällä kantaen ison wesiastiansa, lähyvät edestakasi kalliokaaresa, miestensä odottaissa ulkona pienten puutarhain pensaisa, saadaksensa nahkaleilihin tyh-
jentää ja kätkeä tämän kallihin lahjan ja wiehä se aasilla kaupunkiin. Jerusalemin sammuttaa janonsa sade-wedellä mo-
niluknista wesiäilyistänsä; yksi maiste raikasta ja juokse-
waa lähde-wettä maffetaan useimiten rahalla. Täällä Si-
loan lähteellä opitaan parahite käsittämään ja arvossa pitä-
mään Naamatun lupausta: "Minä annan janoowalle siitä elävän weden lähteestä lahjaksi" (Jlm. 21: 6). — Omituista
on, että tämä lähde wälistä äkkiänsä pidättää runfahan an-
tinsa. Ihmisiä ja karjaa keräytyy silloin nääntyen sen ym-
päriille ja odottawat ikäwöiten sen palajamista, kunne se taas
äristään puhkeaa ulos uudessa kyllyydessä. Rahwas sanoo
rotkossa makaawan suuren lohikäärmeen, jonka herättyä wesi
taukoaa, waan maatesa, taasen juoksee.

Ulempanä Josafatin laakiossa tawataan Meidon lähde,
josta wesi maanalatse pujoitteleikse alas Siloan kaimoon. Rum-
painenkin oli luultawasti yhdistetty määrättömän wesiwaras-
ton kanssa, joka Niskian aikana (2 Alf. 32: 30. Syr. 48:
19. 2 Rum. 20: 20) perustettiin Temppeliwuoren sifään,

ja wesijohtoin läpitse sinne juoksetettiin Betlehemin runsahista lähteistä. Nämä wanhan Jerusalemin eriskummalliset rakennukset ovat osittain vieläki säilyksissä. Ympyrämuurin koillisella kulmalla wie porras alas nelikulmaiseen maanalaiseen huoneeseen, siitä alemmaksi erääsen kaaririvin, joka leviää melkein koko temppelikohdan ja koko asutun Ufsan alitse. Paikka paikoin ovat suurien Haramin alalla seisovien öljyyniden juuret tunteutuneet kaarikupuen läpitse ja vieläpä kaswaneet syvemmälle, kunneka uudestaan ovat juurtuneet aina alapohjaan. Nämä hirmuiset kaaret nojaawat pitkille riiveille neliskulmaisia, ihmeellisen kaunistekoisia pylväitä, erikorkuisia 10:stä 35:teen jalkaan, sikäli kuin polkuin pohja ylence tahi alenee. Tähdästi tutkia näiden syvyytten salaisuuksia on tähän asti ollut mahdoton, siksi, että Turkkilaisten turhamainen katens on yksipintaisesti estännyt kaikki eri-uskolaiset, paitsi Rifardsonia ja Bononia, pääsemästä näihin Haramin maanalaisiin huoneihin.

Me käännyimme Siloan lähteelle. Sen wesi katoaa yrtti- ja hedelmäpuu-tarhoissa, jotka penkereisjä laskeutuwat 40—50 jalkaa, ja täyttäwät wälistön Jumstontetiän laaksosta Josafatin laakson pohjaan asti. Täällä oliwat muinoin kuningasten hyttitarhat (2 Kun. 25: 4). Wähän alempana on muinainen lähde Rogel (Jos. 15: 7, 8. 2 Sam. 17: 17), jota nyt sanotaan Tobin eli Nehemian lähteeksi. Puutarhojen jäännökset ja eräs öljywiidakko piirittäwät sen. Koko tämä seutu kummaanki lähteen wälillä on kaikkein ihanin ja wiljavin Jerusalemin ympärillä — etenkä sopiwa tila kruunajuhlalle ja kuningasaatrialle ulkona, jonka tähden se vieläki, samate kuin hläisemmän Sihon lammiton lähestö, käytetään Jerusalemin asujamilta huwituspaikana. Tämme tutsui Abonia, Dawidin poika, ”jonka hän eli synnyttännyt Abfalomin jälkeen,” kawalimmat waltakunnan ylimykset ja ”uhraji lampaita ja härkiä ja syötettyä karjaa Sohelet kiven tykönä, joka on lähellä Rogelin lähdettä; ja he söiwät ja joiwat sanoen: Onneksi kuniinkaalle Abonialle.”

Ja ollessa heillä juuri hupaisin, kuului kaupungista alas laaksoon pasuunain ja metelin töminä ja heidän siitä hämmästyisensä, katso, niin tuli Jonatan papin poika sanomalla: "Meidän Herramme Dawid on tehnyt Salomonin kuninkaaksi ja lähettänyt hänen kansansa papin Sadokin ja profetan Natanin ja kaikenlaista joukkoa ja ovat voidelleet hänen kuninkaaksi Gihonisssa, ja kaikki kansa on mennyt hänen kansansa ylös iloisensa, niin että koko kaupunki tömisee ja maa wapiilee heidän huudostansa: Onneksi kuningas Salomonille! Se oli se meteli, kun te kuulitte." Tästä puheesta hämmästyivät Adonian koko saattokunta. Ilomajat jätettiin siihen; uhri-aatriasta ja wiinaleilistä ja kuningas Adoniasta ei enään pidetty mitäkään, vaan "he menivät itsekukin tiellensä." Mutta Adonia nousi Sohelet kiveiltä, kussa hän oli uhrannut, pakeni liiton arkille ja tarttui alttarin sarwiin. Tämä oli kuningasjuhla Rogelin lähteen tykönä (1 Kun. 1: 5—53).

Wähän ylemmällä tätä, Siloan silkkiäispuulehdon luona, aukeee Josafatin laaksoissa lännestä käsin Ben Hinomin laakso eli Gehenna, joka on eteläpuoli Jerusalemin wuoristoa. Tämä laakso oli ennen aikaan pahoin kuuluisa ja laumottu: sillä tässä Tosetin (Jer. 7: 31) kohdalla owat Jerusalemin asujammet rumpuin pärinässä uhranneet lapsensa Molokin kuvan hehkuvaan helmaan "ja täyttäneet tämän sian wiattomalla werellä" (Jer. 19: 4, 5). Saman laakson läpitsä kulki profeta Jeremia alusta aina loppuun asti ja muurit ja kalliot kaikuiwat Jumalan sanansaattajan uhkaavasta äänestä. Hän kantoi sawi-astian kädessään ja särki sen kansan ja pappien wanhimpein edessä, huutaen: "Näin tahdon minä rikkiihdeä tämän kansan ja tämän kaupungin! sanoo Herra. Katso, se aika pitää tuleman, ettei tätä siasa pidä kutsuttaman Toset, eli Ben Hinomin laaksoksi, vaan murhalaaksoksi. Sillä minä tahdon häwiittää Buudan ja Jerusalemin nimen tässä siasa ja tahdon antaa heidän langeta miekalla heidän wihollistensa

edessä, ja tahdon antaa heidän ruumiinsa taivaan linnoille ja eläimille kedolla runaaksi; ja tahdon tehdä tämän kaupungin autiaaksi, niin että kaikki, jotka käyvät tästä ohi, pitää ihmettelevän kaikkia hänen wainwojansa. Näin tahdon minä tehdä tälle sialle ja asuwaitille, sanoo Herra, että tämän kaupungin pitää tuleman niinkuin Tofet" (Jer. 19). Hän saikin omin silmin nähdä, mitä eruuisti: kaupungin muka Nebukadnesarilta hävitettynä ja Salomonin temppelin hiilenä ja tuhkana, kuin Tofet. Israelin nudesta kääntyttyä Herraa palvelemaan, ottivat he tawaksi wiskata Gehinnemiin, niinkuin epäjumalundella saastutettuun paikkahan, pahantehtiäin ruumiita ja kuolleita raatoja, ja kartaaksensa wahingollisia utuja pitää siellä sammumattoman tulen, jonkatähden helvetin sammumaton liekki kutsuttiin tämän laakson nimeltä Gehenna: "Tofainen, joka sanoo weljellensä, sinä tyhmä, hänen pitää Gehennan (helvetin) tuleen wikapää oleman" (Matth. 5: 22).

Kaikki muistot Jerusalemin raskaimmista synnistä ja syvimmästä toiwottomuudesta näkyvät tähän paikkaan olleen kotoontuneet: sen takia nimittää tarina niitä määliä, jotka etelässä, Sionin nuoren wastapäätä, seuraawat tätä laaksoa, Pahain juonien nuoreksi ja asettaa sinne Kaifaksen maatalon, kussa he "neuwoa pitivät, kuinka he Jesuksen tawallundella kiinni ottaisivat ja tappaisivat" (Matth. 26: 3, 4). Sen wietteellä on Hakeldama, weripelto, ostettu petoksen palkinnolla, jonka Juudas Iskariot wiskasi luotansa, ennen kuin hän hirtti itsensä. Sinne haudataan vielä nykyänsä matkustajita, niinkuin sen alkutarkeitus olisin (Matth. 27: 5—8). Lufemattomia wanhanaisuisia hautoja, joissa kuollein luita vielä tawataan hajallansa, on täällä hakattuna löyhään kalkkikallioon. Lähellä tässä kiiwetaan wakkiaa sawea, josta tätä siala ikkumistoin sanotaan sawemwalajan jaraaksi.

Sinunon laaksoon luottuu Sionin laakso, joka nousee etelästä pohjoiseen, nondattaen Jerusalemin länsipuolta,

ja eriaa sitte kaupungista yhä ylenewänä luodetta kohden. Se on yleensä someropohjainen, ehkä kumminkin istutettu öljy- ja muillaki hedelmäpuilla, vieläpä paikkapaikoin kasvaa eloa ja wirwilää. Eräs wanha wedenjuoksutus ulottuu halfi laakson yli yhdeksän hywin matalan siltakaaren. Se tulee monin mutkin Betlehemin takaisesta Salomonin lammikosta, kaksi penintulmaa Jerusalemistä, tuoden sieltä, vielä muutamia vuosia tätä ennen, wetsensä kaupunkiin ja isoon moskeaan. Kaksi muutama mainiota wesivarustoa tawataan tässä laaksoissa, ylempi muka ja alempi Gihonin lammikko. (Jes. 7: 3. 22: 9). Wiimemainittu on lounasulmasa kaupunkia, joka Sionin harjalla on 100 jalkaa korkeampi laakson pohjaa. Edellimmäinen sitä vastoin on ylempänä syvyydessä, kussa laakso Jerusalemin luode-puolella alkaa. Se täytetään waan sadeaikana wedellä, jonka ahdas, siivoton kurna wie kaupunkiin, niin kutsuttuun Hiskian lammikoon. Molemmat nämä lammikot suljetaan wanhoilta, nykyjansä aiwan rapistuneilta muurilta. — Kuin mennään wastarinnettä pohjoispuoleen ylälammikkoa, Zaffa-tien poikitse, niin tullaan leweälle törmälle, joka ulottuu aina Damasko-portille asti. Ja nyt olemme kiertäneet pyhän kaupungin sentuinsensa.

Ehkä ihmeellisen omituinen, sekä koto tilansa suhteen että erioisainsa sommitelman puolesta, Jerusalemin ympäristö ei kuitenkaan tarjoa minikään laatuista ihanaa sentua. Sen ympäräinen maa on laihaa kalkkiviivä; laaksoin seinät ovat enimmäiten äkkijyrkät, ikäänkuin taltalla hakatut; yleensä nousawat wuoret maapiinnan ylitse ja tasainen maa on monellapaikoin ihan peitetty liwi-lohkareilla. Syntiän harmaa, siellä täällä pilkottain vihertävä, on maiseman yleinen karwa. Pensaskaswija Jerusalemin ympärillä ei tawata eninkään; hedelmäpuista höystyhy ainoastansa öljypuu hywin wiljalta, mutta lehtiensä tuhkanarwainen vihanta ei kaunistaa sentua niin wähhääkään. Ihmisliikunnan ihastuttawaa näkyä etsii silmämme turhaan. Pari maamiestä, jotka

aasinenja matkustawat porttiloita kahden; pari paimenta, jotka Öljyvuoren kallalla wartioitsawat karjaansa; moniahta waimo nahkaleilinenja Josefatin laakson laivoilla, ja wälistä muutama nainen käwelewä walkia hunta kaswoillansa eli istuva omiensä haudoilla Sijomin ylälammitkolla ja kaupungin itämuurin ulkopuolella: nämä owat tavalliset ja ainoat ele- ja liikunto-osotteet, jotka wierasta kohtaawat, käydessänsä sen "kaupungin" ympäritse, joka muinoin oli "suuren kuninkaan" kaupunkina" (Matth. 5: 35).

Eläintunnammi wähäistä oloa, joka ainaki tehtiä wapaammin ja runsaammin, missä ihmismelu ei satu häiriten tiellensä, on täällä tuskin sanottawaksi. "Lintuja ja perhoja nähdään kesällä waan harwasti koko Syhyriassa," kuinkas sitten Juudan wuorien köyhyydessä ja kiiwimudessa. "Mitäpä perho, mehiläinen eli moimen jiiwikäs rawintonja saawuttaiji, kuin ei niin kukkaista, ei heinäntortta puhkea tästä kiiwikedosta? Missä keidon lintuikin eläiji, kuin hyömettä ja siementä puuttuu?" Minoasti warpuisia, jotka yltäylitse löytävät muonansa ja ihmisten seuduissa kernaasti pesiivät sekä maalla että kaupungissa, on täälläkin yltäkyllän. "Sitö kaffi warpuista yhteen ropoon myydä" (Matth. 10: 29)? Mutta "waijeta täytyy kaikki laulattaret" ja pa'ennut on metsän sointuwa kansa, itäänkuin ei tahtoisi häiritä Jerusalemin yfji-wakaista, merkillistä rauhaa.

Nähdessänjä tämän mylän ja ilottoman luonnon ja tämän hengettömän jäännösten ja hautojen kaupungin, woisi jo wierastin, "joka ei tietäisi mitä siellä näinä päiwinä tapahtui" (Luk. 24: 18), ymmärtää sen ei olewan jonkun maallisen himon, jonkun huikentelewaisen ilon näkywäisistä, joka wuosisatoja sitten on wiehättänyt lukemattomia matkustajia kaiken maailman äärieltä näiden muurien eteen ja näiden kunnasten juurelle. Se on uskon itäwöiminen saada ihastella pyhiä paikkoja, joka ei koskana ole heittäwä Jerusalemin porttiloita käymättömitä. Sionitar on köyhtynyt, mutta hän ei heräi tekemästä monia rikkaita, jotka terweh-

tiivät häntä hänen murheessansa. Sillä tämä on siunaus pantuna tälle paikalle: että mitä täällä nähdään, siitä on kaswawa sywempi, hartaampi ja iloisempi luottamus niihin, joita ei nähdä. "Se on minusta" — lausuu nuundan nuori Saksalainen jumaluuden tiedemieheksi, palattuansa Jerusalemistä — "se on minusta, ikäänkuin olisin saavuttanut uuden isänhuoneen, waan kotoistani vanhemman, jonka ylitse moinen taiwas kaartui, jonne katsotaan suloisemmin sisään ja jossa rukoillaan hartaammasti. Raamattua nyt lukiessani, on minusta kaikki lähempänä, todempaa ja tutumpaa. Se on, kuin kuuluisin minä vuoden suurihin juhlamuikeihin, niin kuin heimolainen sukuhun. Kaikki lauletti ja yläwyhy, mitä minä Euroopassa näin, halpenee tämän suhteen, niinkuin tavallinen sumuuntai halpenee Joulu-yön Kristuswalon tahi Pääsiäis-aamun auringon takana."

"Toivottakaat Jerusalemile rauhaa; he menestyköön jotka sinua rakastawat!" (Ps. 122: 6).

Wirstaa seitsemän etelää kohden Jerusalemistä on Betlehem. Tie sinne wiepi Jassa- ja Betlehem-portista alas Sihonin laaksoon, ja siitä jyrkään länsipuolelensa ylitse Jättiläis-laaksoon eli Refaimin laakialle. Se on hywiin wiljeltä ja supistuu yhä kallistuen lounaista kohden Kuusu-laaksoon, joka ulotaitsen aina Wälimereen, ja sopii sen wuoksi Jilistealaisille kerta kerron leiripaikaksi, tuigetellessansa alawista asuunoistansa Nuundan maahan. Jättiläis-laaksoissa Wi Dawid heidän kahdesti; silkkiläis-puiden humina ilmoitti hänelle Herren lähteneen ulos hänen awuksensa (2 Sam. 5: 17—25). Vielä alempana, kappaleen waan matkaa Efratista, on tien puolelssa eräs Wely eli Turkkilainen pyhäin-hanta tavallista laatua: pieni nelismurkkainen kupurakennus. Tällä paikalla synnytti Rahel, tarinan jälkeen, murhepoikansa Benonin, joka sitten kutsuttiin Benjamin, ja ja kuoli siihen synnytykseen "ja haudattiin Efratin tien wiereen, se on Betlehem. Ja Jaakoppi pani patsaan hänen hautansa päälle: tämä on Rahelin haudan patjas hamaan

tähän päivään asti" (1 Mos. 35: 19, 20). Se arvo ja kunnia, joka kaikin ai'vin on osoitettu Rahelin handalle, (Katso Jer. 31: 15 ja Matth. 2: 18) tekee sen hyvin luultavaksi, että, patsaan muodon muutettua (7:nnessä vuosisadassa seiso i tässä waan eräs kiviukkura), se paikka on kumminkin aina muistissa pysynyt, jossa Patriarkan ihana lemmitty-puoliso matkustaissa löysi leposiansa.

Tunti-neljänneksen matkalla siinä on Betlehem, s. o. Leipähuone, elikkä myöös Efrata, wiljawa, joksi tätä vähäistä kaupunkia sanotaan, ja se kantaaki syystä nimensä. Kohtuul-lisella nuorenselänteellä, penkereisä kohoten, näkyy se kahden suloisen, hyvin wiljellyn laakson ylitse. Sen äyryillä kas-waa wiinaköynnös kyläisesti; manteli-, öljy- ja wiikunapuit werhottawat kukkulan, ja alastomien kallioin wälistä kuul-taapi kultaisia kylwöspelteja ja wihertäviä, ihanoita maisem-ia. Jerusalemin autiuden ohella kukoistawat nämä he-delmä-tarhastot vielä entisesä loistossaan, kuten niinäkin aikoina, kosta Dawid lauloi sekä korkeammassa, että alem-massaki merkityksessä: "Arpa laukesi minulle kaniinimiesä; minä olen jalon perimisen saanut" (Ps. 16: 6). Vielä kan-tawat nämä kedot, joilla Nut tämä armas tähtänpaimia as-tuskeli, wuotiset tulonsa; vielä wihertäwät nämä hempeät niittumaat, joilla Isaakin nuorin poika lauloi ensimmäiset wir-tensä, ja lihawat karjat käwelsewät ylös alas niitä rinteitä, joilla hurstkaat paimenet saivat saneman, nyt olewan täyte-tyä, mikä sanottu oli profeta Michan kautta: "Ja sinä Bet-lehem Efrata, joka vähäinen olet Juudan tuhanten seassa; sinusta on minulle se tulewa, joka Israelissa on hallitsia olewa; jonka uloskäymys on ollut alusta ja i'ankaikkisuus-desta" (Mich. 5: 1).

Pikhyinen Betlehem on yksinomaisesti asuttuna Kristi-tyistä, luvustansa yli 3000. He käywät siwästi waatetet-tuina, sillä huolellinen maawiljelmä ja wireä kauppa taidolli-silla käsiteoksilla kannattawat warallisuutta; he kantawat sota-aseita ja käyttäiwät kallisssa urheollisesti. Heidän pieneset

asuntonsa ovat kivestä taiten raketut ja tulevat muurit warjelewat vähäsen kaupunkinsa beduinien päällekarauksista. Rakfifataa jatkaa siitä itään käsin toisella kunnahalla seisoo, kuin komea linna, Fransiskani=luostari, jossa on loistawa Maaria=kirkko. Ylä=alttarin alla on eräs lampuilla walaistu, marmorilla silattu noin 40 jalan pituinen wuori=onelma, jossa, pidettyä muka Kristuksen syntymäsjana, matkustajat liiatenki joulun aikana joukottain käyhät sisäsjä.

Raakossa Betlehemistä lilellä wanhaa Tekoata on Fran=kin=wuori. Yksinänsä, nousewa kaikfia lilemätjensä ylemmälfi, kohoaa tämä oudonmuotoinen wuorikartio niinkuin alttari. Muurien jäännökset neljällä pyöreällä tornilla katsahawat kunnian=arwoisesti kulkulaltansa alas sentuin hylitse. Tämme oli Herodes, hirmuwaltias, rakentanut itselensä luoksepääsemättömän linnoituksen alamaistensa wainoa vastaan. Wiimeisessä Juutalais=sodassa häwitettiin tämä Herodion niminen linna Noomalaijilta. Yksitoista wuosifataa jälemmä perustiwat tämme Kristityt uuden linnan, joka, Jerusalem häwitettyä, vielä 40 wuotta piti puoliansa Sarafenilaisten ryhmäköitä vastaan.

Lomajummitaisesti Betlehemistä tullaan jylhillä louhikko=teillä yrttitarhojen ja puu=istutusten wälitse ahtaasen ja sywään notkoon, jossa niin kutsuttu Salomonin suljettu yrttitarha kätkeitsen. Wuorikululoin wälissä, jotta sulsewat tämän kasterunsaan notkon, tuskin tarjoitse sopiwampaa wiljelöpaikkaa; se on wieläkin erin huolellisesti hoidettu puu=tarha, täynnänsä suloa ja ihanimpia kaswuja. Itses=tänsä höystywä Saksan=pähtinäpuu tuoksuu hywänhajuisesti ilmasja; aprikka= ja kirjikkapunt loistawat runsaassa kukoistuksessa, tarjoten hymyilewä hedelmiänsä; hilpeä puro lorisee raikkaan wihamuuden wälitse, ja wuorivotkoista kuuluupi toukomettisen (kyhtysen) ääni. Kenenkä sydän eiö tässä tunne sulosta laikunaa Salomonin yrttitarhan ihastuksesta, joka Korkeassa Weisussa niin mielewvoittawasti kuuluu: "Minä menin alas minun yrttitarhaani katsomaan wesoja,

ojan reunalle, kirkistelemaan, jos viinapuut kukoistavat, jos granat-omenat viheriöitsivät. Talvi on kulunut ja sade lakannut ja mennyt pois. Kukkailet ovat puhjennet ulos ledella, kivät on tullut, ja toukomettisen ääni kuuluu meidän maassamme. Viikunapuut puhkeewat, viinapuut kukoistavat ja antavat hajunsa: Sinä olet suljettu kyyhtimaa, lukittu lähde! Sinun istutuksesi ovat niinkuin yrttitarha granat-omenoista, kalliin hedelmän kansja jne. Nouse, pohjatuuli, ja tule, lounatuuli, ja puhalla minun yrttitarhani läpitsi, että sen yrtit vuotaisivat" (Kor. W. 6: 11. 2: 1—13. 4: 13—16).

Uwaralla alalla, joka suljetaan korkeilta, lästä harmaantuneilta muuriloilta, nähdään rapistuneita pylväskäytäviä ja huone-jäännöksiä kuminkaallisesta keskikowista. Noudatetaan puuroa puolen tunnin matkaa pitkin laaksoa kallioon asti, joka sen sulkee, ja nouseaan täältä suorastaan ylös hankalaa polkua, niin tullaan Salomonin lammitolle, tälle launille muinoin jäänneille, kun nykyinen Palestina vielä voi osoittaa. Kolme suunnattoman suurta wesi-fäilyä, sanomattomalla waiwalla ihmistädeltä hakattuna kallioon, ovat rinteellä toinen toisensa ylitse laajoilla penkereillä, niin että wesi tulee ylimmäisestä fäilystä keskimmäiseen ja siitä taas alimmaiseen. Wahwat muurit, noudattaen weden äärtä, ovat laadittuna rannoiksi ja alas syvyyteen wiewät portaat joka haaralta, niin että päästään wedelle, olipa siihen wäliä kuinka korkealta eli matalalta hywänsä. Ylenympäri kiertää eräs 10 jalan lewyinen, litteillä kiwillä päällystetty walli, joka kumisee hewoisen kawioin alla. Kaikki on niin perintäydellisesti laadittu, rantamuurit niin tarkasti ja siileästi tehdyt, särmit niin terävät, ikäänkuin eilen valmistetut. Leweydeltänsä suurenewat nämä lammitot, kufali alempana ovat. Alinmainen on liki 600 jalkaa, leweytensä 200, syvyyhtensä 50 jalkaa. Wetensä saawat nämä lammitot ylemmällä olewasta lähteestä liellä wanhaa El Burat nimistä Sarafenilais-linnaa, joka luultawasti oli aiwottu sen tufeksi.

Sen suu on katettu suurella kivellä, ja 12 jalan syvyydellä on siinä kaksi huonetta kauneilla kaarilla, joista maanalainen weden kulku wiepi lammikkoihin. Erästä ihmeellisen wäärin ymmärretystä paikasta Korfiasa Weisussa (4: 12) on näille lammikoille annettu nimi Salomonin lufittu lähde, kumminki samalla oikeudella, kuin ennenmainituksa yrttitarhasa on luultu käsitettävän Korfian Weisun suljettu yrttitarha. Mutta aiwan epäilemättä oli näissä senduin ihana Etam olewa, tämän kuminkaan mielisuotuisin paikka, hänen, joka niin yltäkyllin oli kokenut ja omassa itfessään näyttänyt tämän elämän sekä suloisuuden että turhuuden. Salomonin kunnia, hänen temppelinä ja huvitushuoneensa ovat kadonneet; mutta vielä tänäkipäiwänä kumpuaa tämä kirkas lähde, muodattaen hänen määräämillä teillänsä raikkaan, kuminkaallisen wilwoitus=juoman pyhälle kaupungille.

Muutamia tumin käytyä lounaiseen, tullaan ainoasti moniahta askel ylempiäksi mannerta tehdyn muurin luokse, joka sulkee suuren, nelikulmaisen pihan kaarikatetulla wesi=säilyllä. Tämä selittämätön rakennus on ihan warmaan, päättääksemme nelikulma=kiviensä suunattomasta suuruudesta, korfia=ikäinen. Maan lapset itse kutsuwat sitä Abrahamin huoneeksi, pitäen sitä sinä paikkana, jossa heidän esi=isänsä maja seisoi, ja Raamatussa usein mainittuna lauletena (Terebiitti) Mamre nimeltä (1 Mos. 13: 18. 18: 1). Vienewätköhän kullaties myöhemmät Israelitit tahtoneet muista eroittaa tämän suunatum muistopaikan kivi=aitauksella, ja niin muodoiin tehdä sen merkillisijeksi tulewaisillensa niinkuin pyhyhyden? Tämä karjapiha on tosin paimen=kuminkaalle omistui. Kaikki tienoinsa mäet kaswawat puita ja pensaita. Redon kylläisesti wihertävät kaswut osoittawat muinoista metsämaata. Yksin sen paikka=paikoin kivetetyllä pihalla hdyhsthy korkeaa nurmea, jossa yksinäinen paimen kaitselee lehmiansä.

Eräs wiina= ja öljypuu=tarhoilla runsaasti täytetty notko wiepi täältä tumisssa etelää kohden Hebroniiin, joka on

ikänjä puolesta arvon ansaitseva kaupunki, ihanassa seudussa. Koko sen ympäristö on näkönsä kuin suuri öljypuutarha, jonka luona pohjoisessa, vuoritien vieressä Jerusalemissa on mainioita viinapuin istutuksia. Kunnasten penkereet, sekä laakson laikat vihertävät ja kukoistavat kaikkinaisilla niittu- ja yrttitarha-kasvuilla. Itse kaupunki, Naanin vanha "pääkaupunki" (1 Moos. 23: 2), jossa jo Abraham ja sitten Dawid, valtakunta ensi-vuosina asuivat, ulottuu laakson ylitse ja peittää korkeain vuorten rinteet kahden puolen. Se on vielä ylemmällä Jerusalemiä, 2800 jalkaa Välimeren pinnasta. Se on piirretty esikaupunkiloilla ja toisistaan erillisillä kartano-ryhmillä, muutamain katujen suussa varustettu niin ahtailla ja pimeillä portilla, kuin se mahtoi olla, jossa Dawidin sotapäällikkö Joab pisti murha-asensa Abnerin läpitse, niin että hän kaatui, "niinkuin se, joka pahantekiaän edessä lankee" (2 Sam. 3: 27, 34). Kartanot ovat kaikki nelikulmaisivistä, korikat, taiten raketut ja lappeelattoiset, varustetut yläkerrassa kahdella eli kolmella pienoisella kupukaarella rakennus-tarpein säästeeksi. Oli tämän vanhoiin kartanoin ja pienten tornien himeän hämmyingin kohotukse korkea ja uhkea haram eli moskea, joka tarinin jälkeen kätkee patriarkan haudan ja pidetään Muhametilaaisilta pyhimpänä paikkana. Erinomaisin ja arvoisin osa tästä rakennuksesta on 60 jalan korkuinen ja 200 pituinen ympäröismuuri suorista sileästä hahatuista ja juovaisista tiivistä. Ulkonäöstä päättäen se on alkuperäänsä Juutalais-muinaisuudesta, ja piiritti kufaties, ammon ennen tämän kansan hajottua, "Jumalan ystävän haudan" (Jaak. 2: 23), joka kaikutti Kristuksen aikana oli koristettu muistopatsaalla. Sisäpihalla seisoo moskea, jonka sisällä Matkelan kaikinainen hauta sanotaan olevan (1 Moos. 23: 19). Mutta Turkkilaiset eivät laske tänne ketäkään eri-uskollaista, ja ainoasti määrättyinä aikoina on Juutalaisille sallittu pienestä ympäröismuurin rei'ästä kirkkistella sisäpihoihin ja rukoilla.

Hebron on Palestinan mitä keinollisimpia paikkakuntia. Täällä tehdään paljottain wuohennahkaisia wesiileitä, korpelaisen wälittämätöntä tarwekalua. Vielä edullisempi hankeleino on lasinteko. Tätä ei kumminkaan tehdä juuri konstin mukaisesti, jonkatähden saadaanki waan halwempaa tawaraa, putelia, lamppuja, monenkarvaisia ranne'renkaita ja moista rihkamaa, jota pian joka päivä lähetetään monin kameli-uormin myötäväksi. Halkotarpeensa saawat nämä sulatuspajat niiden suurten metsien jäännöksistä, joihin Manren laeus kuului. Elskäämme toki arwelto Palestinan metsien, wähinki täällä puolen Jordania, olewan yhtä sakein ja warjollisien, kuin meidän metsät. Hawupunt kohoewat waan siellä täällä siianpuolatarisien tahi terebintti-pensain ylitse, jotka owat puhjenneet ulos wanhain, kaadettujen runkoen jurista. Mutta koska tämä puulaatu, joka idässä ja koissa uloutuu aina Kuolleeen mereen ja lielle Tekoa, waikka huonosti hoidettuna, pian kaswaa jälleensä, niin riittää se kyllä Hebronin lasirunktien tarpeeksi. — Aloisampi ja wirkiämpi, kuin kaupungin pimeissä työhuoneissa liikkuu Hebronilaisten toiminnana kedolla yrttitarhoissa ja wiinamäkilöissä. Kaikenlaatuksia hedelmiä menestyy täällä runsahasti ja oivallista lajia, erinomattain wiinarypäleitä. Se on täällä, kuin se kuuluisa rypälelaakso Eskol on haettava, jossa Israelin wakojat, todistaakseen maan wiljauunta, leikkasivat sen mahdolloman suuren rypäleen, "jota kahden piti kantaman korennolla" (4 Mos. 13: 24). Kahden jalan pituisia rypäleitä tawataan vielä nykyäänki Hebronin wiinamäkilöissä.

Wiinawiljelö käy täällä omalla tawallaan. Wiinaköynnökset istutetaan yksitellen, kunkin erikseen, 8 eli 9 jalkaa toijistaan. Köynnökseen annetaan kaswaa 6 eli 8 jalan korkeiseksi, jonka jälkeen se notkistettuna sidotaan kiinni lujahan waajaan, jossa tilassa wemat ja ojat saawat kaswaa ja harvoittua terttuwitjalksi köynnöksestä köynnökseen. Wälistä annetaan myös kahden riivin nojata winosti toijiansa vastaan, niin että wemansa ja ojsansa muodostawat ikäänkuin lehti-

konkia. Välistä nähdään myös kessellä kotoa joku hyksinäinen maja kotonansa suojattuna vierellänsä istutetuilta wiinaköynnöksiltä; niin että tässä on silminnähdyn todestuva vanha ennustus-sana: "Jokaisen pitää wiinapuunsa alla peltäämättä asuman" (Mich. 4: 4). Kullaki wiinamäellä seisoo pienonen huone eli torni kivestä, jossa wartia asuu. Mutta wiinakorjun-aikana muuttavat Hebronilaiset itse näihin wahtihuoneisiin, rakentaen majoja ja telttiä. Kaupunki on silloin kuin autiona, iloisen menon, laulun ja riemuhuutoen laikusessa wuorilla ja laaksoissa. Tämä on vuoden ihanin ja kiitettäwin aika. Koska wiina on Muhametilaisilta kielletty, niin kuivataan parahinnat rypäleet rusinoiksi ja jäännösten mehusta keitetään hywän-makuista siirappia, jota käytetään ruokihin solurin asemasta. Alinoastaan Hebronin Israelilta voi nauttia kotomaansa wuorien makiata wiinaa, joka on verrattawa wanhahan renskaan.

Me käännymme nyt etelään Hebronista matkustaen aallonmoisen, wiljawan ylämaan läpitse, joka kolmialta suljettu wuorilta laskeutse itään päin Juudan korpeen, ja lähestymme pyhän maan rajoja. Ikäänkuin jäähyvästiksi saattawat meitä vielä kappaleen matkaa eräät muistoltansa merkilliset paikat Juudan wuorista. Edessämmme, puilla seppelöidyn kunnahan päällä, on kauppa kylä Guta, muinaisen papiškaupungin (Jos. 15: 55. 21: 16) kohdalla, jossa Sakaria ja Elisabet asuiwat, jonne Maaria tuli etsimään hurslasta lankoansa, kussa Johannes Kastaja syntyi, joka käwi Herran edellä "Eliin hengellä ja woinnalla" (Luk. 1: 17). Wäsemmälle läsin lewiää Dawidin harhamatkustusten alas, koska hän wiisaasti karttoi Saulin murhaawan käden ja 400:n uskollisensa kera harhaili Juudan korwessa, Sifin nummella, Maonin ja Karmelin kukkuloilla, pilkattu, petetty, ajettu, "niinkuin peltokana wuorilla" (1 Sam. 26: 20), mutta jalomielinen, uljas ja vapaa kuin korpikuningas, joka elää paimenten anteliaisuudesta ja omasta mielestansa, rohkea uskalikko, jonka lähestyisissä sortajan hyisiä sydän äkkiiään kau-

histui, ja kumminfi niin rauhaista, kuin lapsi, hlewämielinen ja hurskas Jumalan sankari, joka sääli leppymätöntä wainoajataansa, kussa hänen Herra antoi hänen käsiinsä: "sillä Herra maksaa jokaiselle hänen wanhurskautensa ja uskonsa jälkeen" (1 Sam. 23: 14. 26: 23).

Perras portaalta laskeikse Juudan vuori Palestinan rajalle. Kaupungit ja kääppähyvät lakkaawat; puun istutukset ja pellot loppuwa; korpi alkaa, "jossa ei kylwetä, ei leikata." Uusja kohtaa meitä tofi vielä armahampi näkymä: karjalaidunten vihanta ulotaitse yli kumpareisen lafian, lammas- ja wnohi-lamnoja, lehmiä, hewojsia, aasia, kamelia nähyh huwitteleiwan äärettömällä kedolla. Täällä on Ber Saba, — patriarkallisen paimenruhtinaan asunto (1 Mos. 21: 31. 26: 23. 28: 10. 46: 1), jonka Raamattu osoittaa Juudan maan etelimmäksi, samoin kuin Danin sen pohjimmaksi paikaksi; jonkatähden myös sanottiin: "Kaikki Israeli, hamasta Danista Ber Sabaan asti" (2 Sam. 17: 11). Kainnot, joidenka ääreen beduiinit iltaißilla kokoowat karjansa, owat kentieji vieläki samat, joista jo Abraham juotti lampaitansa 4000 vuotta sitten, ja joita aina siitä ajasta asti siellä ollaan päivä päivästä samate käytetty. Kaksi miestä nostaa kiven kaimon-suusta, ja sitte lapetaan wettä sen pohjasta seipääsen solmetulla ämpärillä, ja ammennetaan liiseirowiin ruuhiin. Lammas-laumat, erillään toinen toisestansa, kufin paimenenensa, seisowat lähellä, odottaen malttawasti, kunneka wuoronsa tulee. Nyt on ruuhi täynnä. Se paimen, jonka lauma on liin, wiittaa sauwalla ja ääntää sanalla, ja hypäten rientää pässi juomalle ja koko lauma seuraa häntä samalla tapaa. Jokahinen lauma juotuaansa, putkahtaa tiehensä ja heittää fiansa toiselle. Kuinka eläwästi eikö tässä johdu mieleen armahat näytelmät ja kuwaukset Wanhasa ja Uudessa Testamentissa: kuinka Jaakoppi Haraniin kaimolla kohtasi ihanan Rahelin ja juotti hänen isänsä lampaat (1 Mos. 29: 10); kuinka Moses asui kaimon luona Midianin maassa ja puolusti Betron seitsemää tytärtä pai-

menia vastaan (2 Mos. 2: 16, 17); ja kuinka Kristus itse niin kauniisti vertailse "hyvään paimeneen, jota tuntee omanja ja tutaan omiltansa" (Joh. 10: 14) ja on johdattava heitä eläville wesitähteille" (3lm. R. 7: 17).

Syrjemmällä jossakussa kumparistossa näkyy eräs teltta-kaupunki, jota huomenna kentiesi turhaan etsit samalla paik-
kaa. Sawupihwää tuloovat näiden himiäin majoen ylitse, hajottaen pilwikiehkuraansa Arabian selkiälle taivaalle. Pää-
miehen eli seikin tellan ääressä istuvat yltiwalaisessa kes-
keudessa auringon paahattamat, partasunt uroot, jähhywillä
silmillä, tuifeilla naamoilla ja hoikilla laihoilla jäsenillä. He
tupaloivat pirtistä piipuista ja tarjoovat toijillensa "pafinan
maljaa" elikkä kuuntelewat lausujan suusta jotakuta muinais-
suuden sanlari-satua eli jotakuta unta runoa, joka säestetään
rahabanilla (korwen lauteleella). Wähän wäliä siitä jauha-
wat waimot käsitivillä, ollen polwillansa tantereella, toiset
alustawat eli leipowat karkeata hirsseitainaa, jonka he pais-
tawat kuumassa tuhasa eli kuumain kiviin välissä; toiset
owat asettaneet laksi seiwästä teltaseinää vasten, firnutak-
senja lihawan maidon niiden välillä heiluwassa pöntössä.
Tellan sisällä lapset huvitteliwat tantereella, heitetthyinä ylt-
sinänsä; jaloluontoinen hewoinen, joka sinne myös estä-
mättä pääsee, niinkuin perhekunnan jäsen, astuskelee waro-
vasti heidän keskellänsä; kuormattu kameli ulkona märehkien
lepää polwillansa ja walpas susi-voira korkialla haukunnallaan
estää wäijhwää rosiwoa lähenemästä.

Sinain saarento.

Nyt olemme astuneet Luwatun maan rajoin ylitse ja
tulleet Arabiaan. Ennenkuin lähdemme etemmä, tulkkaamme
ensin tutuimmaksi tämän maan yleisen muodon kanssa, huo-
kiammin käsittääksemme, mitä tästedes tulee sanottavaksi.
Persian ja Arabian merilahden, eli Wiheriän ja Punaisen
meren välillä, lewiää Arabian maa säännöttömän nelikul-

man mukaan, jonka luodenurkka ulottuu aina Afrikkaan asti. Syvästi tämän viimeksimainitun maan-osan sisään leikkaavat Punaisen meren kumpainenki pohjimmmainen perukka: idässä muka Akaban ja lännessä Suetsin merenlahti, muodostaen sillä kolminurkkaisen saarenon, joka ylimmästä vuorestaan nimitetään Sinain saarennoksi. Se on enimmäkseen kolkkoa ylämaata, joka Suetsin kannakselta putoo jyrkästi alas mereen, liittyä pohjoisessa Judean vuoriin, ja erotetaan idässä muusta Arabiasta syvältä, el Gor elikkä el Arabah nimiseltä laaksoelta.

Enempi kuin kaikki kolmatta osaa tästä joka puolin niin tarkasti rajoitetusta maasta on määrätön korpilakia, jota Arabialaiset, Israelilittain matkustuksen muistoksi, nimittävät el Tyh (s. o. matkustukset). Tämä on maailman hirmuisin korpi. Joka haavalle aukkaa ainoastaan ääretön aavikko kowaa tiifeli- ja mustaa pii-kiveä. Siellä täällä kohoaa harmaita kalkkikumpareita sääntöittömästi rivissä tämän yllä- karvaisen kamaluuden ylitse; mutta ei missäkään puolea korpise, ei missäkään wälty wesiäen kувastinta. Nämä korpilakiat lewenewät kaikialle niin tasapintaisesti, ettei laskea wedellä ole, joka epäillen, mihinä juosta, ehtyyhi hiekkiaan. Mutta kussa se silloin kokeentuu sywenteeseen, siinä se on karwasta ja suolanmaakuista, ettei ihmiset eikä eläimet sitä juoda woi (katso 2 Mos. 15: 23. 4 Mos. 33: 8, 9). Ja keltä omat wesiwarat katoowat taikka aikuisemmin tyhjennetään samoesiaan näitä kuivettuneita erämaita, hän näänthy, hämmästy ja jääpi tielle makuamaan lakastuneilla silmillä, ellei joku hywä enkeli, niinkuin Hagarille lapsinensa, opoita hänelle lätkettyä lähdetä (1 Mos. 21: 19). Usein ihastuttaa häntä joku ilmakewastus. Wähällä wälillä ilmautuu hänelle aaltowia järwiä, joissa wuoret kuuwaleiwat, weskakorantaisia wirtoja ja palmulehtoja; mutta tultuaan lähemmäksi kaikki hajoa työpötyjiin. Ei niin puinta, jonka siimes wiilistäisi, ei niin turpeentapaista näy täällä kuivettuneella mantereella, ja yksinäinen ruoho-riipsi, joka jolloin tarwitaan jonkun juola-

lätäfön reunalla, tervehtää kulkian silmää ihanammin, kuin ensimäinen kewät-kulkkanen hänen kotonja tarhastaossa. Niinoastaan laa'oisja notkoisja eli Wadhisja, joita myöten talwisaijana sade-tulwat juoksewat, kaswaa raitapaju wähhän waatiwan kamelin muonaksi, sekä piikkiset akasiat ja kanerwapeusaat, joita Elia tapasi korwessa, kuin hän, paetessaan weren-himoista nais-kuningasta Sfabelia, wäsyneenä elämästä heittäisi maahan ja rukoili: "So kyllä on Herrä, ota nyt minun sieluni; sillä en minä ole parempi minun isiäni!" (1 Kun. 19: 4).

Kirkas kuin mahdollottoman suuren uunin hehkuwa kupu-laari seisoo selkiä taiwas, josta ei metsä houkuta sadetta näänthywälle tantereelle. Ei niin tuulahusta, joka jähdyttäisi paahatawaa auringon hellettä, joka tästä hieffa- ja piikiwi-maasta kaksinkerroin heijastetaan; mutta aika ajoin laakaisee samum eli chamsin *) hirmu-myrskyn rajuudella korpi-laattian, tukahuttaa matkustajan, ellei hän kiirehtien wiskau maahan ja peitä kaswonja, puurtaa hiekan ylös kauhioiksi pylwäiksi, jotka ajatuksen kiireellä lennättäiwät taiwaan ja maan välillä ja usein kyllä hautaawat kauppa-matkuweita hietatunturein alle. Näillä kolkoilla tienohilla ei woi ihminen löhtää pysyvästä siia, ei korottaa wakaista asuntoa. Muinois-aikaan owat tosin Idumealaiset perustaneet uudispaikkoja el Tyhin pohjois-puolelle ja rakentaneet korkeen mainiot kaupunkinsa Elusa ja Eboda; mutta korpi on jo ammoin aikaa sitten häwittänyt nämä kaupungit. Kedit ja puistot on juoksuhieta nieläsnnyt; autioiksi jääneissä asunnoissa mately, ihmis-lasten siassa, suuria sifiliskoja edes ta'as, ja rapistuneista tornista kuulun, wartiahuudon siasta, tarhapöllön käheä rää'yntä. Gatsasta aina Katarina-luostariin asti ei ole Sinailla yhtäkään kylää, ei yhtäkään rawinto-paikkaa; kamelien luurangat ja retkiöin haudat osoittawat kaupparamatkuwein suunnat.

*) Samumiksi sanotaan kuumia myrskytuulia Afrikan ja Arabian hieta aaroissa.

Gräs Suetsfin kannaksesta Akaban merilahteen puoliympyrässä mutkiwa kalkkiperäinen vuoren selänne Dsebel el Tyh on tämän ylävän tasamaan etelä- ja länsi-rajana. Muutamat sangen tulelat ja vaaralliset vuoren ahdingot wiewät tämän jyrkästi putoowan vuori-portahan ylitse alas er Namlen latialle. Sielläkin on hleensä hiekkaa, täynnä mataloita, ikäänkuin katkaistuja hlen-nyksiä, ja lakeita wesi-aloja, ulottuen lännestä itään koko niemen keskiläpitse aina Akaban merenlahteen asti. Sen etelä-osassa alkaa Sinain vuori-maa.

Sinain vuori.

Eriskummaisissa muodoissa, syyniät ja hirwittävät, kohoowat Sinain ulkokalliot 800—1000 jalan korkeuteen, niinkuin summittoman suuren vuorilinnan ulkwarustukset, jyrkästi ja rutosti wiskatut sefajokaisin, ikäänkuin ne ei tah-toisi päästää ketäkään sisäpyhyhteensä. Sywempänä vuoren sisässä alkaawat sierakiven wallit muuttua liustakiveksi, porfiriksi ja granitiksi. Mustuneet auringon poltteesta, lohais-tut myrskyin riehumasta, milloin rippuwaiset ilmassa niin-kuin katti urosta, jotta uhkaawat toisiansa filmästä filmään, milloin pyrstysti kohoowaiset lempeämmässä jaloudessa, näyt-tävät nämä alkuvuoren kalliot aina julmempia, eriskummaisempia muotoja, kauhean korkeita kulmasuiippoja, katkaistuja kartioita, huippuja ja tukkuloita. Granit-seinien punaisen-ruskealla piimalla nähyh siellä täällä jäännöttömiä juowia mustanfinistä teräskarwaa, ikäänkuin ukon nuoli olisi siinä lennättänyt tuliratanja, ikäänkuin Jumalan formi olisi näille alkumaailman kiwitanluille kirjoittanut suuren, sanomattoman nimensä. Mutta myöskin ihmiskädet owat Sinain kallioihin jättäneet jälkiä ammon meuneesta olostansa. Wonessa notkel-massa, semminkin Wady Mokatebis sa, ”kerrotussa notkos-sa,” tawataan pitkin kiwiseiniä kummallisia piirroksia, kuwail-len sefasi ristiä, lamelia, vuori-wuohia ja sankaria; mutta

ei kenkään ole vielä voinut selittää näitä piirteitä, eikä kenkään hymärtää heidän kieltänsä. Sillä kaikki tällä vuorella on jaloa, ylevää, salaista, muistorikasta ja pulmallista.

Sinain laaksojot ovat muutamia jylhät ja kamalat, peitettyt kauheilla kivi-jätkäleillä, vuorenohkeareilla ja wierinkivillä, elikkä ajo-hiekalla; toiset taas ovat viljavat ja runsasvesiset, jotka tämän vuoren tekewät kesän kuunneessa turwapaisaksi kaikille niemen beduinille. Talvipuroen pohjaassa kasvaa pensaita ja syöttöä kyllästä kuleksivien paimenlansain karjoille; ja kallisarvoiset ruohot, jotka ihmisten askeleilla tuoksuavat erinsuloisen hajun, tekewät monen hlälaakson ikäänkuin rhytinaaksi. Niinkuin kasvu-vohyö pujotteleikse ihana Seiranlaakso länteyen vuorijatkon läpitse. Siellä kukoistaa kotimainen kynttilä-heinä (hammas-ruoho) päivänpaisteilla kukkuloilla; korkiavartijet taateli-palmut liitävät lähteen ympäri toisihiinsa; tavallista suuremmat, koreasti loistavat perhot kujeilevat selkiässä ilmassa, ja koska matkamiehen riisuttu kameli haluijasti raastaa kanerwia, wiehättää häntä itseänsä hunajanhaju puunkorkuisen tamaris-pensaan luokse, jonka oksilla ripuu mannaa, niinkuin hyytynceitä kastepisaraita, niinkuin walkean kiiltäviä helmiä. Seiranin ihanalta alueelta tullaan nyt Seikilaaksoon, joka, ysiwakainen ja jaloluontoinen, laajoissa mutkissa kierrellen sijävuoren pohjoispuolta, "niinkuin woitentie," johdattaa ylös ylimmälle kukkulalle. Eräs laaja, kunnis lattia, Wady er Rahah, muodostaa tämän pyhän vuoren esipihan. Se on werhottu pensailta; mutta granit-wuori alastonna, särkyneillä huipuilla ja harjauteilla, piirittää tämän paikan, ja kaikkein niiden ylitse kohoaa juhlallisessa ylevyydessä Horebin himä, äkkijyrkki etuseinä. Sijjään siitä wiepi ahdas kallionrajo aina ylös vuoren harjalle, syvän, pensaista ja tuoksuwasta isopista wihertävän laakso-solan läpitse, jonka ympärillä seisoo 12 jaloa vuoren kukkula, niinkuin kaikkein pyhimmän wartiana. Tämä on — ellei kaikki tunnusmerkit

pettäne — Mojeksen lain säädäntö-paikka. Wady er Rahah oli Israelin korpikoulu. Täällä, ja ei munalla misjälkään Sinain jylhissä, säännöttömästi ympäri wiskatuissa laaksoissa, eriavät nuoret kumvaksi kyllä toijistansa, heittääkseenä siaa jaloimmalle kailista ihmis-joukkioista. Täällä woivat "Israelin tuhannet" yhtyä säinasä jota-leirissä, koska he "läksivät Rafidimista ja siottivat itsensä korpeen, nuoren kohdalle" (2 Mos. 19: 2). Tämän lafian etelä-rajalla woipi tulla ihan lähelle nuoren äkkijyrkkää rinnettä ja kädellä tarttua sen rajaan" (2 Mos. 19: 12, 13); josta on hymmärettäwä, minikäthden papillisen lainsäätäjän täytyi sulkea sen "aidalla" eläinten ja ihmisten saastaista koskentaan wasten (2 Mos. 19: 23), ennen kuin hän "johdatti kanfan leiristä Sumalata wastaan nuoren alle" (2 Mos. 19: 17), jonka harjalle Jehowan Majesteetti astui alas kaiken kanfan silmien edessä, tulesä ja pitkäisen jylinässä ja paksussa sawussa (2 Mos. 19: 18. 20: 18). Niin kapea polku nuoren wälitse on vielä jälellä, jota myöten Sumalan-mies nousi ylös lafendelta ja "meni sen pimeyden tyköön, jossa Sumala oli" (2 Mos. 20: 21). Kaikki erithijet merkit tässä seudussa sepiwat aiwan tarkasti Mojeksen alkufertomuksean.

Wuoren selänne Horeb ulotaifje puolentoista tunnin käytävän luode-summasta laaksoan. Sitten se pohjois-pääsänsä rajoitetaan Wady er Rahah lafialta, siten seuraa sitä pitkinpuolifesti länessä ja idässä kalli ahdaeta, sywää laaksoa Wady el Beda ja Wady Sueib. Wiimemainitusä eli Jetrolaaksoä, tullaan, käytyä vielä puolen tunnin matkan ylöspäin, Greikkalaisten kuuluisaan Katarina-luostariin. Sen himeästi wihamat hedelmäpuut ja kypresjit, jotka armaasti kalsastawat alas kiwimuuriltansa, hymyilewät jo etäältä matkustajaa wastaan: eräs ihana wiheriöikkö tässä kauheassa kolkoudeä. Luostari itse korkeine muurinsa on näöltänä pikemmin pieni linnoitus, kuin rauhan maja, josta ei aawistaisi wieraan-waraista asuntoa korwessa. Portti on jo ammuin aikaa sitten tukettu Arabialaisten rhywärein rhy-

näköjä vasten. Kristityt matkustajat, tutkittua heidän suosioidensa, viivutaan erään 30 jalan korkeudella olevan ikkunan läpitse köydellä, ja tervehditään esimiehestä rauhan suutelulla. Kuinka ihastuttava ja virkistytävä ei se ole, että keskellä tätä hieasta ja kivestä kowettunutta korpea, monen päivän wäsyttävään waellusten perästä asunnottoman antiuuden läpitse, äkkiluulematta hawaita itsensä siirretyksi näiden ystävällisien muurien sijalle, näihin säännöllisiin, sielihin laitoksiin ja kestihuoneisiin, keskelle wakamielisiä partasuu-ukkoja mustissa kauhanoissa! Niinkuin uni, haihtuu matkustajan mielestä kaikki, mitä hän tänne samoesaan on nähnyt ja kokenut. Wasta täällä asettuu hänen, sentuen mutuudesta ja jaloudesta hämmästynyt mielenä hiljaiseen mietintään. Jonkun maallis-welshensä siivotesa kestihuonetta hänen asunonsensa, istuu hän nojaten ilwanhassa taidollisesti kiveen hakatussa tuolisassa, awoimesa pylwäs-käytävässä, ja näkee Horebin korkean haahmon ja ihmewuoren, josta hänen ensi lapsuutensa liikutettiin hämmästyksellä, nyt todenperäisesti filmäinsä edessä. Kuka ei tahtoisi kokea tämmöistä päivää, ja joka sen koki, woisiko hän koskaan sitä unhohtaa?

Sinai-luostari on säännötön nelikulmainen rakennus, suljettuna 40 jalan korkeisilta granit-muurilta, jotka paikallapainoin owat warustetut pienillä tornilla, jonne suurimman hädän waraksi on asetettu muutamia pienempiä tykkiä. Muurien sisäpuoli jaetaan moneen pienempään pihaan huone-riiveiltä, joka haaralle juoksawat ristiin toisiansa kohi: nämä pihat taas yhdistetään keskenänsä ahtailla, köyreillä alasyllös-käytävillä. Muutamat owat koristetut kypresseillä ja muilla pienillä puilla, kukka- ja kaswin-penkeillä; huonein seinihin nojantuu paljous wiinaköynnöksiä. Kaikki tämän ilwanhan luostarin luona on säännötön ja yhdistämätön; sillä niinä 13 wuosijatoina, jotka se jo on seisonut, on tosin joka aikakausi tarpeen ja mielen jälkeen muuttanut, uudistanut, laajentanut ja wähentänyt sen entistä muotoa. Mutta kai-

kissa ilmoitaisse nero, fäännöllisyys ja fiisteys. Luostarin eri-
 osiin sioitetut kennon munkkiloille, joista täällä eskelee noin
 30, ovat pienot ja ilman laiketta mukaisuudetta, waruste-
 tut waan yhdellä matolla, willapeitteellä ja puutuolilla. Kor-
 keavuoren puhtaassa ja raittiissa ilmassa, terveellä ravin-
 nolla ja järjestetyllä työnteolla, saavuttawat luostarin asuja-
 met useimmiten korkean, wireän ja iloisen wanhuuden. Joka-
 päiväisen jumalanpalveluksen ohella käyttää jokainen munkki
 joko ryhtimaanwiljelöä eli jotaki käsiteosta. Sitä warten
 täällä tawataan laikenlaatuisia työhuoneita. Heidän työ-
 koneensa ovat halvat ja konstittomat, niinkuin muinaispäivinä,
 ja useimmiten wanhemmat niitä käsiä, jotka niitä nykyään
 käyttävät. Paitsi neljää kolmattahymmentä rukouksammiota,
 on luostariissa eräs Kristuksen kirkastamiselle pyhitetty kirkko,
 muinaisajan komeudesta ja armollisuudesta. Raksi pylwäs-
 riwiä kannattaa kattokaaren, jonka sininen pohja on tähdillä
 kylvetty. Lattia on filattu mustalla ja walkealla marmorilla.
 Useat lamput loistawat hopeasta ja kullasta. Lukemattomat
 rippuwaat seinillä; kauniimmat laikista ovat kiwikutoiset ku-
 waukset ympyrän la'enkuvussa, jonka alla kalliisti warjellut
 pyhän Katarinan jäännökset lepääwät. Tämä monenkarwai-
 sista kiwistä koreasti sommiteltu kuwaus näyttää Kristuksen
 kirkastamisen, Moosoksen, Elian ja kolmen opetuslapsensa kanssa.
 Rumpaisessaki kulmassa on kuwailtuna keisari Justiniano ja
 hänen puolisonsa Teodora, jotka kuudennen vuosisadan kessi-
 aikana ovat säätäneet luostarin ja rakentaneet tämän kirkon.
 Siinä, kussa Jumala luullaan nähtyneen Moosokselle palawassa
 penssaassa, on eräs kallisarwoisilla peitteillä koristettu rukous-
 kammiio. Siltä on filattu hopealla, ja ei ole kenenkään sal-
 littu astua sille muuten kuin paljain jaloin, sillä kirjoitettu
 on: "Niisu kenkäs jaloistas, sillä paikka, jossa seisot, on pyhä
 maa" (2 Mos. 3: 5).

Rauhean maanalaisen holwin kautta, joka on sisästäpäin
 suljettu rautaportilla, tullaan ihanaan luostari-tarhastaan.
 Sen pengerrhykset kaswawat kauniimpta hedelmäpuita, joiden

paljous, monenkaltaisuus ja mehuisa kukoistus todistaa tämän korkean nuoren oivallista ja raitista ilman-alaa. Pian keskellä tarhasta seisoo kalmisto. Kahdessa holwissa se tulee täällä kuollein pappien ja maallis-weljién luut erikseen. Ruumiit pannaan etäiseen holwiin rautahalsterille. Parin kolmen nuoden perästä otetaan luurankale paloihin ja pidetään täällä säilyssä. Hirvittävät ihmisjäännökset loikowat täällä säännöllisissä riviissä, koottuina niiden huolelta, jotka owat tehneet katowaisuuden haikian tutkistelemisen elämänsä tarkeitseksi, käsiwarret käsiwarjién, kylviluut, kylviluiden, kallo kellojen wieressä. Tämä on eräs kauhistuksen kammio, pyhitetty kuolemalle ja iankaikkiselle äänettömyydelle, keskellä luonnon loistawaa, kukoistawaa eläwyhttä, jossa Sinain syntö-rastas antaa iloisen laulunsa kajahdella, ja bulbul, itämaan satakielinen, lainaa itse mykälän yöllén erinsuloisen huilu-äänensä.

Luostarista wie polku erään juopan kautta jyrkkien nuorisefinien wälitse Horebin kuffulalle. Monien kiwilouhosten ylitse, osittain ikiwanhoilla, hikkaamattomilla portailla, kahden suuren portin kautta, joiden luona retkiät muinoin tunnustiwat syntinsä, ennenkuin astuiwat pyhälle nuorelle, tullaan nuoriselänteen ylimmäiselle tasanteelle. Tämä muodostaa hedelmättömien rutosti särjettyen granit-kallioin wälissä suosiollisen wiheriökön. Keskellä tätä nuoritasannetta on muurattu lähde, jonka wierellä ihana kypressi kohottaa yksinäisen latwansa. Likelä tätä seisoo Elian kappeli; sillä täällä sanotaan profetan rakentaneen yksinäisen asuntonsa, koska hän, peläten Isebelin uhlausta, pakeni korpeen. Täällä on Herra julistanut hänelle tulemistansa myrskyn turmelewassta hirmussta, maan järistyksestä ja tulessta, ja ”hienon tuulen hyminästä” ilmoittanut läsnäolonsa (1 Kun. 19: 11—13). Tämä pieni tasannes on 6,126 jalkaa ylempänä merta ja liki 1,400 ylempänä luostari-laaksoa. Nuodetta kohden ulottuu se tunnin käytävän Horebin koto nuoriselänteen ylitse aina tähän äskén ferrottuihin paikkaan, jossa se

yht'äkkiä loppuu jyrkkään kallioseinään Rahan lafiata vasten. Eteläänpäin sitä vastoin, ihan Elian kappelin takana koho-
 taisse vuoriselänne vielä 900 jalkaa ja muodostaa ikäänkuin
 Horebin toisen kerroksen eli pääla'en. Tämä on Moses-
 vuori (Dsebel Musa) eli alkuperäinen Sinai. Vielä
 puolen tuntia tarvitaan, noustaiksenja Elian kappelista tälle
 korkeimmalle kuffulalle, ja myös täällä ovat kiviportaot,
 jotka keisarinna Helena on antanut varustaa, matkustajain
 hywäksi. Sen korkein tasannes on noin 60 jalkaa ympäril-
 jeltään. Siellä seisoo eräs Muhametilainen ja Kristillinen
 rukoushuone. Näyntä tältä 7000 jalkaa meren ylitse ole-
 walta kalliolta ylen ympäri lewenerwän vuoriformen ylitse on
 hämmästyttävästä jaloudesta ja yläwyhydestä. "Niinkuin ku-
 ningas-istuin, jonka Jumala on asettanut itsellensä maan
 päällä, muuttumaton sitten luomisen päivän;" niinkuin pyhä
 linna seisoo se keskellä korkea nostettuna aina ylös pilvien
 sisään. Ei missäkään, kukaan ikään filmänsä luokoon, näy
 wihantaa vuoriniittua, ei missäkään lehtoa, ei weden pu-
 tousta, ei kohisewaa puroa, ei kylää, ei wuorimajaa. Ja ellei
 myrskyt korota rajua ääntänsä, eli ukon-ilma, joka päivä-
 laudet suljetuissa laaksoissa turhaan etsii ulostäytämää, lajah-
 duta kymmenesti sinne tänne heijastettua jyrinää hirmuisella
 lauhistuksella — niin wallitsee täällä äänettömyys, jota ei
 muuten missäkään maan päällä ihmismieli huomaitse niin
 aaweellista, niin sywää ja hlewätä. "Sinain korpi wartia-
 torninensa, pyhäne wuorensa" — sanoo Schubert — "on
 muistopatsas, ja muuttumattomasti pysyvä lappale kolman-
 nen luomispäivän työstä, tämän alkua-ajan eläwä näytelmä,
 koska ei niin ruohoa, ei kaswua vielä ollut, ei hebelmä-
 punta, ei eläwää luontolappaletta, ei lintua, ei elikkä, eikä
 ihmistä, mutta koska, wapaan elämän siainesta, ainoastaan
 se laki oli woiwasja, joka antoi mantereelle muotonja ja we-
 sille määrätty rajansa. Ruksa voidaan sywemmin, laueam-
 min ja estämättömämmin filmällänsä tunkea kallioin kitey-
 neesen alkumuotoon, kuin täällä, jossa ei yksikään jalka-

mäisten luomispäivien tuottama werhota ja peitä kolmannen päivän tekoja; jossa granit=wuori kohoaa jättiläis=kuvinensa ja kallio=suippoinensa, sekautumatonna nuorempiin kiivilajiin, jossa ei yksikään sen wiereisistä äffijyrkistä, sywistä juopista ole fieratiwellä ja kallilla täytetty, ja jossa basalt=kiwen juovat nähdään kuin mustat suonet peninfulmittain juoksewan läpi wuoriseinien ja kuffuloin perustuksia.”

Yksinäinen, kolkko, synkäsä korwessa on tämä wuori, laukana ihmisten ryskeisestä häälinästä, ikäänkuin hylpeässä itseensä=mielistymisessä hartaasti mieltien omaa suuruuttansa. Ja kumminkin on tämä wuori pyhä kolmen kansan jalolle liittokunnalle, kuten ei yksikään niistä wuorista ole, joiden ympäri ihmisten waltakunnat ja kaupungit owat asentuneet. Hartaat puolen ihmiskunnan muistot kiintywät tähän. Polje=tuisja jälissä, joita retkiän jalka jo 13 vuosisataa sitten astui, nousee vielä nykhyäänki Kristitty ja Muhametilainen rukous=huoneisin wuoren kuffulalla; mutta Israeliiita, joka myhönnyttää Jumalan kiellose Mosoksen kautta iankaikkisesti pyhyyäisen kuuliaisuuden, katjahtaa tänne hlös ainoastaan laukaa hartaubellijella peliwolla (2 Mos. 19: 12). *)

---

*) Mitä tässä nyt on lausuttu Sinain luostariesta, Moses=wuoresta ja sen seuduista näki rohweesori G. A. Wallin omin silmin w. 1846 joulukuussa, Jerusalemiin waeltaisansa. Samalla tarwoin kuin Katarinan luostariesta on mainittu, wetiwät munkit Sioninki luostariessa Wallinin löysillä hlös luostariin, jossa he osoittiwat hänelle rakkautta ja ystäwyyttä. Luostari on piiritetty korkealla muurilla, jonka sisällä löytyy kirkkoja, rukoushuoneita ja muita kenoja. Suurin kirkista on kaunis greikkalainen kirkko, jonka takana seisoo pieni kappeli samalla paikalla, missä Mosoksen sanotaan nähneen Herran enkelin pensaaasta tulen liekissä (2 Mos. 3: 2). Tällä palawat sammumattomat lamput, ja ikkunan edessä kaswaa mahdottoman suuri kyppressi. Sinain luostariesta hän nousi Moses=wuorelle. Silmäillesjansa tämän wuoren ympäristöä, jossa selänteet, kuffulat ja rotkot waihetteliwat, ajatteli hän sitä päivää, jona nämät wuoret wapisiwat Raikkwaltiaan äänestä, ja sitä miestä, jolle Herra julisti latinsa. Tosin oli Moses=wuori, sanoo hän, soweliain paikka Herran ilmestykselle ja hänen latinsa julistukselle. Salompaa temppeliä kuin tämä wuori eiwät

Korkealle Sinain ylitse kohoavat lounassa Katarina-
 nuoren himeät kuffulat, nuoren, joka, juosten Horebin
 kanssa wierethyksiin, eroitetaan siitä ainoastaan kapealta, tässä
 jo ennen mainitulta Wady el Bedfalta. Tässä laaksoissa
 on myöskin luostari, nimeltä el Urbain s. o. neljäkym-
 menten, siksi että täällä 40 erästä neljännten vuosijadan
 lopulla kärsivät hirmuisen kuoleman pakanallisten Arabia-
 laisten päällensä karatesssa. Se on hyvässä voimassa, ehkä
 ammuin aikaa sitten jo ylenannettu; ainoasti yksi perhekunta
 Dsebalhe=beduinien suvusta, joka on welhoitettu Sinain luos-
 taria palvelemaan, asuu täällä hoitamassa ja warjelemassa
 likinäisiä hedelmä-tarhastoja. Eräs suuri öljy-istutus, joka
 uloutuu laakson läpitse, pienonen lehto korkeita Saksan haa-
 poja, joita täältä tuodaan rakennus-aineeksi, omena- ja aprii-
 kapuut, joidenka välistä eräs yksinäinen asunto pilkoittaa,
 tekewät tämän wesi-runsaan notkon mitä ihanimmaksi lepo-
 paikaksi alastomien nuorten välissä. Täältä wiepi hankala
 polku ahtaassa ja jyrkässä nuoren solassa, kauheain, punais-
 teu granit-röykkyön wälitse, irtanaisten kiwilouhosten yli, 8000
 jalan korkeisen nuoren kuffulalle. Se on saanut nimensä
 pyhästä Katarinasta, josta suloinen tarina kertoo, enkelin
 pitäneen kuljettaa tämän marttyrin ruumiin yli maita ja me-
 riä Alessandriasta tälle nuorelle, ja tänne hänen hauda-
 neen. Kehkuvat yrttikaswut höystyvät aina ylös kallion
 niskoille, hajuten ma'utetta ja terveellistä voimaa, niinkuin
 Alppi-niittuen ruohot, muonaksi wuori-wuohille, joita Ara-
 bialaiset erin-kawalasti ja sukkelaasti ajelewat. Katarina-
 nuoren korkein kuffula on yksi ainoa granit-järfälle; sen pinta

---

ihmisten kädet woi kyhätä, kuulla ksen sa Herran laia ja Jumalaa ru-
 koilla ksen sa ja palwella ksen sa. Wuorelta palatesansa näki hän sen pai-
 kan, jossa Mosesen luullaan istuneen ja katsooneen tappelua Amaleki-
 tain kanssa (1 Mos. 14: 7), ja kallion, josta Moses sauwallansa saattoi
 weden juoksemaan nurisewalle kansalle (2 Mos. 17: 5, 6), ja sen kiwen,
 jonka päällä sama kiittämätön kansa waloit wafikan kunnan jumala-
 ksen sa (2 Mos. 32: 4, 8).

on niin fileä, että tustin lähyi sitä tipuaminen. Näky=ala tästä waan harwoin käydyistä nuoren=harjanneesta on vielä monta ihanampi, kuin Moses=nuorelta; se ulotaikse pian yli koko saarennon, ja lewiää useammalle haaralle vielä paljoa loitommalle. Eikimpänä näkyy Sinain vuori ylen ympäri lewitettynä koko avaruudessaan. Sen itse sydämyhs muodostaa vuorikorven, niinkuin säännöttömän ympyrän, joka on 30 peninkulmaa halkiläpitsä ja leikataan monelta ahtaalta laaksoilta. Siinä ovat saarennon korkeimmat vuoret, joiden jylhät ja terävät kuffulat, jyrkät ja halkinaiset kyljet selkeästi eroittawat sen muista seuduista, jotka lewiävät silmän alalla. Siellä täällä, lähteenkostuttamalta ylämaalta loistaa harmain vuorien välillä hyttitarhoja ja puun istutuksia, ”niinkuin perhosien monenkarvaiset siivet hautakiveltä juodesaan lastepisaran.”

Mutta toisella puolen tätä saarennon piiriä nähdään itäköhden ikäänkuin hävityksen hengen tehdas, mustien muka jyrkkien, alastomien, päivänpaahتامain, murennein vuorikuffuloin kivettyneessä meressä. Tässä ulommalla näkyy Milanitan eli Akaban merenlahti sekä Tiran saaren ja Arabian vuoret toiselta puolen merta. Etemmä oikialle nähtäikse vuoritaipale Ras Muhammed, Sinai saarennon etelin ketwel; tästä ulomma ekshy filmä äärettömiin, kussa Bunanen meri ja sininen taiwas sulawat yhteen. Loitomalla lounassa tulee Du Somar näkymiin. Se nousee terävällä kuffulallansa kufatieksi ylemmä kaikkia Sinai=nuoren harjanteita. Sen sisuksista hawaitaan wälistä ääni, ikäänkuin kaukainen ukkoisen jylinä. Tämän takaa ilmautuu laakeus el Raa ja sen pieni kaupunki Tor länteisen s. o. Suetsin merilahden luona. Kohdastaan siinä ulkopuolella hawaitaan rantavuorien matala riivi, joihin mainio Dsebel Rakus, eli kellowuori, on kuulua. Rukjistunein siera=wuorten rotkoihin keräytyy korven ajohieffa, joka matkustajan jalkain alla waluu kallioraunioin rakoihin, kuuluen kuin kaukaisen kellon ääni, joka laantuu humisten. Sentähden

tähy puhe liti-asujanten keskellä, että eräs Kristus-luostari on tähän waipunut, jonka kellojen ääni vielä kuuluu syvyydestä. Niinkuin hopealanka, wedettyä korven läpitse, nähty Suetsin merenlahti koko pituudessaan; toisella puolen nousawat Afrikan vuoret. Viimeksi pohjoiseen päin nähdään awara hietanummi ex Ramleh ja taampana kauhean synkkä ylämaa el Tyh.

Yltä-hyleistä näin filmättyämme Sinai-saarennon, kuten se näyttelee katkastajalle korkeimmilta vuori-nhyppylöiltänsä, niin lähdetään nyt suorastaan ja muualle poikkeamatta toiselle matkahaaralle.

Se, joka maata myöten kulkee Egyptosta Palestinaan, menee tavallisesti Katarina-luostarin kautta Akabahaan, Punaisen eli Nuolomerén koillisessa perukassa (2 Mos. 15: 4). Se on eräs yksinäinen linna keskellä palmumetsää, vähäpätöisellä varustusväellä sen suuren Muhametilaisen pyhämatkueen turvaksi, joka vuotisesti kulkee Kairosta el Tyhin kautta Mekkaan ja Muhamedin haudalle, ja jolla enimmäkseen on tapana täällä lewätä muutaman päivän ja varustaida ewäällä ja raikkaalla wedellä. Linna tähän asti ulottui muinoin Suudan valtakunnan piiri. Täällä olivat Edomealaisten kuuluisat kauppa kaupungit Elat (eli Nilah) ja Etseongeber, kussa Salomo rakensi laivastoja, lähkänsä kauppaa Ofirin kanssa (1 Kun. 9: 26). Tältä retkeltä palasi kuninkaan "haaksi" kerran kolmeen vuoteen "ja toi kulta, hopeata, elefantin hampaita, apinoita ja riikinukkoja" (1 Kun. 10: 22). Sittenkin ryhtyi kuningas Josafat uudestaan näihin jaloihin kaupparehkeisiin, kuitenkin onnistumatta. Hän "oli antanut tehdä haaksia mereen, jotta piti Ofiriin purjehtiman, kulta noutamaan; mutta ei ne tulleet matkaan, vaan tulivat särjetyksi Etseon Geberissä" (1 Kun. 22: 49). Näiden haaksien siamesta nyhjiään ei löydy koko rantamaalla niin ainoata wenettä, jolla voisi kalastaa, ja täällä saada runsaan saaliin. Määrätön paljous

kaloja, yksin tätä koreata, monenkarwaista laatua, joka on tuuman ilma-alan merissä omituinen, tungeikse tähän Milanin merenlahden sopukkaan, niinkuin nuotan pohjukkeeseen. Väheläisten koirat, joiden ainoa elatuskeino tämä on, kaappasivat moniahdan askeleen rannasta saaliinsa kynsin hampain, ja saavat niin runsaalta kalaa, että täytyy heittää siitä hitaiden isäntiensäkin osaksi. Jos ainoa wene kunnan kalastajilla ja tarpeellisilla pyyhöksillä olisi kyllä warustamaan koko kauppatorin, semmoisen kuin German kaupungissa, elatus-aineella.

Indian waltameren elävä wilinä ulotaisse myös Arabian merenlahteen, joka on ainoastaan tämän runsaasti lajitetun waltameren haara eli syrjämeri. Kallisarwoisia, kalenlaatuisia merisimpukan kuoria tarwataan luotuina ylös rannikoille; puhdas helmi-simpukka, walkea Wennoniitta-kaappu, monenkarwainen porjellaani-näkinenkä owat täällä kotonansa. Suuret punaisen urkuforallin lohkarreet, jotka woisiwat olla koristuksena Europan joka luonnon-tiedollisessa warastossa, lähtetään useimmiten ranta-asujamilta kiiven siasta heidän majojansa ja tarhastomuuriansa rakentaisja. Monella paikoin rantaa on meriveden laswattama hiekk- ja simpukkasellinen kuori; yleensä owat kuoriais-eläwät tehneet teitänsä hiekkaan, ikäänkuin suonia; pienoset krawut wetäiwät joukottain ympäri, uuraasti kuljettain kierteisiä näkinenkäsiä, joissa he owat ottaneet asuakseen; koska meri-iiliin muodon möhkäle lepää liikkumatta kiwien välissä ja uneksiwa kilpikonna paistattaa päiwää rannikolla. Itse Wälimeren rikkaus, kuten eräs Saksalainen luonnon-tutkia sattuwasti sanoo, werrattuna Puna-meren yltä-tyllähyden kanssa, nähtäis se niinkuin warakkaan porwarin ruoka-pöytä arkipäiwänä, ruhtinan suhteen, pitäisjään poikansa häitä.

Maa toisella puolen Ghoria.

Edomin maa.

Pohjoiseen päin Akabasta uloutuu eräs symään leik-
kaava, leveä laakso aina eteläpäähän Kuollutta merta, Wa-
dy el Arabah, s. o. lakean laakso, ja pitkisthy nimellä
Gor, s. o. wirta-laakso, ylös Jordanin wieritse aina Tibe-
rian järveen asti, taikka tarkemmin määräten, aina ylös
Meromiin pohjois-Palestinassa. Wady el Arabah oli
Salamonin aikana suurena kauppatienä Etseongeberin ja
Jerusalemin välillä. Se on aallonmoinen korpi wiljavaa
näköä, leweheltään puolentoista tunnin kähtävä, peitetty
irtanaisella piillä ja kiwillä, läpitse wa'ottu ja leikeltty kui-
wilta joenpohjilta. Paitsi etelintä osansa, joka alentuu A-
kaban merenlahta kohden, laskeikse tämä laakso vasten
Kuolleen meren vuorilaaksoa; asianlaita, joka kumoo tähän
asti tavallisen luulon, että Jordani, ennen Kuolleen meren
ilmautumista, on muodattainnut Punaiseen mereen.

Araban länsi-rannalla ovat korpi-ylämaan el Tyhin
kuffulat; itäranta sitä vastoin nousee vähintään kahta ylem-
mäksi, muodostaen Seirin nuoren. Sen juurella pitkin
lakeata seuraa alavia kunnaita kalkkikivestä tahti saven ta-
paisista luodoista, niiden marmori-kerroksien jäännöksistä,
jotka ovat nuorien itse pää-aine; niiden ylitse sierakiveä
jäännöttömissä lohkareissa ja eriskummaisissa kalliorhymissä,
ja sitten taas, vielä taampana näitä eturiiviä ja kaikkia ylem-
mällä, pitkiä, 3000 jalan korkeisia kalkki-kiven selänteitä,
loivennuihin ja ihanammasi kallistuu. Itään käsin näiden
nuorien takana liiviä suuri Syhyro, Arabian korven ylämaa.
Siitä se tulee, että, waikka Seiri länsipuolellaan putoo jyr-
kissä nuori-seinissä, nämä nuoret, katseltuina itäkorwesta
päin, näyttävät olewansa ainoasti kumpareita. Tämän nuori-
maan koko leveys on noin 5 Saksan peninkulmaa. Sen
nykyinen nimi on Sera ja Dsebal (Gebalene). Muinoin

asuiwat siellä Edomiitat, Esauin jälkiläiset. Tämän maan-
 äären omituisuus todistaa vielä nythäänki sen siunauksen,
 jonka Izaakki sanoi esikoisensa ylitse, koska tämä, petettyinä
 esikois-oikeudessaansa, itkien nojasi häneen ja rukoili valittain:
 ”Oksiko siunaus sinulla wainwain onkin, minun isäni?” Ja
 tämä wanha tietäjä puhkesi ulos, sanoen: ”Katso, lihawa
 asuinia pitää sinulla oleman maan päällä ja kastetta tai-
 waasta ylhäältä” (1 Mos. 27: 38).

Ehkä sioitettu kahden korven wälihin, siunataan tämä
 nuorimaa kuitenkin kyläisellä sateella. Kaakot ovat täynnä
 puita, pensaita ja kukkaisia; itäisemmät, korkeammat seudut
 ovat osaksi wiljellyt ja antawat hyvän tulon. Etelämaiden
 jaloimmat hedelmät, omenat, apriikat, persikat, wiikunat ja
 pomeransit menestywät oivallisesti ja kypsywät näiden tie-
 noin mainioissa hedelmä-puun istutuksissa. Talwi on nuori-
 kylmä, mutta kesän kuumuus lievitetään jäähydyttämiltä tuu-
 lilta. Maan asujamet majaanwat puoleksi teltilöissä. Oksin
 kartano-katoilleki laaditaan telttiä, joissa wietetään yö, aamu
 ja iltä, yhdistäen niinmuodoin kumpaisenkin asuma-tawan
 edut. Yleensä on ilma raitis; ei misfäkään koko Syyriassa
 tawata niin wähän kiwuloisia, kuin täällä; jonkatähden
 myös wanhat todesti nimittiwät tätä maata: terweyden Pa-
 lestinafsi. Eläinkuntakin Idumeassa hämmästyttää moni-
 naisuutensa ja kunnollisuutensa suhteen matkustajata, koska
 hän likimäisestä korwesta astuu ylös näille nuorille. Koska
 wedettömällä Sinain niemellä eiwät edes kuljeksuwien paimen-
 kuntien Seifit woi elättää yhtäkään juhtaa, nähdään täällä
 ”Arabian hewoinen paraimmassa woimassa ja jalouudessaan,”
 tämä beduinin uskollinen keto- ja telta-kumppani, hänen kal-
 lihin, usein ainoa omaisuusensa, hänen rakkahin syöttiläänsä,
 jonka kanssa hän jakaa viimeisen juomapijaransa ja wiimei-
 sen leipäpalansa, ja jonka sukuperän hän luettelee samalla
 ylpeydellä, kuin omanfaki; tämä eläinluomisen kaunistus ja
 kunnia, jota ylistääksensä itämaan runoniekka innostuen lau-
 laa: ”Taidatkos antaa hewoiselle wäen, eli taidatkos kau-

niistaa hänen kaulansa hirmumisellä? Taidatkos peljättää hänen niinkuin heinäsiirran? Peljättävä on hänen sieramitensa päristys. Hän kaihava maata karioillaan, on riemuinen wälewyydessänsä ja menee jota=aseita vastaan. Hän nauraa pelkoa ja ei häämähä, eikä pakene miekkaa. Eikä vielä wiini kalisi häntä vastaan, ja keihäät ja kilwet wälkkyisivät. Hän kuorsuu, puhistelee ja kaihava maata, ja ei tottele waski=torwen helinätä. Koska waski=torwi heliästi soi, luhkaa hän: hui! ja haistaa jodan ta'ampaa, niinmyös päämiesten huudon ja riemun" (Job. 39: 22—28). Siellä ylhäällä wuoren äyriällä lähyi Afrikan wälewä wuorikauris laumalla (Ps. 104: 18) ja jorea=wartalainen metsäwuohi, tämä ylistetty ihana notkeuden kumma (2 Sam. 2: 18), jonka nimi Itämaassa on korotettu naisten erinomaiseksi kunnianimeksi. Ajaminen tätä riwakkaa ja warowata metsän eläintä on yhtä työkäs ja waarallinen, kuin wuoriwuohitati Sveitsin ja Tyrolin tuntureilla. Urheat wuorijuoksijat ja tarkat ampujat pidetään Arabialaisilta suurella arvossa; "metsästäjä joka petoja ajaa" on heidän mielestään kunnianimi, samate kuin muinais-aikoina: "Se on jalo metsämies Herran edessä niinkuin Nimrod" (1 Mos. 10: 9). Edo-mealaiswuorien linnusta on koka kaikkein erinomainen: "Hän asuu wuorilla ja höttelee wuorten kukkuloilla ja wahwoissa paikoissa. Siellä hän katsoo ruuan perään, ja hänen silmänsä näkewät kauas. Hänen poikansa särpääwät werta ja kussa raato on, siellä myös hän on" (Job. 39: 31—33). Belto=pyitä lentelee siellä niin paljolta, että poika nulkka, joka palikalla heittää heidän setaansa, voi tappaa pari kolme kerrallaan. Wuorten rotkoista kuuluu wuori=tyhkyhisen ääni; tyhkyhien oksilta, joita täällä ei tawata yksinäisin, waan lehdottain yhdessä, kuuluu rastahan, itämaan satakielisen, sulosointoinen laulu. Monenlaatuista mehiläisiä erinomaisista näköä liekkuvat huristen monikarwaisten kukkaiden ja ma'usruohojen ympäri. Se on Utzin maa, johonka Edomi kuului (Jer. wal. 4: 21), niiden tapahtumien ala, joita Jobin kirja

mainitsee, tämä merkillisin ja jaloin kaifista opillisista lauluista, johon Hebrealainen on kätkenyt hurstiaan luonnontutkimisensa koko kyllyyden ja syvyyden perinpohjaisissa ajatuksissa.

Edomin omituinen tiloitus tekee tämän maan yhtä varustetuksi ja hätäyttämättömäksi länsipuoleltaansa, kuin se on avonainen ja luoksepäästävä itäiseltä. Ainoastaan muutamamat Seirin wuoria katkaisewat notkot ja wuorisolat yhdistäwät itäisen ylämaan sitä paljon alemman Araban kanssa. Helpoimmin kuljettava näistä notkoista on Wady el Ghuweir. Tämän wastapäätä Araban länsirannalla, jossa nousee ylös "Waeluksen korkeen," saawat kolme lähde alkunsa erästä kalkki-kallioista: se on mitä merkillisimpiä Araban harvoista wesipaihoista. Tässä oli luultawasti muinoinen Kades, johon Israelin kansa asetti leirinsä, lähteisfänsä Edomin ja Moabin kautta, walloittamaan Kuwatun maan itäpuolta. Tämä muutoin selittämätön kertomus woipi äsken hymmärettää, tarkemmin filmättyä näiden seutuen tiloitusta. Moses asentuu kausanensa Kadesessä, lähdepaikalla, Seiri-wuoren ja sen helpoin päästävän ahdingon, Wady el Ghuweirin, wastapäätä, niinkuin Edomin porttiloin edessä. Hän lähettää ylös Edomin kuninkaan tyköön sanomaan hänelle: "Katsa me olemme Kadesessä, siinä kaupungissa, joka on sinun äärimmäisillä rajoillasi; anna meidän waeltaa sinun maasi läpi. En me poikkee peltoihin eli wiinamäkiin, en me myös juo wettä koiwoista: me waelamme oikeata maantietä, ei poiketen oikealle eikä wäjemmälle puolelle siihenasti, kuin me tulemme sinun rajasi ylitse" (4 Mos. 20: 16, 17). Mutta Edom, luottaen luoksepääsemättömyhteensä siltä puolen muka wastasi uhoitellen: "Ei sinun pidä minun kauttani waeltaman, taikka minä kohta sinua miekalla. Ja Edomealaiset läksiwät heitä vastaan paljolla wäellä ja wäkewällä kädellä" (w. 18, 20). Mutta Israel karttoi tappelun, jota he tällä paikoin ei wäitelleet woiwansa onnellisesti päättää, ja waelsiwat edellensä etelää kohden ylös

Arabaa myöten, pitkin Seiri-wuorta sen kuffulalle, nimeltä Hor, kussa Aronin kuoli. Sitten "menivät he pois Horin nuoren tykö, Punaisen meren tietä" (4 Mos. 21: 4), s. o. aina Araban eteläpäähän asti, "Elatin ja Etseon Gaberin" tienoille (5 Mos. 2: 8), jossa tämä korkean nuoren harjanne alennaisi. Tässä sopi matkukseen ihan wieritse kiertää Seirin rajamuurit ja, poiketen pohjoiseen (5 Mos. 2: 3), matkustaa ylös korkeata itä-korkea myöten vielä nykyään tarvalista kauppatietä Maanin ylitse. Mutta tältä puolen on Edom avoinna viholliselle; Edomealaiset eivät nyt enään voineet kieltää ja antoivat Israelin rauhassa kullea Moabin pohjoisessa kohtaawille ääriille (5 Mos. 2: 5—8).

Ementuin lähdemme tälle tielle, palatkaamme vielä kerran Horille ja sen läheiseen Moseslaaksoon. Noin keskipaikoilla koko vuorijatkoa kohoaa Seirin kuffula ylösnäisessä ylävyhdessään. Tämä on warsin sama paikka, jossa Israelin molemmat korkeat-ikäiset sotapäälliköt, Moses ja Aron, weljekset luonnosta, weljekset Herrassa, jättivät toisilleen viimeiset jäähyväiset "ja astuivat Horin nuorelle ja Aron kuoli siellä nuoren kuffulalla" (4 Mos. 20: 27, 28). Maalla laaksoissa, jossa oli wettä kyllä, warustaaksensa koko jano-walle kansakunnalle juomista, ja laidunta eläkkeeksi karjoilensa, itki Israel kolmekymmentä päivää ensimmäistä ylämäistä pappiansa, Sumalanniehen weljeä, hänen weljeänsä, "joka oli Sumalalle uskollinen koko hänen huoneessansa" (4 Mos. 12: 7). Useat kypressit ja katajapensaat ja paljous enimmiten piikkisiä, ehkä kaunistukkaita kasveja werhottawat nuoren jyrkkiä rinteitä. Sen alku-aine on monenkarwaista sierakiweä, jossa waaleammat ja tummemmat, ruskeankeltaiset ja punertawat juovat moninaisesti waihetteleiwat. Horin harjanne jatkautui kahteen kuffulaan; yhdellä niistä seisoo wanha Muhametilainen Weli, nimeltä Aronin hauta. Se ei ole suurenmoinen, eikä kaunistaan; mutta tässä lähestössä olewa uhrikone ja huononpäiwäiset lahjat, lankahetuleet muka, lasihelmet, kamelikurjen munat ja pienet raha-

set osoittawat tämän haudan olevan pyhänä pidetyn ja har-
taasti terwehdytyn paikan. Tosiaanikin on Harmin, profe-
tan, hautawarjo, kaikille Muhametilaisille niin pyhä, että he,
matkoillansa Horin kullulan ohitse, jo kaukaa nähdessänsä
sen nelikulmaisen rakennuksen, teurastawat uhriraawaan ja
tyhäävät kiviuröykön sen weren ylitse.

Horin itäpuolelle liittyy Moseksen laakso, Wady
Musa, maailman mainioine jäännöksiensä vanhasta Edo-
min pääkaupungista, nimeltä Petra eli Sela. Idästäpäin
tullaan pitkin kaunista puroa, jonka rannoilla tiheät oleanteri-
penfaat toisiansa ahdistawat, erääsen rotkoon, 40—50 jalan
korkeisten sierakivikallioin välissä. Jo täällä kuljetaan moni-
lukuisten, kallioihin taiten hakattuun hautawarjoen ohitse;
kumminkin on tämä waan yksi esikaupunkiloista tähän suu-
reen kuolema-kaupunkiin. Tämä rotko alussa 150 jalkaa le-
weä, supistuu aina enemmän ja enemmän, ja kalliot korke-
newat, kummallaki puolen nähtään hautariivin, kumme'ka rotko
wiimein laajenee pieneksi esipihaiksi, jossa puro katoaa ah-
taasen, alussa tuskin nähtävään rakoon, nuoren wastasei-
nämäst ulospistäwän kallion taakse. Tässä on aukeama, se
hirmittävä rotko, jonka läpitse muinais-aikaan ainoa portti
kaupunkiin tältä puolen oli löydettävä. Pari askelta por-
tista on komea kupukaari rakettu ylhäälle seinästä seinään,
ja niin rohkeasti rippuva putouksen yli-pääsemättömän kal-
lioin välillä, että Arabialaiset luulewat tätä Osenin pa-
hain henkien, jotka asuwat ja wallitsewat tuulesa (katso
Eph. 2: 2), waan ei ihmisten laatimaksi. Tässä on rotko
ainoastaan 12 jalkaa leweä, eikä koko jalkossaan laajene
yli neljääkertaa laueammaksi. Ikäänkuin jolloin kulloin luon-
non rajutessa rutosti rewäistyhina toisistansa, seisowat nämä
punaiset kalliofontaleet, joidenka välitse ahtahat polut käre-
meilewät, alempana pyrstysuorin wastattain, kohoten 80—250
jalkaa korkeuteen, ja kääntywät yläällä niin kilelle toisiansa,
että alaalta ei käy taivasta näkeminen ja keskikäiwällä waan
tumma walo lankeaa alas. Laakson puro johdattaa, niinkuin

Ariadnen lanka, käviätä maanalaaisella matkallaan. Oleanteri-
 pensastot melkein tuffewat tien; metsäwiikunoita ja tama-
 rista pistää siellä täällä ulos kallioista, tiheät köynnökset
 kietokaswija kutowat ikäänkuin werkon seinäkomeroin, tau-
 luen ja kirjoitusten ympäri, notkuen ihanoissa tertuisa hy-
 läältä alas. Runsaan tuntineljämeksen kuljettua väljenee
 ahdas sola, ollen vielä kumminki rotkon laakso. Muringon
 walo, josta jo ollaan wierautuneet, tunkee uyt voimalla si-
 sään, ja Petran kaunihiin teos, "Marre," korealla etupuolel-
 lansa ilmautuu filmihin, hämmästyttäen hennon weistotyönsä
 ja raittihin, suloisen wäriwaihheensa suhteen. Tämän äkilli-
 sen nähtymän waikutusta sydamessä ei käy sanoilla sanomi-
 nen. Ei itse rakennus ainoastaan, ehkä jalo ja kaunis,
 woisi niin paljo ihmetellä näkiätä; mutta sen teloitus tällä
 paikalla, niinkuin osa tämän ruusunkarwaisen kallion suun-
 nattomuudesta, johonka se on sisään eli pikemmin ulos ha-
 kattu, tämä niin ylevä ja hämmästyttävä sisälle-käynti,
 tämä joka osansa ihmeteltävä ehiyys, jossa tuskin esi-
 pihostakaan on yksikään pylväs häwinnyt, seudun yksinäisyys
 ja syvä hiljaisuus, sekä luonnon ihlhat kuwaukset ylen ym-
 päri — kaikki tämä on laatuansa omituinen ja herättää tun-
 teita, jotka voimallisesti wiehättävät sielun. "Minä olin
 kotonani lumottu" — sanoo Robinson — "tämän muinais-
 taidon kaunisteoksesta tällä kamalalla paikalla, ja se haahmoili
 elävästi mielessäni sen päiväkauden ja koko yön. Toissa
 aamuna palasin minä sinne takasin ja katselin kaikkia lisänth-
 wällä ihmeteltyksellä. Siinä se seisoi, kuten vuosifatoina, su-
 loinen ja kaunis; ne sukukunnat, jotka muinoin sitä ihmet-
 telivät, ovat kadonneet; raimokas Arabialainen katsahtaa
 sitä, siwufulkeisjaan, haluttomalla pensheydellä, ja ainoastaan
 kaukainen wieras tulee sitä tuntemaan arwonsa jälkeen. Sen
 hehtuwa ruusunkarwa kullattiin jättäisjäni jäähyväisiä, aa-
 mu-auringon hempehiltä säteneiltä; ja minä käännäisin wi-
 mein pois tunteella, joka wasta kuolemassa katoo."

Raiken sen jalous, mitä esi-isänsä aikaan saivat, on kätetty ja tuntematon tämän maan nykysille lapsille. Heillä ei ole muuta mielessä muinaisuuden rakennus-ihmeistä, kuin unelmia salatuista aarteista. Sen vuoksi he nimittävät tätä rakennusta: el Rhutsneh, s. o. aarre, nimittäin Faraon, arwellen semmoisen löyhtävän kussakin urnassa, joka luoksensa pääsemättömässä korkeudessa koristaa etupuolen korkeimmat osat. Siellä näkyy monta arpea pyssyluotoista, joita si-
 fivuitseksiat sinne tähtävät turhasa toivossa, näiden urnain pitävän räjähtämän palasiin ja nuobattaman rikkautensa alas. — Mikä tämän jalon rakennuksen tarkoitus lienee ollut, joko Jumaloille vaikeu-
 waisille aivottu, on nykyajalle selittämätön pulma. Kuten loistawa sen ulkopuoli on, siten on sisäpuolensa ruma ja tyhjä: esipihan takana muka kalliioon hakattu korkea etuhuone ja sen taakse rakettut kammiot ja pienoiset siwusuojat. Olkoonpa se nyt temppeleli hautakammio, niin kumminkin seisoo el Rhutsneh silmämme edessä niinkuin muinaisuuden jalo tunnus-
 tus tiedostansa ja woimastansa toisen maailman palveluksessa. Se on niinkuin huutaisivat täältä meille nämä pakanuuden wanhat mestarit: Loistawa ja monenmuotoinen on elämän ulkopuoli, mutta tumma ja käsittämätön sen sisus; ainoastaan tätä nykyistä elämää on ihmismielelle mahdollinen käsittää, yli-maailman kirkkaassa walossa, ja me olemme aistainneet sen ihanuuden kyllähyttä ja hlistäneet sitä iloisissa ihmis-
 töissä: mutta mikä siellä takana kätkeynee, sitä ei ihminen voi käsittää eikä käsiteksillä kuwaita, ”mitä ei silmä ole nähnyt, eikä korwa ole kuullut, ja ei ihmisen sydämeen ole astunut, joita Jumala on niille walmistawa, jotka häntä rakastawat” (1 Kor. 2: 9).

Hautawarjoen wälitse, joista ei yksikään tässä määrät-
 tömässä muotoen waihetuksessa ole toisenä näköinen tila-
 wuuden, rakennuslaadun ja koristusten puolesta, tullaan wä-
 hitellen laajenewassa laaksossa itse näytelmähuoneeseen. Myös
 tämäkin on muuraamatta hakattuna kokonansa ulos kalliosta.

Salki laattian on 120 jalkaa. Kolmekymmentä kolme penkki-riiviä, joilla puoli neljättä tuhatta katkastajaa istuivat, kohoovat toinen toisensa ylitse takapuolisessa kalliossa. Penkkien ylitse on riivi pieniä kammaria ylen ympäri kiveen koverrettuina; joista alapuolisen näytelmäpaikan hyvästi näkee. Tämän ylitse kohtaa katkastajan silmää vastapäisessä kalliossa riivi suurimpia ja komeimpia Petran hautavarjoista. Olisko Egyptolainen synkkämielisyys rakentajan sielussa, joka tässä niin neroikkaasti toisiinsa sovitti jyrkimmät päinvastaisuudet, ikäänkuin hän olisi tahtonut elämän itse leikkilöisissä antaa tämän todellisen varoituksen kuulua: "Kaikkein ihmisten pitää kerran kuoleman, mutta sen jälkeen tuomio" (Hebr. 9: 27)? Eli kuka tiesi Greikkalainen keweämielisyys, joka vasten katowaisuuden kieltämätöntä todistusta, pani elämän koko miisanden näihin sanohin: "Shököämme ja juokaamme, sillä huomenna me kuolemme" (1 Kor. 15: 32)?

Saakso päättyy edespäin ketohon, joka on jaettu länteen juoksevalta puroilta kahtia ja ylen ympäri rajoitettu osittain jyrkiltä vuoriseiniltä, osittain toinen toisensa perästä wähistellen kohoowilta kunnahilta. Tässä on mantere peitetty röykäillä taiten hakattua kiveä, perustus-muureilla, katteneilla pylväskappaleilla ja kiviakatuen jäännöksillä. Kaikki selvästi osoittaa, tässä muinoin olleen suuren kaupungin, jonka ympäri tunnisia tuskin käytiin ja jonka sisään hyvästi mahtui 30—40,000 asujanta. Eräs riemunkaari johdattaa palattiin, jonka muurit vielä ovat pystyssä, niin että sisäjakonsa huoneisiin ja kerroksiin melkein eroitetaan. Itä- ja länsipuolen lähimmäiset kalliot ovat peitettyt hautavarjoilla, jotka ovat katkastaneet alas eläwitten kaupungin. Monesti ovat ne toinen toisensa päällä ja seinät seisovat niin pystysuorin ylös, ettei ole hmmärrettävä, mitenkä oli mahdollista tulla ylimmäisiin. Tosiansaki woipi kysyä, olivatko ne jättiläisiä, jotka hakkasivat nämä ihmeteokset kallioon, niin kuin Arabialaisten hsinfertainen luulo on? wai lieneekö wanhoilla rakentajoilla ollutna siivet, niinkuin kottilla, lie-

wahtaakfensa näiden jyrkkeiden huipuille, joista jo wallaton wuorivuohiki säikähtyi? Silminnähtävästi ovat nämä laitokset laadittuna yläältäpäin alas. Täällä nähdään monta rakennusta alulla, joista waan yläpuoli ja katto ovat valmiit, niin että ne ikäänkuin tu'ettomina rippuwat ilmassa; toiset kannatetaan altapuolen pylwäspäiltä; mutta warret tahi patfaat, joille pylwäspäiden tulisi nojata, ja jalustat, jotka olisiwat pylwästen perustuksena, eivät enää ole näkywissä. Siinä on jotakin hengellistä katsastaisa näitä teoksia, jotaki syntywää ja kaswawaa korkeudesta päin alas sywyhteen, ikäänkuin muodattaisi eräs luomisen woima itsensä taiwaasta, hiljakseen edistyen, aina alemma ja alemma töykeän, muodottoman maan ylitse.

Se wuoren laatu, johonka nämä muistomerkit ovat hakattuina, on pehmeätä, punaista sierakiweä. Sen löyhhyysteki huokeaksi kalliota kowertaa ja mukantui taideniefan weistimen edessä mihin siemistyskaawaan hywänfä. Mutta erin merkillinen mielikuvalliselle taidetunteelle, jonka Petran ympäristö waituttaa katsastajasfa, on näiden kallioin aivan omituinen karwa. Ne eivät esittele silmälleen erästä yhtäläisen himeäpunan elotointa röyhköä, waan lukemattoman moninaisuuden puhdasta, eläwää karwaa, tumminimasta karmoni-punasta aina hennoiimpaan waalean-punaiseen, joka wälistä pistää ruskeaan eli keltaiseen. Nämä waihettelewaifet wäriwarjoitukset ovat usein aallonmoisilla wiivoilla jelmästi eroitettut, joka sitoo kallion pinnan yhteen jatkohon hohtawaa, wälkkywätä wäri-sekoitusta, ikäänkuin wipewätä silkki-langasta, eli maalattua seinäwerhoa. — Minkä nähtymän eiwätkö esittele nämä kalliot, joissa luonto ja ihmiskäsi keskenänfä kilpailewat ihmeisfään! Griskummaifimmat wärit ovat niihin wuodatettut, oudoimmat muodot ilmautuwat niistä, ja, huippujen kohotesfa yläpuolen jylhisfä haamuifsanfa ja ihanassa rohkeudessaan, muodostuu jalusta konstiummaisesti peräseiniä ja katoiksi, pylwäiksi, saliloiksi ja etu-huoneiksi.

Tähdellä oikeudella kantoi tämä verraton kaupunki, joka on rakennettu näiden vuorien helmaan, niinkuin kottan pesä, jaa — joka osittain on työntäinnyt ulos itse kivestä, sopivan nimensä ”Kallio”; sillä sitä merkitsee Hebrealainen sana sela (2 Kun. 14: 7), ja Greikkalainen sana petra. Kuofensa-laskematon ja ynsiä, kuten asuntonsa, oli Edomealaisten kansa. He olivat sammumattomassa vihassa sen jälkiläisiä vastaan, joka oli pettänyt heidän esi-isänsä esikoisoikeudessa (1 Mos. 27). Tosin useasti Israelilta voitettut ja wallitut (2 Sam. 8: 14. 2 Kun. 14: 7, 22), mutta aina jälleensä irroittaen itsensä (1 Kun. 11: 14. 2 Kun. 8: 20. 2 Alf. k. 28: 17) he levenivät viimein yli koko luode-Arabian, joka Edomilais pääkaupungista nimitettiin Petrea. Myös etelä-Palestina ja Hebron-lankesi heidän käsiinsä. Johannes Hyrkanoilta peräti voitettuna ja pakoitettuna ympärileikkaukseen, sai toki Edomi sittemmin sen riemun, että nähdä yhden lapsistansa, Heroteen muka jalon, korotettuna Jundan valtaistuimelle: voitettuen jälkiläinen wallitsi niinmuodoin voittajata. Tähän aikaan sattuuki luultavasti ikivanhan kalliokaupunki Petran loistava kaunistaminen. Mutta ”sinun ylpeytes ja sinun sydämes koreus on sinun pettänyt, että sinä asut vuorten raoissa ja wallitset korkeat vuoret. Jos sinä tekisit sinun pesäsi niin korkeaksi kuin kotta, niin minä kuitenkin sieltä sinun tukistan alas, sanoo Herra. Suuri niin pitää Edomi autiaksi tuleman, niin ettei kenkään siellä asu” (Jerem. 49: 16—18). Kaupunki komeutenensa ja ihmis-asuntoimensa on kaatunut tomuun, ainoastaan kuollein kammiot seisovat ehjinä alkukauneudessaan. Elämä on muuttanut ulos, mutta kuolema on täällä pitänyt asuiniansa ja korottanut istuimensa wakaajelle perälle.

Moabin maa.

Nyt käännämme waelluksemme pohjoista kohden Kuolleen meren ja Jordanin itäpuolella olevien maiden läpitse,

joita muinaisuudessa nimitettiin yhteisellä nimellä Perea s. o. maa tuolla puolen.

Edomin maahan juttuu pohjoisessa Moabin maa, sama piirikunta, jonka nykyinen nimi on Kerak. Vuonnolliset rajat tätä vasten ovat etelässä eräs puro Sared tahti Wady el Ahfa (4 Mos. 21: 12. 5 Mos. 2: 13) jyrkkine sierakivi-rantoinensa, lännessä Kuollut meri, pohjoisessa Arnonin laakso, idässä wihdoin Arabian korpi. Moab, kuten yleiseen koko Perea, on vuorinen ylämaa, joka Gorin vuorissa jyrkästi putoo vasten länsirajaansa. Se on leikeltty syviltä ojlta, fatoisa, wiina- ja elowiljelölle, sekä karjahoidannolle hywin sopiwa, metsätön, jaa, useasti lawealta aiwan puuntoin; jonka vuoski täällä, niinkuin monessa muussaki metsättömän Syyrian paikkakunnassa, kuiwa nurmi on käytettävä polttopuiden siasta (Matth. 6: 30), niinmyös kamalien fonta (katso Hesek. 4: 15). Merkkillisin kaupunki, josta koko piirikunnan nimikin, on Kerak, muinoinen Kir Moab s. o. Moabin muuri (Jes. 15: 1). Se seisoo jyrkän mäen kuffulalla, hlen ympärinsä piiritetty laaksolla, warjeltu tukewilla tornilla ja ympäröity rapistuneilla muurilla. Tässä lähellä on eräällä liitukalliolla se linnoitus, jota Saladin w. 1183 turhaan saarsi. Eräs Göthiläinen sali, jonka seinillä luvot ovat rapistuneet, todistaa vielä, Frankilaisen (s. o. Länsimaalaisen) aateliston muinais-aikaan näillä paikoilla asuneen. Mutta Kerakilaisten mielestä on tämän werisen sodan muisto Kristittyen ja muhametilaisten välillä jo ammon aikaa sitten kadonnut. Turkkilaiset ja Kristityt elävät täällä hywässä sowingossa yhteisesti suojellen omaisuuttansa ja wapauttansa passan wäkiwaltaa ja beduinien ryhöwäri-rynnäköitä vastaan. Heidän pieni kaupunkinsa asettaa 1050 aseilla warustettua miestä. Kufin hymmenenwuotias taitaa tarkasti käyttää ampukaluansa ja Kerakin Kristityt ovat koko seudussa kunnioitetut ja peljätty urhoollisuutensa suhteen. Burckhardt löysi Kerakin asujamet wapaina weroista, siksi että Turkin hallitus ei tohtinut heitä weroit-

taa; mutta heidän liiemmainen festitfewäisyyhtensä ei kunninkaan sallinut heidän rikastua. Tultuaan Kerakiin uskoisi tosin ilahuttavaa satua tyhjäperäläisten festitfewäisyyhtensä. Jo portilla tarttuu wäki matkamiehen hewoisen sultsiin; oikealta käden kuuluu Abrahamin ääni: "Herra, jos minä olen armon löytänyt sinun edessä, niin ole minulle palvelias ohi" (1 Mos. 18: 3) ja vasemmalta Lotin ääni: "Katso, minun Herrani, poikkea toki sinun palvelias huoneeseen yöksi" (19: 2). Tuskinpa ettei tapella kunniaa saada tulokasta luonansa majoittaa, sillä "festitfewäisyydestä määrätään jokaisen arvo." Eikä taas poiketa kenenkään huoneeseen, niin tullaan jossakusja menijissä eli yhteisessä, asujamilta kuskatuksetta ravintopaikassa, yhtä hywin toimeen, niin kauan kuin halutaan. Sentähden on kaupunki joka ilta wieraista täynnä. Beduini käy täällä usein, löytäen aina hyvän ilta=ruuan itsellensä ja muonan hewoistensa. Tarjota maksua isännällensä oliji että pilkata häntä; se häpäijisi hänen jokaisen silmissä, jos hän awustansa ja ruoka=aineistaan ottaisi waikea vähimmäin palkinnon. Woinmyöjä on täällä yhtä häpäijewä haukkumanimi kuin Katala. Kerakilaiset wilelewät lähinäisten wuorien lakeita ja paimentawat karjaansa niiden wilelemättömillä rinteillä. Kolmas osa asukkaista majoittuu karjoineensa kahden kolmen tunnin käytävällä kaupungista; toiset wiettävät leikkurajan teltilöissä. Silloin on kaupunki itäänkuin autio; ainoastaan naisia ja lapsia ja muutamia rauhassa nuorukainen jääpi sinne. Kaupassa käytetään vielä tawarawaihtoa, kuten muinais=ajanakin: kufin tawara määrätään jywämitan suhdalla. Kerakiin lähtetöön se, joka halajaa "puhtaassa idässä henkitellä patriarkallista ilmaa."

Moabin piirikunnasta tullaan Ammonitan maahan, jonka nykyinen nimi on el Belka. Arnon (4 Mos. 21: 13, 26. Jos. 12: 1), joka likipitäin suorajuntaisesti idästä länteen wuodattise Kuolleen mereen, wetää molempien maiden välillä tarkasti määrätyn rajan. Sywästi alaalla wirttoilee joka lapean wuoristolan kautta wiheriätä ja aukeata

maata. Molemmiin puoliin nousawat kalliorantansa jyrkästi ylös kauhistawan korkeiksi. Päättä pyörryttäen katsotaan alas syvään, ikäänkuin ruton maanjäristyksen halkaisemaan juoppaan, johonka näyttää mahdottomalta kiivetä alas. Se on pohjaltomuus, verrattawa Syyrialaisen Akaban läheiseen syvyyteen, jossa matkustaja, ennenkuin hän astuu alas, huudahtaa: "Sumala, kaikkiwaltias, armahatakoon niitä, jotka astuvat alas lohikäärmeen watsaan." — Arnon on kesaiaikana waan laaka ja milt'ei kuiwettunut. Mutta wäylänsä osoittaa selkeät jäljet sen rajuudesta sade-ajana. Isoja kallion köntäileitä, rewäistynä irti rannasta ja wietyinä wirralta, loikowat murretuiina ja hajallaan wirran-juowaa jommoisen korkeammalla. Eräs polku, polweilewa ylöspäin oikean rannan kallioin wälitse, wiepi muinaisen Aroer-kampungin jäännöksille (5 Mos. 2: 36. 3: 12. Jos. 12: 2), waarallinen ahdingo ryöwärien suhteen, jotka täällä usein kallioin takana wäijywät matkustawaisia. Monelle kiwimöhläleelle polun ohella on sentähden läjättyä pienempiä kiviä, hätäwarakkeiden siasja; eikä yksikään Arabialainen kulje tästä kiwuitse lisäämättä siehen vielä parin semmoista.

Ammonitan maa on aina Gilead-wuorten feuduille asti samaa luontoa ja näköä, kuin Moabitis. Nlämaan korkein kukkula on Dsebel Attarus. Tämän on luultu olevan Wanhän Testamentin Nebo, "Pisga-wuoren kukkula," jolla Moses katsoi Luwatum maan ylitse ja kuoli (5 Mos. 34: 1). Mutta Attarus ei ole "Jerihon wastapäätä," kuten Raamattu sanoo Nebosta; ja kuin pitkin lukeata Jerihosta ei missäkään yksinäistä wuoren kukkulaa kohoa sen alati yhtä korkean Perean wuorijatkon ylitse, niin se on aina epäiltävä yritys, että ilminäyttää jalon profetan hautaa Israelissa.

Raakonpuolinen Belka on ihan metsätön aallonmoinen lakeus aina Rabbat Ammoniin asti (5 Mos. 3: 11. 2 Sam. 11: 1. 12: 26—31). Pohjoisemmalla muuttuu maan laatu aiwan äkistään. Täällä kohoowat ihanat Gileadin

wuoret ja niiden sakeat metsät alati wihertäviä tammia, pistapiuita ja petäjiä, antaen maalle pian Europalaisen näön. Aikealla, nestehistä nurmea kaswawalla mantereella käywät lukemattomat wuorivuohet laitumella, tämä paimen-
neton lauma, jota seurallisuutensa yhdistää arvoimesa sydänmaassa. Ruskea karhu kuljeksi metsässä, himoen laitumella liikkuvan härän lihaa, samoin kuin Arabialainen metsästäjä karhuun lihaa. Ma'us=ruohoja, samoja kuin Alppituntureilla, höystyhy paljoltaan, josta profetan kysymyksen: "Eikö Gileadissa ole woidetta, miks'ei minun kansani tytär ole terveeksi tehty" (Jer. 8: 22, wert. 46: 11)? Diwallisilla niituilla laiduntawat määrättömät lammaset, wuohi- ja lehmäkarjat. Tämän maan härät ja oinaat pidetään parainpina Syhriassa. Belka on oikea paimenmaa, jossa beduiini-parvet karjoillansa ahdistawat toisiansa, ja vielä tänäki päivänä, kuten muinoin Abrahamin ja Lotin palvelijat, he riidastuivat paraimmasta laitumesta. "Et löydy moista maata, kuin Belka," on Arabialainen sananlasku. Jo Rubenin ja Gadin sukukunnat, joilla oli paljo karjaa, näkiwät tämän maan "joweliaaksi karjalle" ja ppyhisiwät sen Mosel-
feltta perintö-osaksensa Luwatuista maasta. Täällä owat he "rakentaneet pihatoita heidän karjallensa ja kaupunkia heidän lapsillensa" (4 Mos. 32: 24). Gilead on julman suuri wuori-ryhmä kalkkitiiveä, jota leikellään useilta alhoilta ja rotkoilta. Mutta sen kunnahat eiwät kohoia hedelmättömissä kukkulois-
sa, waan muodostawat aallonmoisia ylälakeita. Talwi tuo usein runsahan lumisateen, mutta ei pohjanmaisen talwen kadotusta: sillä vielä silloinki loistawat (eristummainen näky!) kiiltäwien lumiketoen ylitse alati wihertäwään tammien himeät lehdet.

Wuoren kukkula, Dsebel Dssa, on noin 3000 jalkaa Jordanilaakson yli ja pidetään suuresa arwossa Turkkilaisilta, niinkuin luultawasti profeta Hosean hautapaikka (Neby Dsea). Rupu=rakennuksen alla, kukkulan korkeimmalla kohdalla, taivataan eräs ruumis=arkun muotoinen, 36 jalan pi-

tuinen hauta, sillä kaikki wanhuksset, etenki profetat ennen Muhametia, owat olleet jättiläisiä. Tämä arku on werhottu monenkarwaisella silkikankaalla, pyhissä matkustajain uhrilahjalla, jotka lieltä ja kautaa waeltawat tänne pitämään rukouksia. Profetan kunniaksi uhrataan lammas eli suitsutetaan hautansa ylitse; tammen warjossa valmistetaan uhri-aatria ystävään ja sukulaisten elikkä sattunaisten wierain kansa; pyhäretki ja uhri lopetetetaan iloisella illalla. useimmiten on tällöinen pyhämatka yhdistetty, kuten meilläki keski-aikoina, kauppahankeilla. Tilaisuuksissa, koska lukemattomat retkiät tulewat yhteen, muuttuu täällä, niinkuin Mekassa ja Jerusalemissa, hautapaikka markkinatoriksi. Kaikenlaatuista kauppiaita sattuu täällä kuskulalla yhteen, ja tekewät kauppoja ja keskinäisiä suostunnoita. Belkanin asujamet tulewat joukottain hankkimaan tarpeitansa ja tarjomaan wieraille maansa tuotteita. Heidän suopatuksensa, joka on kuuluisa yli koko Syyrian, otetaan wuotisesti 3000 kamelikuormaa, ja kuivattuja sumakki-lehtiä toimittaa Gilead 100 kamelikuormaa ainoastaan Jerusalemin parkitus-huoneille.

Pohjoisessa Dsebel Osasta juoksee Sabot (1 Mos. 32: 22. Jos. 12: 2), eräs wähänen joki, joka käyttää useita myllyjä ja wuodataikse Sikemin wastapäätä Jordaniin. Sen nykyinen nimi on el Tserka s. o. sininen; sen pohja on, kuten muuttii Perean purot, syvä alho, ja rannikkonsa owat sakearuokoiset.

Sabokin toisella puolen tullaan Adselun nimiseen piirikuntaan. Tämän maan wuoret ja luonto aina pohjoisemman Hieromaksin lähestyessä asti owat yhtä laatua, kuin Gileadissa, jolla nimellä Wanhassa Testamentissä merkittiin tämäki maakunta. Yleensä on kyllältä kauniista metsää; alalla laaksoissa aina wihertäviä tammia, wuoriharjanteilla hatupuita, molempien välillä muita matalakaswuifempia. Shanat metsämaat waihetteleiwat toinen toisensa kansa; wälistä aukenee näky-alallen ikäänkuin konstintekonen ilometsä.

Eräs matkustawa maiden tuntia wakuuttaa, ei yhdenkään maanunnan Euroopassa woiwan tähän verrattaa launeudessa, paitsi joku osa pohjois-Portugalia. Tämä Gileadin sentu, pohjoispuolella Sabotia, oli se sama, kussa Jaakoppi teki liiton Labanin kanssa, jolloin hän määräsi tämän nuoren rajaksi Syhyrialaista ja Hebrealaisten välillä, ja korotti muistopatsaan, kentiesi wanhimman, josta ihmiskunnan historia on heittänyt tietoa meidän aikuisille. Koska patriarkka perheene tawaroinensa oli paennut Mesopotamiasta, niin ennätti ap-pensa Laban Syhyriasta hänen, matkustettuaan 7 päivää, Gileadin nuorella. "Mutta Jaakoppi oli majansa tehnyt nuorelle; ja Laban teki weljimensä myös majansa nuorelle." Molempien kiivaasti riidelttyä ojensi Laban kätensä rauhaksi ja soriinoksi. Hän sanoi: "Tule siis nyt ja tehkäämme liitto, minä ja sinä, joka pitää olemas todistus minun ja sinun waiheella. Niin Jaakoppi otti kiven ja pani pystyälle muistopatsaaksi ja sanoi weljillensä: kootkaat kiviä. Ja he toivat kiviä ja tekivät roukkion ja aatrioitivat sinä sen päällä. Ja Laban kutsui sen Jegar Sahaduta, mutta Jaakoppi kutsui sen Gilead. Niin Laban sanoi: tämä roukkio olkoon todistus tänäpäivänä minun ja sinun waiheella, — sentähden kutsui hän hänen nimensä Gilead. — Tämä roukkio olkoon todistus ja tämä patsas olkoon myös todistus, etten minä käy ylitse tämän roukkion sinun tyköös, etkä sinä käy ylitse tämän roukkion ja tämän patsaan minun tyköni waiheella tekemään. Abrahamin Jumala ja Nahorin Jumala, ja heidän isäinsä Jumala ratkaistkoon meidän välillä. Ja Jaakoppi wannoni hänen isänsä Isaaqin pelwon kautta. Ja Jaakoppi uhrasi nuorella ja kutsui hänen weljensä syömään leipää. Ja kuin he olivat syöneet, olivat he yötä nuorella. Mutta aamulla warhain nousi Laban ja suuta antoi poikain ja tytärtensä, ja siunasi heitä, ja meni matkaansa ja palasi kotiansa" (1 Mos. 31).

Wielä toisen muistutuksen ihmiskunnan alkuhistoriasta johduttawat nämä wuoret yleensä kukaan tarkastawaan mie-

leen. Se on ne tuhannet Gileadin muinais-asujanten laatimat luolat, joissa vielä enimmiten asutaan. Täällä kuljetaan, kuin luolalaisten maassa; ihminen on täällä niinkuin aikain alussa luola-asukas. Pian joka asunto tämän maan kylissä on puoleksi luola kahdella kylkirakennuksella johonkin ulos pistävään kallio-sakaraan, ja asuinhuone sisäpuolin laajennettu tarvista myöten; jaa — monessa paikoin ei ole niin huonetta, vaan ainoastaan konstin eli luonnon muodostamia tilavia luolia, joita omistajansa pitävät soveliasempina, kuin teltoja ja muurattuita huoneita; "ne suojelevat paremmin, kuin ensin mainitut, tuulta ja sadetta vastaan, ja paremmin kuin kumpiki kesä-hellettä ja talvipakkasta vastaan." Maan nykhyiset asujamet ovat parhaittain paimenia, joiden karjat laiduntavat lähinäisten nuorien jyrkillä äyryillä ja pitävät näissä luolissa heidän kanssansa yhteistä majaa kowain talvi-öiden aikana. Kumminki viljelevät muutamat näistä luola-asukkaista lähimmäisen maan ja istuttavat kaswuja semmoisille paikoille kaltavampien wuorten penkereillä, jotka he näkewät sopiiviksi hedelmäpuiden kasvattamiseen ja ohra-wiljelöön.

Mitä Roomalainen ja Greikkalainen taide-sivistys on muinaisuudessa rakentanut komeita kaupunkia, sen on aika jo ammon sitten murtanut ja hävittänyt. Näiden ylpeiden ihmisteosten kaaduttua soraksi, on luonnon ihana jylhyyks asettaunut entisilleen ja muassansa wetänyt tämän maan ihmiset heidän lapsuuden tilaansa. Serasso, Perean kymmenkaupunki-liiton erinomaisin kaupunki (Matth. 4: 25), näyttää jäännöksissään wiidesä tuintineljätteessä kuljetun ympäristön, 8 jalan paksuiset muurit, kaksi kauhean laweata ympäräteatteria, temppelit, joista yhdellä on ollut 250 pylvästä, ja kaitissa näissä jäännöksissä komeuden ja kauneuden, joka on paljoa etewämpi, kuin kuuluisan Palmiran. — Pitkin Om Reisin jäännöksiä, joidenka välissä vielä selwästi keksii waunum raitioita, on paljous konstin koristamia hautaluolia. Mitä wanhat niin suurella huolella ja kuninkaalli-

- jella kustannuksella ovat hankkineet, se tulee nyt nyh-ihmi-
sillen hyväksi. Zären siistintekoiset hauta-urnat ovat mäs-
tettyinä ulos paikoiltaan ja loikowat, lumultansa kalkki sataa,
hyötyinä palasiksi ilman alla; paimenet ja maamiehet ovat
niiden siaan laatineet itsellensä huoneet ja kodit hautakam-
mioihin. Täällä oli Gadara, Perean pääkaupunki, ja yh-
teen näistä hauta-loukoista oli se riivattu valmistanut ih-
misiä wihaawan asuntonsa, jonka meidän Wapahtajamme ih-
meitä tekewät rakkauden sanat wirkistiwät terwehteen ja hen-
gen wapauteen (Mark. 5: 1—20. Luuk. 8: 27—39).

Tetrarfia.

Lähellä Gadaraa juoksee Seriat Mandur, wan-
hoen Hieromaksi, joka wuodataitse Jordaniin, noin kahden
tunnin käytävällä Gennetsfaret-järven alapuolella. Alkansa
saa se pienosesta järvestä 15 tunnin matkalla hläpuolen suu-
tansa. Pikkarainen heinittynyt saari on keskellä tätä lam-
mikka ja paljous hopea- ja kulta-kaloja, samanlaisia, kuin
meillä pidetään lasi-astioissa, luitertelewat sen selkeässä, suo-
lattomasja wedessä. Toisella puolen Hieromaksia uloutuu
pitkänmoinen hlälaakso, lännessä Jordani-laakson ja idässä
Haurani-wuorten välillä, aina Hermonin ja Antilibanonin
etelä-heitelmiin asti. Tämä maakunta oli Kristuksen aikana
Jilipon neliruhtinaskunta (tetrarfia. Luuk. 3: 1), jonka maa-
kunnat nyhyään ovat Dsolan, Dsedur, Hauran ja Ledsa.
Se on se maa, ”jonka kiwet ovat rautaa” (5 Mos. 8: 9).
Sitä wastoin kuin koko länsi-jordani Palestinasja, kuten
myös Mandurin eteläpuolisissa itäjordani-maisja, tavataan
kalkki- ja liitu-wuorenlautuja, siellä täällä waihe:ellen siera-
kiwien kansja; niin on täällä yleisempänä basalti, tämä ”rau-
dan karwainen ja kowuinen” kiwi, antaen tälle maakunnalle
omituisen luonteensa. Itärajalle sioittuu Hauranin wuori
niinkuin rajapaasi asutun maan ja Syyrian kowen välillä.
Pohjois-päästänsä kohoaa hlen ympäri näkywä kuffula, Ra-

leib Hauran eli pieni toira kutsuttu, muodoltaan kartionmoinen, kuin loppuun palanut tulivuori. Tällä basaltivuorella asuu Drusilaisia, jotka elättäitsee tupakki- ja pum-puli-wiljelöllä ja karjan hoidannolla. Diwalliset laitumet waihettelei-wat korkean ja kunnihin tammimetsän kanssa. Nämä owat ne tammet Basanis-sa, joista Jesaia puhuu: "Herran Sebaotin päivä käy kaiken korkeuden ja korkeuden ylitse, ja kaikkein paisuneitten ylitse, että ne alettaisiin; ja kaikkein korkeain ja korotettu-in sedrein ylitse Libanonis-sa ja kaikkein tamme-in ylitse Basanis-sa" (Jes. 2: 12, 13).

Pohjoiseen päin Hauranin vuoresta on Ledsa, muinainen Trachonitis, Burthardin kertomuksen jälkeen, "lakea maa, jossa silmä ei tapaa mitäkään ilahduttawaa:" asumatoin kiwifeto, täynnä pieniä, säännöttömiä, särkyneitä kallioita, joiden välissä wieras tietä ei löydy. Lähteitä puuntuu yleensä; ainoastaan Wadhen paljous, jotka muodattawat talwivirtojansa alas leib Hauranilta, menesthyttää asujainten maanwiljelystä. Tammia kasvaa täällä, ja manteli-puita, jotka metjitettyneinä kantawat karwaan hedelmän imelän siaimesta. Lufematon paljous wuohia löydyy hywästi eläkkeensa kallioin wälistä ja on tämän synkeän basalti-piirikunnan ainoa rikkaus.

Länteen käsin Ledfasta lewiää Hauranin aukinainen maa Dsedur ja Dsolan eli Uuranitis, Sturea ja Gaulonitis. Ne owat aallonmoisia lakeita, joidenka pinnalla suloisia kunnahia ja pienosia kalliokerroksia missä milloinkin ilmoitaitsee, waan ei yhtäkään wuoreksi sanottawaa. Täällä pidetään paljo kamelia, jotka maan silehden wuoksi owat erin soweliaat, jota wastoin wuorimais-sa mieluisemmin käytetään hewoisia, aasia ja hewois-aasia. Maanlaatu on wiljawa; Hauran on Damaskon hywä-aitta. Sen siaan on näillä lakeoilla pian yltä yleinen metsän puute, niin ett'et koko päivä-mattoilla näe niin pensasta. Mutta heinä kasvaa monessa kohdin niin sakeasti ja korkeaksi, että hewoiset töin tuskin pääsivät läpitse. Kesällä lakastuwat nämä äärettömät niitu-

alat kuloiksi, joka useasti, kipenän waan huolimattomasti pidettyä, syttyhyppi tuleen, joka salaman kyhdillä lewiää peninkulmittain ja hävittää maamiesten wiljat. Arabialaiset tappawat sentähden säälimättä jokaisen, joka, waikka ilman aikomatta esim. piippunsa ulospuhaltamalla, irti saattaa kulowalkean, ja owat julistaneet sen lain, että, jos kohta kesti-näinen sotaki rajuaiksi heidän seasansa, ei kentään saa sytyttää wihollisensa wiljamaita.

Metjän puute on näillä lakeoilla yhtä suuri, kuin etelä-Beltassa, ja koska pohjois-Perean kowa basalti ei taiwu, niinkuin sikkäläinen pehmeä kalkki- ja liitukivi, luolain ja onnelmien tekemiseen, niin oltiin täällä jo muinais-ajoista saakka osoitettuna tiivirakennuksiin ja perustamaan wakaisia, muurilla suojeltuja kaupunkia. Koska Israelit, Moosoksen johdattaisa, tungeiksihe kuningaskunta Basaniin ja woittiwat Edeirin luona jättiläisen, kuningas Ogin, joka makasi ranta-wuoteella, ottiwat he 60 kaupunkia, "ja kaikki nämä kaupungit oliwat wahwistetut korkeilla muurilla, portilla ja teljillä" (5 Mos. 3: 5) — hämmästyttävä näkymä tälle kansalle, joka, waeltaisjaan Arabian korkea ja Jordanin itäpuolista maata aina Manduriin asti, ei vielä hawainnut muuta asuntatapaa, kuin teltilöisjä, luolissa ja awonaisissa kauppayhtisjä. Vielä nyhyänjä ihmestyttävät meitä lukemattomat ympäri muurattuen kaupunkien jäännökset, monikin aina harmaasta alkua-ajasta. Perea on mahdottoman suuri muinaisuus-keto, jolla 30—40 peninkulman piirillä luetaan 300—400 jäännöstä kaupunkiloista, kauppayhtistä, linnoista, temppelistä ja palatista. Ne owat enimmäiten olleet rakennetut eräälle näistä alawista, lakean ylitse kohoawista kalkkikerroksista ja näyttävät metjättömäsja sendusja wudoista, jylhiltä ja synkiltä. Soroläjillä laswaa usein tiheitä pensaita täynnä ruusuja, mutta näiden kaupunkien musta basalti-karwa näyttää ikäänkuin surewan heidän häwitystään ja autiuuttaan. Niiden läpitse ei saata kuljeksia ilman kauhistumatta.

Eräs matala nuoren harjanne, Dsebel Heissi, ulostaise etelästä pohjoiseen Dsedur-kedon länsirajoja myöten aina Hermoniin asti, johdattaen meitä takasin Antilibanonin juurelle, josta me aloimme waelluksemme täällä ja tuolla puolen Jordanin. Täältä palajamme vielä kerran etelää kohden seurataksemme itse Jordania Gorin kautta aina alas Kuolleen mereen.

Dsebel Heissi ja Dsebel Safed, Antilibanonin molemmat etelähaarat, piirittävät runsaasti kostutetun laaksojyvänteiden, pituudeltaan 10 tunnin käytävän. Sen pohjoispuoli on fatoisa, elolla wiljelty laake Baniäs. Etelämpänä tullaan ihanaan niittumaahan, josta wähitellen muodostuu monen tuntimatkan lewyinen, ruokoa sakeasti kaswawa, pääsemätön, suoperäinen seutu. Sen newain läpitse polweilewat laakson useat purot ja lähteet ja yhdistywät lammitse, jonka nyhtynen nimi on el Huleh, mutta muinainen Merom eli Samkonitis. Idässä on tämän järven rajana Petrean ylämaan nuoriharjanne, lännessä uloutuu pitkin tätä wettä yhdeltä ja Galilean wuoria toiselta puolel eräs seutu wiljawaa maata. Koko tämä seutu on jätetty paimentolais-Gawarinehille eli Gorin asujamille, jotka milloin missäkin asettawat waihettelewatset asuntonsa telttien alle mustasta kankaasta, eli kaisla- ja ruokomajoihin. Ne harjoittawat enimmäkseen karjanhoitoa. Erinomattain tavataan täällä puhweliseläimiä laumottain, jotka muinoin Palestinasssa, kuten vielä Abyssiniasssa, eleskeliwät kesyttöminä (Job. 39: 9—12) ja joita pidetään nyhtänsä, niinkuin tavallista karjaa, osittain maidon, osittain kotothyön tähden. Parahite nähty tälle raawaalle mieluinen olewan wesiperäinen laidun, jonka muraassa hänellä on tapana päivän helteessä rypeä koria myöten.

Gor Jordanin alusta Kuolleeßen mereen asti.

Huleh-sywenne.

Hulehin (Meromin) laakso-sywenne on Jordanin lähtöden allu ja yhdistys. Kuin laskeutaan alas Dsebel Hei-
sin länsipuolta ja seurataan muinaisen tien jälkiä, joka meni suoraan Damaskosta Kaisarea Filippiin, niin satutaan pienoseen järveen sängen ihanalla seudulla, jonka ympäritys on vähän paremmin kuin puolen tunnin kähtävä ja joka kailtaaltaan on piiritetty jyrkiltä, sakeaa metsää kaswawilta wuorilta. Sillä ei ole ottawaa ei laskevaa suuta näkhywisä, sen wesi on aiwan seisowainen ja selkeä, jossa paljous kesytömiä lintuja uiksentelee. Tämä on se järwi, jota muinaisuudessa padan muotoisuutensa suhteen kutsuttiin Giala s. o. malja. Tästä järwestä arwellaan Jordanin saawan salaisen alkunsa, ja Gialan maanalaisen ulosjuoksun, Kaisarea Filipin tykönä, ilmautuvan Jordanin lähteenä. Tässä luulossa ei kumminkaan näy olewan paljo todenmukaista. Meljän tunnin matkalla tästä järwestä on kylä Banias, jäännöksiinensä vanhasta Paneas, eli Kaisarea Filippi nimisestä kaupungista Heissin läheisellä laeella. Pystyhyrkäsä kallioseinässä löytyy luola ja useampia komeroja, joissa muinoin jumalain kuvia lience pidettynä, ollen eräs pakanuuden aikoina Panille wihitty pyhäys.

Tästä rotkosta kumpuaa puro Banias, Jordanin waltalähde. Suostuansa puolentoista tunnin matkan lounaista kohden laeuden satoisien peltomaiden wälitse, se yhdytty toiseen puroon nimeltä pieni Jordani, jonka luona wanha rajakaupunki Dan ennen seiso. Täältä juoksee Jordani suorastaan etelään, äsken mainittuun Meromi järveen, Mäljärveen. Raamatussa mainitaan tätä newaista wettä waan yhden herran, kertoessa muka sitä woittoa, jonka Josua täällä saawutti Kananealaisten ylitse (Jos. 11: 7). Rewäällä, kuin lumi sulaa Libanonilla ja wedet waluwat

tälle laaksoalueelle, on Meromi yli kolmen tunnin käytävä pituudeltaan ja yli kahden tunnin leveydeltään. Refäis-aikana sitä vastoin on se miltei aivan kuivettunut, eikä saa muuta lisävettä, kuin mitä järven läpitse juokseva Jordani ja muut luoteesta vuotavat lähteet ja puroset tuottavat. Silloin wiljellään sen pohjaa, josta saadaan riisiä, joka waa-tii hywin kosteata maanlaatua. Reihäsruorot, kurjenniefat, paphroswarret ja kaislat kaswaivat kiltwaten keskenänsä sen pohjasta, ja niiden pensastoissa peuhaawat metsäsiat ja kärkeet. Täällä siis käypi vuoden kuluessa kalastaminen, leikkaaminen ja metjästäminen. Järven eteläpäässä taas ilmautuu Jordani. Wuoret Galilean ja Perean hlälakealla ahdistawat sen kapeaksi; ja tässä se juoksee erin riehkeasti. Uhtaisissa kallion lomissa selkiää taas Meromin mudalla se-kautunut wetensä. Lijättynä useilta simupuroilta paisuu se 25:n jalan lewyiseksi ja 2 kyhnärän sywyiseksi wirraksi. Kol-men tuntineljänneksen matkalla alapuolen Meromia wiepi mustista basalti-kiivistä rakennettu filta wirran ylitse. Wuosi-fatoen kulluttua nimitetään sitä vielä Jaakopin sillaksi, sen-tähden, että Jaakoppi, palatesjaan Mesopotamiasta, sano-taan tästä käyneen Jordanin ylitse. Mutta kertomus kah-dekshan peninkulmaa alemmasta, Suhot nimisestä Jaakopin asuinfiasta (1 Mos. 33: 17) osoittaa toista paljon alempaa ylitsekäynti-paikkaa. Jaakopin filta neljällä suippotaarella, on 60 jalan pituinen ja alkunsa leski-ajan viimeisistä päi-wistä. Sen itäpäässä seisoo suuri kartano wainionensa, joka on karawani-asunto eli kaani, kussa ne matkruwet lepäävät yönä, jotka suurella kauppatiellä Egyptosta Damaskoon tällä paikoin käywät yli fillan Jordanin itäpuoliseen maahan.

Gennesaretin järwi.

Kahden tunnin matkalla etemmäksi etelään juoksee Jor-dani, nyt kaswettuansa 30 kyhnärän lewyiseksi, wiljawan la-lean kautta hiljakseen alas Gennesaretin järween. Tämä

ihana lampi, nimeltänsä myös Galilean eli Tiberian järwi, on kolmen peninkulman pituinen ja puolen lewyinen. Se on pyhän maan mitä ihanimpia seutuja. Tummansinisen wentsä kirkas kuwastin pilkistelee, lempeästi kuultaen, wuorien wälitse; sentähden sanowat sitä kuwikaspuheiset itämaalaiset "maan filmässi." Wiljawat kedot rajoittawat sen selä etelässä että pohjassaki; idässä ja lännessä taas kauniit wuoret ja mäet, ehkei niin rohkeasti plewät kuin wuoret Ruol-lehen meren tykönä. Niiden jyrkistä halkeamista, jotka ansaitijsiivat maalarilta kuwattaa, rientelee kiitäwiä puroja ja wuodataiße "Galilean meren" sywyhyteen (Matth. 15: 29. Joh. 6: 1—7). Wälistä kuohastuu tämä rauhallinen wesi, wuorilla äkisti puhkeawilta myrskynpuusilta, ja "tuuliaispäiltä," yhtä rutosti, kuin Sweitsin hirmumyrskyt wallattomaspa pauhussaan, mutta asettuu tawallisesti kohta entiseen "tyweneensä" (Luuk. 8: 23, 24). Galilean meressä saadaan runsaasti oivalaatuksia kaloja; sen wesi on puhdas, willeä ja suolaton; pohja ja ranta hiekkainen. Ympäristönsä ilman- ja maanlaatu on sowelias kaswattamaan parhaimpia hedelmiä, taatelia, sitrunia, pomeransia, wiinarhyppäleitä ja melunia, niinmyös eloa ja indigoa. Paremmalla ihmis-toimella olisi tämän järwen lähainen sywä wuorilaakso eräs luonnon ansari, jossa Egypton ja itse Arabian jalot kaswut woisimat kypsyttettää. Sakea metsä ja pensahat, waihetellen kylwösketoen kanssa, seppelöiwät luoteisen rannan; niinkuin "sywyhyden aamurusko" wuodataißen oleanteri-puiden kukkaismeri wuorten ja laaksoen ylitse. Pensaista kajahtelee sinirastaan ja satakielisen sointo ja wuoren rotkoista Magdalan tykönä metsätyhkyisen ääni, joita täällä lentelee sadottain, saaden omenanmoisista hedelmistä ja lotuspuista oiwallisen rawintonsa.

Tämän siunatun järwilaakson ympärille tungettelihe muinoin määrätön wäen paljous wilkkaimmassa wuorowaitutuksessa. Kukoistawat kaupungit ja kaupalla rikastuneet ty-lät, niinkuin Kapernaum, Koratsin, Betsaida, Magdala ja

Tiberia, wiehättäwine puutarhoinensa, kylwöspeltoinensa ja hedelmälehtoinensa, joista ympäri vuoden saatiin tyyppiä hedelmiä, piirittiwät ihanasti waihetellen tämän järwen, niin kuin kallis timantin reunus. Noin 1200 kalastajaa saivat täällä elaffeensa; puolikolmatta sataa alusta: kala-wenheitä, matkahaaksia, lystäilewiä pursia ja lastilainvoja kuljeksi ristiin rastiin joka suuntahan tätä wesikuvastinta, tehden sen yhteiseksi lähinäisten kaupunkien ja kylien liikunta-paikaksi. Täällä oli "Herran otollisen vuoden" fuloinen ja siunattu nähtelmä-paikka. Kapernaumi oli hänen asuntosiinsa (Matth. 4: 13. 9: 1). Täällä hän walitsi läpisetunkewalla filmällänsä ja hengellänsä, joka kyllä tiesi mitä ihmisessä oli, työmiesten seasta kelmollisimmat Apostolinsa. Täällä ja näiden rantoin loko ympäristönsä tämä jalo ihmiskalastaja heitti wäsymättä jydäntä wiehättäwien puheinsa werkot. Täällä hän ilmoitti armiaan luontonsa kouluisissa ja taloloissa, kukoistawilla rantakunnahilla, laiwoista, sairas-wuotein ääressä ja riitwattuen kauheusluolissa. Mattheus, jonka Herra kutsui seuraajakseensa Kapernaumin tullihuoneesta, näki Jesaian lupauksen silloin tähtettämän: "Sebulonin maa ja Naftalin maa, läsnä meri-tietä, kansa, joka pimeässä istui, näki suuren walkeuden" (Matth. 4: 15, 16); mutta Juutalaiset toiwowat vielä tänäpäiwänä, eräästä Talmudin lauseesta, Messiaan kerran ylösnouseman Gennesaret-järwen keskeltä: — he toiwowat samate kuin yöllä tietämättänsä jokuaksi tullut mies, päiwää tulewaksi, auringon jo seisoesa ylimmällänsä taiwaalla!

Keskeyden kaapu on nyt lewitettynä tämänkin ihanan maakunnan ylitse. Kapernaumista, "joka oli korotettu taiwaasen asti," Koratsinista jo Betsaidasta, näistä kaupungista, "joissa useammat wälewät työt oliwat tehdyt, ettei he itsiänsä parantaneet" (Matth. 11: 20—23), ei ole niin jälkeä löyhettämänä, ikäänkuin olisiwat "hamaan helwettiin syfähty" (w. 23). Metsät ja wiinamäet owat häwinneet kufuloilta; palmu-, wiikuna- ja öljypuut seisowat nyt waan yksinänsä sinne tänne hajoitettuina; balsamivarssia, jotka mui-

noin wiheršiwät hienohiekkaisilla piikwi=rannikoilla, ei löydy enään missäkään, ja satoen alusten siaimesta, kyntää nyt joku hšfinäinen, wakkia=purjehinen wenhe missä milloinksi watonsa thyhchen wejifuwastimeen, tuodaksensa halkoja itäranalta Tiberiaan. Kalastajain siasja käyttää nyt ruowonpäristäjä hšfinäistä elatuskeinoansa: tämä wesilintu, joka muinais-Kristityissä kuwateoksissa on mukailtu rintansa auki wiiltäwänä, syöttääksensä poikiaan omalla sydänwerellänšä. Kuinka likite eikö tarinan wertaus satu totiseen perikuwaansa, jolla tämä uhraawa rakkaus täytettiin ja täytetään: "Ei ole kessään sitä suurempaa rakkautta, kuin että joku paniši henšensä hštäwäinšä edestä" (Joh. 15: 13)!

Siinä, kussa Jordani wuodataikse järween, on, niin kuin edellä mainittiin, eräs lakeus wiljawinta maanlaatua, nyhinen Batida. Se on, nähdäksemme ensin muodostunut wirran paisunnasta molemmiin puolin suutansa; elikkä on se wähitellen järwenpuoliselta etelätulelta läjäten luotuna. Täällä laiduntawat suuret laumat šarwi-raawaita, joidenka šeassa paljon puhweliaki. Myöski wiljellään täällä nišua, ohraa, hirsšiä, turkinohraa, riisii ja erin paljon gurkkuja ja šurpitšoja, joita wiedään kaupakši Damasšoon, kussa niiden hedelmät kypšywät kolme wiikkoa myöhemmin. Kuljetaanko pitkin länširantaa, niin tullaan "Kamelikarjoen kuffulalle," Tel Humille, jossa löytyy merkillisen paitan jäännöksiä. Šhan rannalla kššitään, kustannuksen, thön ja koristuksen suhteen merkittävän rakennuksen jäännökset: paljous pylwäitä kowasta kalkkitiwestä, Korintholaisia pylwäšpäitä, kaksiošpatšaita yhdestä tiwimöhtäleestä, šoreita pilarikoristusten kapaleita ja muita šärkhyneitä jäännöksiä hujau hajan hämmennettyinä, huuhdottuina järwen aalloilta, jotka muinoin kuwastiwat palatin iloista komeutta. Näiden jäännökšien laueus, šamate kuin läheinen wanhan, taidollisesti tehdyn tieni jäännös, joka wedäikse ylös länšiwuorien rinteelle, luulettaa täššä olleen "kuuluisan kaupungin." Mutta minkä? Ensin ja muuta ennen arwellaan Rapernaumia, mutta se ei ollut

täällä, vaan alemmalla Gennesaretin lakealla, jossa taas ei enään näy suuremman kaupungin aanaakaan.

Tunnin matkalla etelään läsin Tel Humista käännäiwät wooret takasi laajassa polvekkeessa, antaen siaan launille, puolikuun-muotoiselle lakealle: tämä on el Ohuweir eli pieni Gor, muinaisuuden mainio "rikkauden hrttitarha," Gennesar eli Gennesaret. Tämä maanosa on puolen penintulman pituinen. Se on mustaa lihawaa wäkimultaa, lähteiltä ja puroilta hywin kostutettua. Sen eteläpäässä on eräs pieni, huononmoinen kylä jäännösfellistä näköä, el Medfel, muinainen Magdala (Matth. 15: 39), josta Maaria Magdalena oli kotoperäisin. Lähellä tätä awaikkje ahdas, monimutkainen Hattimin laakso 40 jalkaa korkean wuorimäen läpitse. Pienonen puro ilmautuu sieltä sukkelaasti kiihätellen lakean kautta pensain ja peltoen wälitse järween. Sisäwesi lämpöisistä lähteistä, joita täällä usein tawataan, tuntuu wähän haalistawan sen wettä. Se näkyy aamupuhteessa, siinä kohdin, kussa se heittäikse ulos basalti-rotkoista, höyryhäwän, "niinkuin tantereelle wiskattu kuuma wesi."

Mutta ihmeellisintä tässä seudussa on eriskummaisen rotkolinnan Kulat Ibn Maanin tähteet. Sen laitos on, Burthardin kertomasta, seuraawainen: "Kalliuworessa on monta luonnollista rotkoa, jotka kallioon hakatuilla poluilla owat keskenänsä yhdistetyt ja joita on laajennettu, woidaksensa niissä asua. Myös on rakennettu muuria luonnollisen aukeaman wastapäätä, niin että ei kenkään pääse sijään paitji ahtain yhdistys-lähtäwien kautta, ja yltä ylitse, kussa melkein pystyisen wuoren luonto sen myötä antaa, on laadittu kapeita wallinsarwia, estääksensä pääsemästä liiman sisähän, joka niinmuodoin on lähes woittamaton. Pystysuora kallio suojelee sitä yläältänsä, ja alaalta taas wie ainoastaan lapea polku sinne ylös, joka on niin jyrkkä, ettei hewoinen woi siitä nousta. Keskelele rotkoa on hakattu useampia wesisäilyjä. Kalliansa mahtuu tämän linnan turwiin noin 600 henkeä. Mutta muurinsa owat nyhjäään rapistuneet." &

päilemättä owat nämä Raamatussa mainitut luolat Arbela-
nykylänä (1 Matt. 9: 2). Herodes jalon aikana otettiin ne
wälewältä ryöväriparwelta, joka täältä lewitti hirmuwaltansa
seutuun ylitse. Kuningas itse läksi näitä uljaita vastaan
koko sotawoimallansa, löi heidät sota=tappeluissa ja piiritti
heitä sitten luolalinnassansa. Yksi ainoa, ahdas ja jyrkkä
polku wei sinne ylös; kufin päällelarkaus menetti monta ih-
mishenkeä ilman mitäkään waituttamatta, kunneka viimein
kallioin la'elta laskeettiin eräitä sotawäen luokkia suurissa ket-
juista riippuvissa purnuissa alas linnan aukeaman eteen,
jolloin ryöväriparwi turmeltiin tulella ja miekalla, wedet-
tiin pitkillä istukoukuilla piiloistansa esiin ja heitettiin alas
putoukseen.

Viiden tuntineljänneksen matkalla etelään Magdalasta
on Tiberia lapealla lakeudella ihan järven rannalla. Rau-
pungin takana nousewat rantawuoret jommoisen korkeiksi, niin
että Galilean ylämaan reunalta nähdään järvi wähintänsä
800 jalkaa alemmalla ja tarwitaan runjas tunti tullaksensa
alas rannalle. Kussa ennen löytyi waan kalastaja=majoja,
siihen rakensi Herodes Antipas komean kaupungin, jonka hän,
toisen Roomalais=Keisarin kunniaksi nimitti Tiberiaksi ja ko-
rotti Galilean pääkaupungiksi. Jerusalemin häwityksen jäl-
keen asui Juutalaisten korkea Newoskunta täällä kauman
aikaa. Toisena ja kolmantena vuosijatana kukoisti täällä
mainioin Kirjanoppinein koulu, jotka toimittiwat Juutalais=
kunnan nykyisen lakikirjan, nimeltänsä Talmud. Jerusalem,
Hebron, Safet ja Tiberia owat Juutalaisten neljä pyhää
kaupunkia: koko maailma, sanowat he, turmeltui si, ellei kus-
jaki näistä neljästä kaupungista pari kertaa wiikossa rukou-
sisi Herraa, ei ainoastaan Juudan kansan, waan myös
koko ihmiskunnan menestyksiksi. Ikäänkuin olisi tämä ru-
kous terran laininlyöty, kaatui Tiberia uuden vuoden päi-
wänä w. 1837 "joraan, lauhea katsottaa," kumottu hirmui-
selta maanjäristykseltä, joka alkain Jordanista aina Wäli-
mereen asti häwitti suuren osan pohjois=Palestinaa. Sitte

on sen asujainten luku vähentynyt 4000:sta 2000:teen. Rahdenkymmenen jalan paksuiset muurit mahwoine torninensa ovat kumossa; joka suuntaan wiewät polut soraläjien ylitse kaupungin sisutseen, joka, ehkä tarpeen mukaan korjattu, kummintin yleensä näyttelee surkeinta köyhyyttä. Ei yksikään wieras tahdo mielellänsä wiipyä siellä yötä, päästäksensä syöpäläiset, joiden kuninkaalla, Arabialaisen sananlaskun jälkeen, on howikuntansa Tabarihehisja. Etelää kohden kaupungista tawataan jäännöksiä wanhoista temppelistä ja huoneista Roomalais-malliin. Etempänä, noin puolen tunnin käytävällä Tiberiasta, kumpuaa lämpimiä terweys-lähteitä, jotka jo muinais-aikaan, nimellä Ammaus eli Ammat, olivat tunnetut ja vielä tänäki päivänä, erinomattain luuwalo-potilailta Syhrian joka haaralta, ahkerasti lähtetään. Kaunis, uusi, Ibrahim passan perustama kylpyrakennus yhdistää useampia lämpöisiä lähteitä mahdottoman suureen, pyöreään marmori-patamaan, niin että sata henkeä woipi siinä yhtä aikaa kylpeä. Kaikki on tässä miehättävä ja forea: portaat, pylwäät, seinät ja kupukaaret pekkää walfiata marmoria. Ympäristönsä on omituisen kaunis. Tuolla puolen järweä jyrkkä, heleämpunainen, alaston wuoren rinne, jonka synteä myoto heijastetaan puhtaana ja selkeänä järwen sinifestä kuwastimesta. Tällä puolen taas kohoowat Galilean wiheriät wuoret suloisimmissa kupukaarisja toinen toisensa ylitse, ja loitolta pohjoisessa katsahtaa Antilibanonin korkein wuori, Dsebel el Seith, alas maisemille, kiiltävällä jääkruunulansa, todellinen ja hartauden herättävä.

Gor, Gennesaret-järwen ja Jordani-suun wälillä.

Tiberias-järwen eteläpäässä tulee Jordani taas en ilmi. Tässä alkaa nyt warsinainen Gor, Jordanin jokilaakso, joka alennuakse Ruollutta merta kohden 25 tunnin matkalla. Molemmin puolin seuraawat sitä kalffi-wuoret; länsipuoliset kalfiot kohoowat 1000—1200 jalkaa laakso-pohjan ylitse; itä-

puoliset taas nähtävät tosin matalammilta ja loivemmilta, mutta taampana vuoriharjanteella ne ovat 2000—2500 jalan korkeiset. Gorin keskimmäinen, syvin osa, jonka läpitys 15 jalkaa syvempi joki työntää watonsa, on tuntineljänneksen matkan leveä ja peitetty puilla ja nestehisellä vihannalla. Korkeammalla oleva osansa sitä vastoin, johon Jordanin paisumukset eivät ennätä, on sellainen korpi, kuin Wady el Arabah, ja ainoastaan niillä paikoin, kussa puroja ja lähteitä valuu alas likimäisistä vuorista, menestyy höyhtewiä heinä- ja ruohokaswuja erinomaisen wiljawassa maassa. Gor on itävuorien koko korkeuden suhteen alempi, kuin Hauran ja Dsolan. Laakson korkeat seinät supistawat auringon helteen ja estävät jäähdyttäviä länsituulia sinne pääsemästä. Sentähden onki täällä helle-moinen kuumuus, jossa kaikki, mikä maasta nousee, kypsyh paljon ennemmin, kuin Perean ylämaassa. Harvoissa maailman seuduissa tawataan niin äkillisiä ilmalaadun waiheita, kuin ne, jotka täällä yhdesä katjannossa näkyvät toinen toisensa ohella. Pohjoiseen päin on talwi Hermonin lumisella laella, idässä loistawat Dsolanin wiljawat kedot fewähän kuffaisilla, koska etelässä Gorin koko kaswinkunta on lakastunut Eghptolaisessa kesa-helteesä.

Gor ei ole yleensä yhtä leveä. Likellä Galilean järwen etelärantaa, kussa Jesreelin laakso lännestä päin ilmentuu ja Betseanin (1 Sam. 31: 10) eli Skytopolin jäännökset ovat löydettywät, laajenee se kahden tuntikähmän lewyiseksi laakeaksi; alemmalla supistuu laakso, joka Jordanin länsipuolella on täynnä kallioita ja sopimaton wiljeltää; itäpuolella kulkee, näkyäkseenä, wanha sotatie Jerihosta Damaskoon. Etelämmällä eroowat taas kummanfi puolen vuoriharjanteet kauwaksi toisistansa. Niiden wälinen aina kolmehen peninkulmaan laajenewa maakunta on Jerihon kuului lakeus. Jordani pidäikse myös täällä likimiten keskellä Goria. Joen leveys, joka lähtiesjään Gennesaretin järwestä on 40 kynnärää, kaswaa nyt päälle sadan jalan leweäksi.

Kesäis-aikana on se muutamain paikoin waan kolmen jalan sywyinen ja sentähden huolea kaalata ylitse; myös lähellä juutansa, retkiähyly-huoneen luona, on sen sywyys tuskin yli 10 jalkaa. Wetenjä on sekaisista ja juoksee riuhkeasti, ehkä ääneti. Mutta sinä aikana, kuin lumi sulaa Libanonilla, ja talwiwirrat muodattawat hänelle kyllyhtensä, se kaswaa sywyhdesjää ja kiitäwässä kiireessä, jonka sulhteen se on werrattawa Alppi-wirtaan. Sen rannat kaswawat sakeasti puuta ja pensasta, niin että waan harvoissa paikoin woipi estämättä päästä weteen: halawia, saksan haapoja, tamarista, kaunisluikkaisia kietokaswuja ja ruokoa, niin korkeata kuin ratsastaja hewoifinensa (Matth. 11: 7). Näissä pensastoissa, wanhoen "Jordanin ylpeys" (Sach. 11: 3), meuhaawat linnut, jänikset, metsäjiat, sakalit, ilwekset, leopardit ja muinais-aikaan leijonatki, sillä profeta sanoo: "Ratso, hän nousee ylös niin kuin jalopeura ylpeästä Jordanista wahvoja majoja vastaan" (Jer. 49: 19. 50: 44).

Jordani on pyhän maan emäjoki, eli oikeemmin sanottu, ainoa joki. Sen wanha nimi Jordani, Hebrean kielellä Jarden, merkitsee alasjuoksewaa. Arabialaiset nimittävät sitä tavallisesti esh Seriat s. o. juotanta-paikka. Ei mitäkään siitä, ku muutoin tekee maailman wirrat tärkeiksi olostansa ja jaloiksi vaikutuksistaansa, ole langennut Jordanin osaksi. Sen lyhyt 13 peninkulman juoksu ja vähänen lisäwesi, jonka se saapi, eivät salli sen päästä niin täydeksi ja sywäksi, kuin wälkeän eli edes tulullisen wirran tulisi olla. Siihen siaan, että yhdistää maita ja kansoja, näyttää se olewan aiwottu niitä eroittamaan. Tällä, eli Jordanin länsipuolella etsi Hebron warfinaista isänmaatansa, heittäen "tuon puolen" enimmäksensä pakanallisille kansoille. Ei yhtäkään isoa ja kansakasta kaupunkia ole kohonnut Jordanin ranteilla; ei yksikään hankkeellinen ja utterra sukukunta käytä sen wesiä hywäksensä ja sen hyötyisiä ääriä laadulliseen wiljelöön. Koska muut wirrat, niinkuin Niili, juoksewat, kuin awuliaat Jumaluus-woimat, maiden läpitse, tehden korwista

siunattuita asuntoja tuhannen tuhansillen, on sitä vastoin Jordanin laakso Palestinan ylsinäisin ja kamalin sentu. Ruitenkkin on luonto ja historia muun puolesta wihtinyt sen erinomaissille ja merkillisille tapauksille, kuten ei yhtäkään toista maailman wirtaa. Ihanasta wuorimaasta Antilibanonin juurella saapi se alkunsa; Panean "majesteeitillisesti kaunihit maisemat" owat hänen kätkenensä. Se juoksee sywästi alempana meren kuuastinta, yhdistäen wähällä wäliä kolme järweä, ihan erilaatua ja muotoa, joista yhden luona kukoistiwat suloiset, "riffauden yrttitarhat," ja toinen esitteleikse niin kuin kaunistawin ja jalohin käsittämättömain luonnon ihmein piirikunta. Pyhät Raamatut owat täynnä wehkeitä ja onnen tuomioita, jotka owat tapahtuneet Jordanin tykönä, siitä päivästä alkaen, jona waelluksesta wäsynyt Israel astui sen ylitse ja tuli kauman haluttuun Euvattuun maahan, aina niihin aikoihin asti, koska Johannes Enonin ja Betabarän (Joh. 3: 23. 1: 28) tykönä herätti kansan parantukseen ja kutsui heitä kasteesen, jota ei Jumalan poikakaan halwefsinut ottaa edelläkäwiänsä lädestä (Matth. 3: 14, 15). Toka wuosi matkustawat pyhät retkiät Jerusalemistä Serihon tienoille kylvemään Jordanisja. Kylvypaikka on puolen toista tunnin matkalla yläpuolen Jordanin laskeentua Kuolleen mereen, jonne suolanselainen sawi-maa johdattaa häntä kolkkoen, aallonmoisten kotoen ylitse.

Serihon laaksoa pidettiin muinais-aikoina pyhän maan siunattuna sentuna ja kutsuttiin vielä ristiretkien aikana Palestinan yrttitarhaksi. Wiisjelemisen ja säännöllisen kostonuksen puutteesta on se enimmäksensä metsittynt korwefsi. Ruksa ei lähdeittä eikä puroa juokse, siinä on maa kuivettunut ja wihammaton, läpitse mullostettu kamiinien penkaamilla reiillä (Ps. 104: 18. San.lask. 30: 26), paikka paikoin myös peitetty suolakuoressa, eli seulottu pienosilla läjillä wälkoista, tulikiwen näköistä tomua. Mleiseen on ilman- ja maanlaatu aiwan sama kuin Eghptonki. Niistä awaroista palmumetsistä (5 Mos. 34: 3), jotka vielä ny-

kyänsä ovat Egypton parahiin koristus ja seitsemäntenä vuosisatana löythyivät vielä täälläki, ei nyt kuitenkään muuta enään ole jälellä kuin miesä milloinkin muutama yksinäinen puu. Sokuriruokoakaan, jonka ristiretkiät oppivat ensin tuntemaan Palestinasä ja jonka ahkerää wiljelemistä lukemattomat wedenjuoksutukset todistawat, ei ole enään löydettyä wisä. Jerihon ruusupensastot, joita Syrachin kiittää (24: 18), ja sen balsamitarhastot ovat häwinneet; niiden siasä kaswaa nyt täällä ainoastansa tsakkumi, eräs istuttamaton, piikkinen puu, jonka wiheriäistä pähkinöistä walmistetaan Jerihon balsami nimistä, sangen haluttua lääkitystä, tsacheusöljyä. Jeriho itse, Raanaan wanha kuningas=kaupunki (Jof. 2: 2), Herodes jalon loistawa lemmikkipaikka, on nykyään likainen kylä nimeltä Riha, puolentoista tunnin matkalla länteen päin Jordanista. Siinä on noin 200 asukasta, eräs pitkä=weteinen, hefumallinen sukukunta, jolle Sodomian ja Gomorran synnit näkywät langenneen perinnöksi. Huononpäiwäisissä soraläjille raketuissa höffeleissä on neljä seinää, irtaasti röykkyttynä wanhain jäännösten kivistä ja peitettyinä tasaisilla katoilla turkin ohran warfista. Jokainen maja on samate kuin wanhoen saksalaisten asunnot piiritetty pihalla, joka suljetaan piikkisiltä lotus=oksan pujotteilta. Samanlaatuinen, läpitsöpääsemätön warustus sulkee koko kylän, eräs muuri, ”joka nousee omasta woimastansa”: paksuista kaktuksista ja opuntia=wiikunoista. ”Nämä kaswut, jotka eiwät tarwitse mitäkään wesikostuketta höysthäksensä, ja joiden nesteisille, lihawille lehville se koste, jonka ilma yleensä kaasuna ja höyrynä sisältää, on kylä rawinnoksi, läytetään semmoisena warusteena monessa, erinomattain wesiwajaassa Palestinan paikkakunnassa. Muutama aukeama, joka helpommin woi suljettaa, wiepi piikkisten oksapehkoen läpitse, jotka wiimemainitut owat kylä estämään safalia ja leopartia murtamasta sifään.”

Wähällä wäliä kylästä on niin kutsuttu linnoitus, wäähälukuisella Turkin warustus=wäellä. Se on waan wanha

torni rapistuneilla muurilla ristiretkien ajoista, kumminki suuri kyllä suojellaksensa beduiinia ja Arabialais-parwia vastaan. Olen ympärinsä on puun istutuksia, joissa granatit silloin jo hedelmöivät kuin niiden urvat ylempänä Jerusalemissa vasta puhkeewat. Wiikunapuu menestyy täällä oivallisesti ja wiinaköynnös on ilman hoidottaki kaikkein parasta lajia. Maan laatu on erin fatoisa ja molemmat kaswinkunnan menestymiseen wälttämättömät pää-aineet, ”wesi ja lämpö,” yhdistyivät tässä kosteikossa mahdottoman hywästi. Pannaksensa Palestinan yrttitarhan entiseen woimaansa, ei tarvitse muuta, kuin uuraita ihmiskäsiä. Riian asujamet eivät wiljele yrttitarhoissaan muuta kuin tupakkia, gurkkua ja wänkoolia (saksan kuminaa). Peltojaansa ruokomaan he owat, niinkuin sanotaan, liian heikot, ja heittävät wilkkaammille Kristityille ylä-Judeasta kylvö- ja leikkuntoimituksen. Maaliskuum lopulla, monta wiikkoa ennen, kuin ylempisissä Palestinan osakunnissa, alkaa ohran leikkuu (2 Sam. 21: 9), yksi kuukaus myöhemmä leikataan nisut (Ruth. 2: 23). Tähän aikaan tulewat elomiehet pappinensa, waimonensa ja lapsinensa Jerihon seutuihin, asettawat telttinsä ja hajoowat töihinsä ympäri ketoa. Sirpillä leikataan, niinkuin meidänki maassa (5 Mos. 16: 9. 23: 25. Joel 3: 13. Mark. 4: 29) ja leikattu solmetaan pieniin lyhteisiin (1 Mos. 37: 7. Ruth. 2: 15). Pittisissä jonoissa nähdään lyhtein kulkewan ledon ylitse; ne näyttävät itsestänsä, ikään kuin loihdu-luvusta, liikkuwan paikaltansa, kunne’ka lähempänä keksitään asiantaita. Niitä kulettawat pienoset aasit, joita kaikin puolin kuormataan niin korkealle ja laajalle, ettei päättä, eikä jalkoja ole näkywisä. Zono kulkee luuvan lattialle. Tämä on awonainen, ilmanalainen paikka (5 Mos. 15: 14. Ruth. 3: 2), ainoastansa tantereen tallaamisella fiksi valmistettu. Tähän, joka on ympyrä noin 50 jalkaa poikittain, hajoitetaan lyhteet. Sitten talutetaan sinne aasia eli härkiä ja ajetaan niitä wierethyksiin joka suuntaan luuvan lattian ylitse: ja siinä on nyt koko puiminen. Tätä teh-

dessä laapasee nauta sieltä täältä hänelle tulevan suodun osansa tästä kyllähydestä, jonka ihminen hänen awullansa on loonnut; ja Muhametilainen laiteti pitää wanhan, ylevämielisen Moiseksen lain kunniasa: "Ei sinun pidä riittä tappawan härjän suuta sitoman kiinni (5 Mos. 25: 4). Samoin lähtetään itämaissa jo muinaisundesta asti tavallisia puimawarstoja (Jes. 41: 15), eräs aivan konstiton työkalu laudoista, joidenka alapuolelle on kiinnitetty paljo piikiviä. Puitua eroitetaan jyvät ruumenista niinuinodoin, että talletut ja hajanaiset tähtäpäät kootaan ja heitetään wiskaimella eli lapiolla (Matth. 3: 12) vastoin tuulta (Ps. 1: 4), jonka jälkeen viimein kokoon luotu elo kannetaan aittaan (Eruk. 12: 18. Matth. 13: 30), eli kuoppaan ja kallion rotkoon. — Wuositulo Nihan kedoilta jaetaan neljään osaan: neljäs osa tulee maan-haltialle; yhden werta ylöskantaa liinan warustuswäki hallituksen nimesä; kahdella neljättä osaa, tahi puolella koko tulosta palajawat wieraat leikkumiehet iloisina kotihinsa.

Länsipuolella Jerihon kosteikkoja kohotaisse Palestinan hedelättömin wuorikorpi: Jerihon korpi (Jos. 16: 1), jylhä sekawuus wuoria ja laaksoja, kolffoja tunturikallioita kauheine juoppineensa, rotkoja ja luolia, poltettua, kuuwettunutta ruosteen ja tuhan karwaista maata, ihan alastonta surkeine tukahutetun wiljauuden tähteinensä: eräs korpi, joka lamaluuden suhteen tuskin löytää wertaistansa. "Petrealais-Arabian ja Egypton korwet" — sanoo Schubert — "ja sen siera-kiwi-röyköt ja yhsinäiset kalliot näyttävät kuin hautausmaa, tähynä osittain merkillisiä hanta-kiviä, joiden päällitse matkustaja käwelee kauhistumatta; mutta se maakunta, joka lewiää Jerusalemin ja Jerihon välillä, on niinkuin kuolinwuode, jolla elämän viimeinen kipene kamppailee kuoleman kanssa, alinomaa riutuen, ilman sammumatta kuuminki." Tähän seutuhun sioittaa Kristus wertausten laupiaasta samarialaisesta. Ellei tämä suloinen ja sydäntä wiehättäwä kertomus perustai tofiansa tapahtuneesen, niin sopii se kui-

tenkin ihan täydesti sekä paikkaan, että ajanlaitahan. Tie Jerihon kormen läpitse oli tavallinen juhlihin kulkewille, jotka waelsiwat Galileasta ja Pereasta Jerusalemiin ja kotia takasi; sillä näinmuodoin he wälttivät ja kiersiwät Samarialaisten wihattawan maan. Raikitoista sataa pappia asuiwat myös Jerihossa liikehtensä wuoksi pyhää kaupunkia, kussa heillä kullaki wuorostansa oli temppelissä toimittamista; molemmen kaupungin wälitiellä ei siis woinut puuttua edestakasi matkustawia pappia ja lewiittoja. Raikkina aikoina aina meidän päiwihin asti on tämä tie ollut ja onki pahoin kuuluisa siellä rajawista ryöwäristänsä. Sitä sanottiin weritiekksi ja waarallisemmalla kohdallansa oli Roomalainen linnoitus reisuwaisten turwaksi. Syntiä, ahdas laakso muutamilla waiwais-palmuilla ja piikkipensailta kutsutaan tämän kertomuksen muistoksi vielä nyhyjään murhalaaksoksi.

Eikempänä Jerihoa näillä kulkuloilla, ”joille luonto on määrännyt iankaikkisen paaston,” osoitetaan Ewarantana s. o. 40:nen päivän paasto-paikka. Tämänniminen kallio kohoaa Jeriho maisemien länsirajalla, jyrkkä pian kuin pystyinen wuoriseinä ja 1200—1500 jalan korkeinen. Eräs rukouskammio seisoo sen korkeimmalla kulkulalla; itäpuolinen seinänsä on täynnä rotkoja ja luolia, joissa muinoin monta monituista eräkästä on asunut. Tässä, sanoo kertomus, on se paikka, jossa meidän Wapahitajamme kiusattiin ja se on kyllä sopiivasti walittu. Totisesti! nämä rotkot oliwat hylkinäiset kyllä sille, joka luopunut maailman hälinästä ja ihmisten hääreistä läksi tänne, ajatuksissaan waiwuatfensa Sumalaan, luontokappalten hiljaisessa leskuudessa (Mark. 1: 13). Nämä wuoriselänteet owat hedelmättömät kyllä, tarjotaksensa isowalle ainoastansa kiviä leiwän siaimesta; ja ken astui esiin tästä kauhasta kormesta, hän näki tosin maailman kunnianensa jalkainsa alla. Laajasssa ympyrässä näkywät wuoret hänen edessänsä niinkuin muuri paratiisin ympärillä: kukoistawa puu- ja yrttitarha-maa, läpitse leikattu ”ylpeältä Jordanilta,” ylitse lehrätty puroilla ja kanawilla, niin-

kuin hopeawerkolla; ja kestesjäsä, balsami- ja ruusutarhoen sekä hoikkawartisten Jeriho=palmuen välissä, kunkaallinen kaupunki torninensa ja kartanoinensa; ja porttienensa edessä ei koskaan herkeäwä wilinä matkustajojta, kauppiaita, sotawäkeä, hewoisia ja kamelia, ja etempänä loitommin oikealle käden, alastomain, tummien tunturien helmassa, Kuollut meri hiewahattamattomassa tyhenessä.

Jerihon korkeen liitäikse etelässä Juudan korpi, kallioinen, enimmäiten jylhä, ainoastaan paimenilta käyty tienoo, joka alkaa Kidronin oikealla rannalla ja ulotaiksen aina jylhempänä ja kolkkompana Kuolleen mereen asti. Länneestä rajoitetaan tämä ylämaa Juudan vuorilta, idässä putoo se jyrkästi mainittua järweä kohden. Täällä oli Engeddi, "mettä-
 wuhten kallioin" luona (1 Sam. 24: 3), korven ja järven välillä, sangen ihanassa seudussa. Tullessansa korwesta nouseaan ylös näöltänsä wäähäpätöistä mäkeä ja keksitään kohta äkkilunlematta Kuollut meri suunnattomassa sywyhydessään wähintänsä 500 jalkaa alempana. Rauhistawa vuorijola huikaisewaa jyrkkyhtä, kuten tuskin tawataan Sweitsin Alppi-tunturilla, wiepi ristiin rastiin alas kallioin rinteitä myöten muinaisen Engeddin kohdalle (1 Sam. 24: 2). Osaksensa owat sen pystyjyrkät seinät ruusunkarwaista kalkkikiveä, fileät kuin lasi, ehkä kumminki säännöttömät pinnaltansa. Meljä sataa jalkaa meren ylitse puhkeaa eräästä wuoren heitelmästä kaunis puro Engeddi, eli AinDsiddi s. o. wuohilähde, ja heitäikse loistawissa putouksissa alas wiettäwämmälle penkereelle, kätkeylle sakeaan pensastoon. Sen wesi on makeata, mutta lämmintä. Koko vuorijyrke on moslemmin puolin peitetty pengerryksillä ja puutarhoilla. Sen juureen liitthy suloinen, wiljawa keto, joka wähitellen alenee noin tuntineljänneksen matkaa mereä kohden. Hilpeä puro lennäitäikse sen ylitse, mutta ennen kuin se joutuu järween, on kesän helteessä janoowa maa sen jo inenyt sisähänsä. Niin pitkälle, kuin puro ulottuu, seuraawat sitä puut ja yrteetarhat, jotka istutetaan kuleksiwilta Arabialaisilta, ja heite-

tään muutamain hoitajoin haltuun. Monituiset linnut pesiivät pensastoihin, elähyttään seutunsa mykän yksinäisyyden. Täällä kuuluu peltokanan kuheros, petolinnun raakunta ja leivosen riemu. Ne wilahtelewat keweästi ja iloisesti ilmassa, lennellen useasti järvenki yli toiselle rannalle, eivätkä putoa kuoliaina järveen, niinkuin vanhemmat matkustajat sanowat, luullen ilmakehhyksen olewan myrkhyllisen.

Ken uskoisi Kuolleen meren lähestöissä olewan näin hehkuvaa hedelmällisyyttä? Engeddin wiinamäet ja balsamitarhastot owat häwinneet; mutta ne kaswut, jotka seppelöiwät puron ranteita, kuuluwat useampiin ilman aloihin ja osittain etelämpiin, kuin Palestinan. Monenlaatuisiin ruokoihin, lotus- ja solani-puihin, Jordani-seudun tawallisiin kaswuihin, liitäiwät akasiat, Arabian korwen hoitoa tarwitsematon kaswatti, joista Arabialainen, osittain eläkkeeksi, osittain myötäväksi muukalaisille, kerää kuuluisata Arabian gummia (pihlää). Eristummaista desfer-puuta, jonka kotoperä on Ylä-Egypti, Nubia ja Onnellinen Arabia, Palestinasssa ei tawata missäkään, paitsi Kuolleen meren seudussa. Se kaswaa 15 jalan korkeiseksi. Kuorensa on harmaa ja korkeinmoinen; lehtensä puikeat. Kellahtawa hedelmänsä on appelsiinin muotoinen ja riippuu tertuisja, kolme eli neljä kussakin. Ohana ja houkuttawa pistää se silmään ja tuntuu pehmeältä ja suloiselta sitä koskeissa. Mutta jos se katkaistaan, saadaksensa wirwottaida sen nautinnalla, silloin petytään karkwaasti; sillä jos sitä waan vähäsentään liikistää eli loukkaa, puhkeaa se paukahtaen, ja jättää waan ohuen kuorensa palaisia läteen. Se on täytetty ainoastaan ilmalla, niinkuin raffo ja muodostuu niinmuodoi ihan hymyryjäiseksi; keskesfänsä on pienonen, ohut warteen kiinnitetty lisfo, josta syitä fätenöipi kuorehen. Tämä lisfo sisältää vähän hienoa untuwaa huna siementä. Arabialaiset telewät siitä sytyttimiä ampuksaluihinja. Luultawasti oli se tämä hedelmä, joka pani alulle wanhan, merkillisen tarinan Sodomien omenoista, jotka oliwat ihanat katsoa niinkuin synti ja näyttiwät makeilta syöä;

mutta se, joka antoi wietellä itsensä niistä purasemaan, hänen suunsa täyttivät ne karwaalla tuhalla ja tomulla.

Kuollut meri.

Särkän ylitse walkean kiiltävää, ikäänkuin kuorella verhottua piikiveä astutaan ulos tältä pieneltä lakealta Engeddikallioin juurella Kuolleen meren luokse. Tämä eriskummainen wesi, joka Wanhasssa Testamentissa tavallisesti kutsutaan Suolamereksi (1 Mos. 14: 3. 4 Mos. 34: 12) ja nykyaan Arabialaisilta Lotin järweksi, on noin seitsemän peninkulman pituinen ja kahden eli puolen kolmatta lewvinen. Wesi on kaunista ja wihertävää näöltänsä ja jostenkirkasta; esineet eivät kumminkaan näy siinä oikein selvästi, mutta niinkuin nähtäisiin ne öljyssä. Sillä on karwas maku niinkuin glauber-suolalla eli alunawedellä ja on niin täytetty suolansekaisilla aineilla, semminki magnesialla ja natronilla, että tavallinen suola ei siinä enää sulaa. Tästä weden omituisesta painosta selitetään sen erinomainen kannatusvoima. Ilman osaamatta uida, pysytään kumminki kewheesti weden päällä. Kylvettyä siinä on iho ikäänkuin öljyllä walettu ja tuntee wienon, ehkei kirkalewän polton eli pisteen, niinkuin jostaki wiholaisesta; mutta kauvemmin siellä wiipyminen kuuluu waikuttawan kipeän nahattomuuden. Meren ylöllinen höyräminen tekee, että suolansa etenki kesäaikaan tartutaisi useammille rantapaikoille. Balan paksuisia suolakerroksia hyytyy missä milloinkin rannikoilla; hietasärkät, saaret ja rantakiwet ovat päällystetyt suolakuorella, johonka monessa paikoin uppoo ketaraluiden ylitse. Bounais-rannalla ulontuu kolmen tuntimatkan pituinen wuori kiwisuolaa yltä yleensä, jonka Arabialainen nimi Usdum muistuttaa Sodomista; siinä lähellä on puolen toista peninkulman pituinen Suolalaakso, jossa Dawid löi Syhyrialaiset (2 Sam. 8: 13), ja Raamattu mainitsee tässä seudussa olevata Suola-kaupunkia (Jos. 15: 62).

Molemmiin puolin, länessä ja idässä, suljetaan Kuol-
lut meri alastomilta, äkkijyrkiltä kalkkikallioilta. Jylhät ja
todellisen ylevät kohoavat ne täällä puolen 1500:taan, ja
tuolla puolen 2500:taan jalkaan. Ainoastaan pohjoisessa
aukeaa tämä syvä tunturikuoppa Jerihon lakealle päin, ete-
lässä Wady el Arabaan suolalaaksole. Välistä uloutuu näi-
den vuorien juuri aina ulos weteen, välistä se wedäiske-
wähän tafasi rannasta, heittäen tilaa täperälle rantapenke-
relle, josta useampia kapeita suipukka-ketveleitä pistää ulos
järveen. Wesi-ala on muodoltansa soikio, joka waan ete-
lässä syrjähytetään isolta, alaisimen näköiseltä niemeltä, joka
itärannasta pistää loitolle ulos järveen. Tämä niemi, yksi
niitä harvoja paikkakuntia, joissa ihmiset näillä main asu-
wat, on erityistä luontoa. Sen keskitse läy ikäänkuin selkä-
ranka walkeista, hedelmätöntä kalkiota mureneesta kalkista
ja paadesta, leikeltty rankkasateilta ja päälyhystetty terävillä,
kolmitahkoisilla puikoilla eli teltariivillä, toinen toisensa ylitse.
Tämä vuoriselänne on ihan alaston ja hedelmätön, waan
pohjoispuolellansa juoksee Herakista ei konfanaan kiihuttawa
puro, kostuttaen erästä tasamaata. Siellä kasvaa tamaris-
ja ruokopensastoja, täynnä jäniksiä ja peltopyhiä. Erityiset
osat siitä ovat raiwatut ja asutut; ja keskellä sitä löythy,
ehkä ei miltäkään puolen, eikä vähimmäälläkään välillä mah-
dollinen keskittää, ellei sieltä nousewa sawu sitä ilmottaisi,
eräs Gawarinelaisten asunto, verrattawa metsäläis-kyliin
Etelämeren saarissa eli Indiasa. — Ei kukaan aikakautena
ole Kuolleen meren rantamaat olleet peräti ilman ihmisittä.
Waihettelewaisia Gorilaisten asuntopaikkoja, olletiki järven
kummassaki päässä olewilla tasamailla, taivataan vielä nyt-
kin. Kuitenkin owat nämä asujamet hidasta, woimatonta ja
kituliasta sukua: sillä kesäsaikana terweydelle wahingollisesta
Gorin helteestä, sekä newoen myrkyllisestä höyryämisestä, he
menehtywät useimmiten vuoropäiwäsihin wilutautiloihin.

Kohtuullisesta ja raittiista vuori-ilmasta Jerusalemin
tyfönä laskeutaan alas sywämaan waiwuttawaan kuumeeseen

Kuolleen meren feuduilla, niinkuin hiilihautaan. Wähintänsä 600 jalkaa alempana merta, suljettu wuorifelkämiltä, ilman kaifetta metsän siimeksettä, ilman jäähyttävään tuulien sinne pääsemättä, on tämä järwi 7 ja 8 kuukautta awonainen paah-
 tawalle auringolle, jota ei wät pilwetkään peitä. Sillä ei ole mitäkään näkywäistä wesiwiemäriä ja pääsee luultawasti waan höyryämifellä tulwailewasta lifäwedeftänsä, jota ai-
 noastansa Jordani, niinkuin Schaw arwelec, siihen jokapäiwä juokfuttaa 6 miljonaä tynnyriä. Mikä wilkas nähtymättömien luonnon woi-
 mien toimeliaisuus yhdellä paikalla, joffa filmä useimmiten turhaan etsii jotakin elollisuuden aanaa ja ilmes-
 tystä! Ei niin kalaa nähtäifje näissä wesisjä: sillä ne har-
 wat, jotka Jordanin mu'assa tulewat, täytywät kohta hen-
 gellänfä maksaa matkustus-himonfa. Ei alusta, ei wesi-
 lintua kulefji tätä järweä; ei niin simpuffaa rannallansa: ja kussa ei, niinkuin Engeddin tyfönä, puroja ja lähteitä ilmau rot-
 foista, fiinä ei wiherrä pensasta, ei ruohoa rannalla ja kal-
 lioilla. Kuoleman äänettömyys wallitfee näissä awaroissa korpimaisfa;
 täällä on wankiuden yfsinäisyys; ellei joku sawu-
 pylwäs kussa kulloufin kohoaisi Arabialaisten asunnoista, jotka
 wuorilla wastapäätä polttawat hiiliä ja tuhkasuolaa (fuotaa);
 ellei matkuwe kulefjifi etelä-kaalamon kautta, joka niemen
 nenästä wie toifelle puolen Juudan korpeen; ellei kuuluisi juhtaen
 kelloa, jotka kuormattuina fuolalla ja asfaltilla kipuawat
 ylös jyrkkiä wuoripolkuja: niin seifottaisiin Kuolleen meren
 kallion reunoilla, sywästi tuntein hyljätyn tilansa, niinkuin
 viimeinen maailman jäännöfille heitetty ihminen. Ja kuitenkin
 oli täällä muinaisuudesfa kutoistawa Siddim (1 Mos. 14: 3),
 jonka laitumista Lotin ja Abrahamin palweliat riiteliwät;
 sillä tämä sentu "oli wedestä wiljainen, niinkuin Herran
 yrttitarha, niinkuin Egypton maa" (1 Mos. 13: 10). Täällä
 eleskeliwät Sodom ja Gomorran asujamet, maansa luonnollisen
 wiljauuden fuhteen wierautuneina työstä ja elämän kowuudesta,
 nuhteen alaisessa heikumasfa, kunneka maa awasi
 suunfa heidän allansa ja tuomien yö syöfji heidät kauhista-
 waan juoppaan.

Tämän maakunnan tulivuoreinen luonne ilmoitaisse vielä monessa paikoin. Lämpöisiä lähteitä kumpuaa länsirannalla Engeddin tykönä, kuumia tulikiwi-lähteitä itäpuolella muinaisen Kallirrhoen (s. o. kaunislaivon) tykönä. Tulikiiveä tavataan nyrtinkokoisissa harjoissa ja käytetään likinäisiltä Arabialaisilta ruudiksi; samate tavataan usein hohkakiiveä sekä karwasuolaa, ja pohjois-rannalla kerätään eräitä mustia, kiiltäviä kiiviä, joista Jerusalemissa laaditaan rukousnauhaisia. Ne syttyvät tulesa ja hajuavat, niitä hiwutaessa, ikään kuin maanpihlalta. Joja asfalt-lohennaisia, josta koko wesi Greikkalaisilta kutsuttiin Asfalt-järveksi, kohoaa wälistä maanjäristyksen eli raju-ilman perästä meren pohjasta ja uiskentelee ympäri weden pinnalla niinkuin saaret eriskummaisissa muodoissa. "Siddimin laaksoissa — todistaa Moosoksen alkuraamattu — oli monta maanpihka-kuoppaa" (1 Mos. 14: 10), jotka kufatics tuluttivat koko tämän maakunnan perustuksia. Tuli taimaasta eli sywyhydestä, sen lähettämä, joka tekee liekitsewäisen tulen palweliaksensa (Ps. 104: 4), muutti nämä laweasti haaroowat, maanalaiset kaivannot tulimereksi, johon kironksella raskautetut kaupungit "ja kaikki se laeus, niin myös kaikki niiden kaupunkien asuwaiset ja maan kaswu" (1 Mos. 19: 25), wajosiwat ja kadotettiin. Myllä wesi peittää ne niinkuin unhotuksen meri. Ei kenkään woisi täällä tämän wesikorwen helmassa aawistaa neljää kukoistawaa kuningasasuntoa: *) Raamattu ainoastaan on warjellut heidän surkean muistonsa ja rutosti särjettyihin, tuh'an-karwaisiin wuoriin, jotka haifeassa todellisuudessa piirittävät tätä kuoleman waltakuntaa, piirtänyt tämän sydäntä särkewän todistuksen: "Jumala on kaupungit Sodomian ja Gomorran tuh'aksi tehnyt, kufistanut ja kadotanut, ja tefi ne jumalattomille peljätykseksi, jotka sitte tulewat oliwat" (2 Piet. 2: 6).

---

*) Sodom, Gomorra, Adama, Tseboim (1 Mos. 14: 2, 5 Mos. 29: 23).

Rauhistausmaalla asiamuutaisuudessa on historia tällä paikalla täyttänyt viimeisen tuomionsa Israelin kansan ylitse, jolle hän tässä on antanut, ehkä turhaan, niin todenperäisen varoituksen (5 Mos. 29: 23). Länsipuolella kuollutta merta, viistoon toiselta puolelta ulospistävästä niemestä, kohoaa yksinäinen, suiponmoinen ja jyrkkä kallio webestä. Sen laaksoilla, hevosille ja juhoille ihan pääsemättömällä kuffulalla ovat erään linnoituksen jäännökset. Täällä oli Masada. Ensin rakennettu Jonatan Makkabeolta, varustettiin tämä linna sittemmin Herodes jalolta turvapaikaksi itsellensä, ja näkönsä tehtiin voittamattomaksi. Ainoastansa kaifi poltua, toinen maa- ja toinen järvipuolelta, viemät siin sokeroissa kuffulalle. Siellä seisoi palatti, jossa oli pilaria ja salia, kylpy- ja muita kallisarvoisia huoneita, wahoja linnoituksia ja mahdottoman suuria kallioihin hakatuista wesiäilyhjä. Vinnan sisäpuoli oli wihjelty, estääksensä mahdollista nälän hättää. Määrätön paljous sota-aseita ja ruoka-aineita oli kootuna sinne, ylettyvä 10,000:lle miehelle moneksi wuodeksi. Loppupuolella Sunitalais-sotaa, wähän ennen Jerusalemin saarrantoa, ottivat salamurhaajat eli ryöwärit linnan ja kaiken sen omaisuuden, pannen täältä pakkoweroa koko likiseudulle. Vielä Jerusalemin kaaduttua olivat kolmet Herodolais-linnat Masada, Herodium ja Machero ainoat paikat Judeassa, jotka eivät olleet Roomalaisille kunniaiset ja kaikki walsittiin ne näiltä ryöwäreiltä ja murhaajilta. Masada kaatui viimeiseksi kaikista. ”Täällä seurasi nyt suuren, Sunitalaisen murhekuwauksen viimeinen, rauhistawa näytelmä. Koko warustuswäki uhrasiihe, päällikkönsä Eleasarin kehoituksesta, kuolemalle itsensä murhaamisella, ja walitji kymmenen miestä tappamaan kaikki muut. Tämä tapahtui, ja 960 henkeä, naisten ja lasten kanssa, kadotettiin. Kaifi waimoa ja wiisi lasta pääsivät pakoan.”

Sunitalais-kansan historia on niinkuin lakinfaan. Siunaus ja kironus seisowat kumpikin ihan toisiansa wieresssä; toista ei woida käsittää, ellei toinen astu esiin näkyhalalle.

Samanlainen on maansaki, jota on ollut Jumalan suurim-
 pain armo=osoitusten ja kauhistaivimpien tuomioin nähtelmä=
 paikkana. Wiljawan Jeriho=kosteikon wierelle sijoittuu Go-
 rin korpi ja Kuollut meri; kuivien kallioin wälihin Kuolleen
 meren tykönä istuttaa Engeddin lähde yrttitarhansa; ja Sa-
 ronin kukoistawilta kedoilta kohotaiwat Juudan harmaat, a-
 lastomat wuoret. Ken nyt waeltaa Palestinan läpitse, tie-
 tää tuskin, kumpanen näistä molemmista niemistä Luwat-
 tuko maa wai Kirouksen maa nyt on Palestinalle an-
 nettawa? Tämä on se maa, kussa "Jumalan sekä armolli-
 nen rakkaus että hirmuinen wiha, — siunaus ja kirous —
 ilmoittawat ihmis=sielulle jaloissa ja kulumattomissa piir-
 teissä.

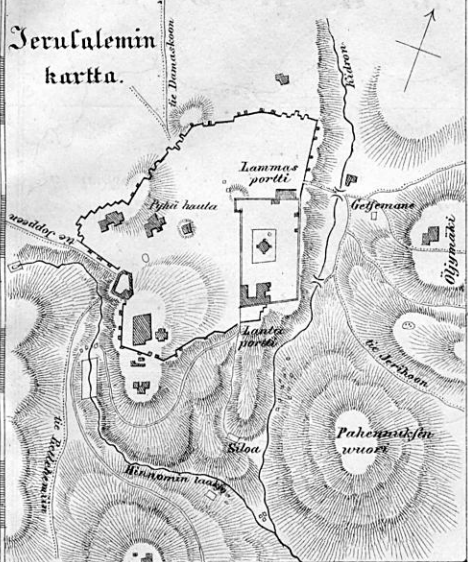
Aineisto.

	Sivu.		Sivu.
Johdatus.		Judea.	28.
Palestinian laueus ja		Joppe, Jassa	29.
rajat	1.	Saronin lafia	30.
Wälimeri Syhrian ran-		Jerusalem.	31.
nalla	2.	Sen historia	32.
Libanon.		Sen lufifendut	39.
Beyrut	4.	Jerufalemin fifäpuoli	40.
Libanonin luonto, wilje-		— — — ympäristö	53.
lys ja fetripunt	6.	Runingaften haudat .	54.
Rölefhyria, Antilibanon		Jofafatin laakfo . . .	55.
ja Hermon	9.	Oljywuori	56.
Maakunnat täällä puo-		Pahennuksen wuori .	58.
len Goria.		Siloan kylä ja lammitfo	59.
Galilea.	10.	Neidon lähde	59.
Naftalin wuori	12.	Rogelin lähde	60.
Natfaret	12.	Hinnomin laakfo . . .	61.
Tabor	14.	Hakeldama	62.
Jesreelin lafia	15.	Gihonin laakfo ja lam-	
Pieni Hermon ja Gil-		mitfo	62.
boan wuoret	17.	Refaimin lafia	65.
Jesreelin kaupunki ja		Rahelin hanta	65.
laakfo	17.	Betlehem	66.
Rifonin oja	18.	Salomonin yrttitarha	
Belo ja Akre	18.	ja lammitfo	67.
Karmel	19.	Abrahamin huone . .	69.
Samaria.	22.	Hebron	69.
Efraimin wuori	22.	Sinain faarento. . . .	74.
Samaria (Sebaste) . . .	22.	Sinain wuori.	77.
Sifemin laakfo	24.	Horebin etufeinä . . .	78.
Ebal ja Garitfim	25.	— felänne	79.
Sifem (Nablo)	26.	— päälafi Mofofe,	
Jaakopin lähde	27.	wuori	83.

	Sivu.		Sivu.
Maa toisella puolen		Banias puro . . .	111.
Goria.		Jaakopin filta . . .	112.
Edomin maa . . .	89.	Gennesaretin järwi	112.
Horin vuori . . .	93.	Rapernaum . . .	114.
Aaronin hauta . . .	93.	Gennesarin lafi . . .	116.
Moseksen laakso . . .	94.	Gor, Gennesaret-jär-	
Moabin maa . . .	99.	wen ja Jordani-	
Tetrarkia . . .	107.	suun välillä.	
Sauranin vuori . . .	197.	Jordan	119.
Gor, Jordanin alusta		Jerihon laakso . . .	121.
Kuolleeften me-		Jerihon korpi . . .	124.
reen asti.		Juudan korpi . . .	126.
Huleh syvenne . . .	111.	Kuollut meri. . . .	128.
Sialan järwi . . .	111.	Sodom ja Gomorra	130.

PALESTINAN KARTTA.

Maatieteellisen tutkimuskeskuksen kartta.

